

20008

ԻԿ. ՎԻՔԹՈՐԻԱ ԱՐՇԱՐՈՒՆԻ

ՄԵՐ ԴՊՐՈՑՆԵՐԸ

ԳԱՂՈՒԹՆԵՐՈՒ ՄԷՋ

ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ

ՊՕՂՈՍԵԱՆ

ԳԱԼՈՒՍՏԵԱՆ

ՆՈՒՊԱՐԵԱՆ

ՊԷՐՊԷՐԵԱՆ

ՎԱՐԺԱՐԱՆՆԵՐՈՒ ԵԱՍԻՆ

2002

ԱՂԵՔՍԱՆԴՐԻԱ

Տպագր. Ա. ԳԱՍԱՊԵԱՆ

1932

372

4-92

ՏԻԿ. ՎԻՔԹՈՐԻԱ ԱՐՇԱՐՈՒՆԻ

372
4-92

ՄԵՐ ԴՊՐՈՑՆԵՐԸ

ԳԱՂՈՒԹՆԵՐՈՒ ՄԷՋ

ԻՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ

ՊՕՂՈՍԵԱՆ

ԳԱԼՈՒՍՏԵԱՆ

ՆՈՒՊԱՐԵԱՆ

ՊԷՐՊԷՐԵԱՆ

ՎԱՐԺԱՐԱՆՆԵՐՈՒ ՄԱՍԻՆ

ԱՂԵՔՍԱՆԴՐԻԱ

Տպագր. Ա. ԳԱՍԱՊԵԱՆ

1932

2002

5503

2010

26309-Ա.2.

4665-56

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

Հազիւ քանի մը ամիսներէ ի վեր հաստատուած էի Աղեքսանդրիոյ մէջ, երբ օր մը հրաւեր ընդունեցի Պօղոսեանի Պատ. Հոգաբարձութենէն ներկայ գտնուելու նոյն վարժարանի ամառային ֆէնոլոգիան (Յուլիս 1929): Յաջորդ տարին վերստին կրկնուեցաւ այդ հրաւերը խիստ ազնիւ հաճոյակատարութեամբ, ու այս կերպով կրկին առիթ ունեցայ շփման մէջ մտնելու վերոյիշեալ հաստատութեան հետ: Այս այցելութիւնները Աղեքսանդրիոյ մեր Ազգային վարժարանին մասին լուրջ ուսումնասիրութեան մը ձեռնարկելու փափաքն ստեղծեցին մէջս:

Այս առիթը քոյլտուութիւն խնդրեցի Պ. Կ. Պիոնեանէն, որ, — այն ատեն դեռ նոր ժամանած — ոչ միայն գոհացում տուաւ իմ բաղձանքիս առանց ո եւ է դրժուարութեան, այլ նաեւ սիրով հայրապէց բոլոր այն տեղեկութիւնները, որոնց պէտք ունեի:

1930 տարւոյ Նոյեմբեր ամիսը եւ Դեկտեմբերի մէկ մասը այս ուսումնասիրութեամբ անցուցի: Շաբաթական երկու երեք անգամ դպրոց կ'երթայի, երբեմն կես օրէն առաջ, երբեմն կես օրէն վերջը, որպէսզի հնարաւորութիւն ունենամ բոլոր դասերուն ներկայ գտնուելու, ու այդ այցելութիւններու միջոցին յաճախ առիթ կ'ունենայի պարտականութիւնները աշխատանքներու, դասա-

գրքերուն հետ ծանօթանալու, կը խօսէի եւ կարծիքի փոխանակութիւններ կ'ունենայի ուսուցիչներուն եւ իրենց Տնօրէնին հետ :

Ուսումնասիրութեանս ընթացքին շատ մը գովելի առաւելութիւններ նկատելու առիթներ պակաս չեղան : Բայց բոլոր այս առաւելութիւններուն հետ՝ աչքիս զարկին նաեւ կարգ մը բերութիւններ, կարգ մը պակասութիւններ, որոնք բաւական էին բացատրելու համար ձեռք բերուած արդիւնքներուն միջակութիւնը եւ կերպով մը կրնային արդարացնել բոլոր այն բնագիտութիւնները, որոնք այդ վարժարանին դէմ կ'ուղղուէին :

Բայց այդ բերութիւններն ու պակասութիւնները Պօղոսեան վարժարանի՞ն յատուկ էին միայն : Արդեօք Եգիպտոսի միւս վարժարաններուն մէջ ալ չէի՞նք նկատուել անոնք :

Խորհեցայ թէ այս կրթական հաստատութեան մասին վերջնական վճիռ մը տալէ առաջ, պարտաւոր էի բաղդատել զայն մեր միւս վարժարաններուն հետ : Եւ արդարամտութեան այս զգացումէն թելադրուած՝ որոշեցի ընդլայնել ուսումնասիրութեանս շրջանակը մինչեւ Փահիրէի Հայոց դպրոցները : Ուստի 1931 Յունուարին մեկնեցայ մայրաքաղաք եւ այնտեղ մնացի 15 օր, որոնց ընթացքին Փալուստեանի, Նուպարեանի եւ Պերպերեանի չորս պատերէն զատ ուրիշ հորիզոն չեսայ : Ահաւասիկ այդ գանազան խղճամիտ եւ անկողմնակալ ուսումնասիրութեանց արդիւնքն է — այս կէտը կրնամ յայտարարել առանց փառելու — զոր կը յանձնեմ ընթերցող

հասարակութեան՝ ներկայ հաստիճան միջոցաւ, իմ կողմէս աւելցնելով միմիայն Բարեկարգութեան կարգ մը առաջարկներ, որոնց գաղափարն ունեցայ իմ հետազօտութիւններուս ընթացքին :

Բայց նախ պարտք կը համարեմ ներողութիւն խնդրել ընթերցողէն այն համարձակութեան համար, որ կը մղէ զիս իր դուռը ամի առնելու : Այսպիսի միջոցի մը չափի դիմէի անուշտ, եթէ բոլոր անոնք, որոնք հեռուէն կամ մօտէն կապ ունին գրքերու վերաբերեալ հարցերու հետ — հեղինակ, խմբագիր, գրավաճառ, տպագրիչ, եւլն. — զիս ապահովցունցած չըլլային թէ տարբեր կերպով շարժելով ընթերցող չափի կրնայի գտնել ու այս գրքին 500 օրինակները դատապարտուած պիտի ըլլային գրատուններու փոռիին տակ փակուել, վասն զի ոչ ոք պիտի ուզէր ինքնաբերաբար հաս մը գնել անկէ՝ անգամ մը աչքէ անցնելու համար :

— Մեր մէջ կարդացող չկայ — կ'ըսէին ինծի, մանաւանդ հայերէն գիրքերը գրեթէ բնաւ չեն փառալերուիր. նկատելի ունեցէք նաեւ թէ ձեր յուզած խնդիրները շատ հեռու են յանկուցիչ ըլլալէ . . . :

Ընդհակառակն, ես ջերմօրէն կը փափաքեմ որ այս գիրքը կարդացուի, վասն զի խորապէս համոզուած եմ թէ անոր մէջ ձեռնուած հարցերը այսուհետեւ առաջնակարգ տեղ մը գրաւելու կոչուած են մեր բոլոր մտահոգութիւններուն մէջ : Արդարեւ, դպրոցին հետ կապուած են կարգ մը այնպիսի հարցեր, օրինակ, Փաղուբներու

մեջ մեր բարգաւանումը, ապահովութիւնը եւ նոյնիսկ մեր զոյութեան յարաեւութիւնը իբրեւ Հայ, որոնք խիստ կենսական կարեւորութիւն մը կը ներկայացնեն մեզի համար :

Ու հակառակ անոնց սկեպտիկ ժպիտներուն, հակառակ այս կարգի ձեռնարկէ մը ետ կենալու համար ինձի տուած խորհուրդներուն, յամառելով իմ դիտարկութեանս մէջ, այս էջերը մամուլին յանձնելու եւ ձեզի ղրկելու յանդգնութիւնն ունեցայ : Նայինք քե՛ս ո՛ր մէկս իրաւունք պիտի ունենանք, անո՛նք, որ իրենց փորձառութեան վրայ հիմնուելով, խորհուրդ կուտային ետ կենալ այս մտադրութեան, քե՛ս ե՛ս, որ վստահելով ձեզի, աչք առի այս արկածախնդրութիւնը :

Մ Ե Ր Դ Պ Ր Ո Ց Ն Ե Ր Ը

ԳԱՂԹԱՎԱՅՐԵՐՈՒ ՄԷՋ

«Ժողովուրդի մը համար կրթական սիւս-
թէմի մը ընտրութիւնը ցոյց աւելի կարեւոր
է, քան պետական վարչաձեւի մը ընտրու-
թիւնը» : ԿԻՒՍԹԱՎ, 1, Ը ՊՕՆ

ՆԵՐԿԱՅ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԵԱՆ ՆՊԱՏԱԿԸ

1930 Հոկտեմբերի 27ի առտուան ժամը 9ին ներս կը մտնեմ այն մեծ դռնէն՝ որ կը բացուի Աղեքսանդրիոյ Հայկական կալուածին վրայ — պիտի ըսէի, որ ցոյց կուտայ Հայկական սահմանադրութիւնը : Սխալ պիտի ըլլար արդեօք այս արտայայտութիւնը : Հողի այդ անկիւնը՝ որուն մէջ կը կեդրոնանան մեր քաղաքային ու կրօնական իշխանութիւնները, որ իր ծոցին մէջ կը պահէ, որպէս պզտիկ պատկերը մեր մեծ Հայրենիքին, անցեալը իր մեռելներով, ապագան իր դպրոցներով, և բոլոր այն բաները՝ զորս կը սիրենք ու կը պաշտենք և որոնց կը բաղձանք, միթէ տեսակ մը հայրենիք չէ՞, մեր հոգեկան հայրենիքը :

Ահաւասիկ գերեզմանատունը՝ ուր յաւիտենական քունով կը քնանան անոնք՝ որ մեզի կտակեցին բարոյական և նիւթական այն թանկարժէք ժառանգութիւնը, որուն վրայ մինչեւ այսօր կ'ապրինք մենք,

Եգիպտահայերս, մասնաւորաբար Աղեքսանդրիոյ Հայութիւնը: Ահաւասիկ դամբարանը Մեծ Հայերէն Առաջինին, Պօղոս պէյ Եոսուֆի, նախարար, խորհրդական և բարեկամ Նոր-Եգիպտոսի մեծանուն հիմնադրին, Մուհամմէտ Ալիի, որ 20 տարի շարունակ (1824—44) իր մօտ պսնեց խելացի, ճարպիկ, անձնուէր և ուղղամիտ այս մարդը և իր վստահութեան ամենէն մեծ ապացոյցը տուաւ անոր, վստահութիւն, որուն նմանը քիչեր միայն կրցած են վայելել իրենց վեհապետին կողմէ. երբ Մուհամմէտ Ալի կը ձեռնարկէր Սուտանի երկար և մտանգաւոր արշաւանքին (1839), անոր էր որ յանձնեց իր կառավարութեան ղեկը:

Բայց ոչ փառքը, ոչ ալ հարստութիւնը կրցան մոռցնել տալ այս Հայուն իր ծագումը և իր ազգային պարտականութիւնները: Անոր յստակատեսութեան է որ կը պարտինք իբրեւ առանձին հասարակութիւն մեր վայելած ազատութիւններն ու առանձնաշնորհումները ապահովող խտիվական հրովարտականքը, ինչպէս նաեւ իր առատաձեռնութեան կը պարտինք հոգային այն ընդարձակ կալուածը, որու եկամուտներով կը մատակարարուին Աղեքսանդրիոյ մեր Առաջնորդանին պէտքերուն մեծագոյն մասը:

Անոր ճիշդ քովը, իր վերջին հանգստարանին մէջ կը ննջէ Հայաստանի ուրիշ մէկ նշանաւոր զաւակը, Առաքել պէյ Նուպար, որ եգիպտական կառավարութեան մէջ ամենէն մեծ պաշտօններուն բարձրանալէ յետոյ, Սուտանի կառավարիչ նշանակուեցաւ: Յայտնի է թէ այս օրինապահ Հայը իր կեանքը վրայ տը-

ւաւ իր վեհապետին, Խտիվ Սախտ փաշային (1854—1863) ցոյց տուած հաւատարմութեան համար...:

Ահա սակայն աւելի պատկառելի ուրիշ գերեզման մը. հոն ամփոփուած են նշխարներն այն նշանաւոր մարդուն, որ ամենէն աւելի փառաւորեց Նուպարեան մեծ գերդաստանը և որուն անունը հպարտութեան անսպառ աղբիւր մըն է մեզի համար: Նուպար փաշա Նուպարն է այն, Խառն Դատարաններու հիմնադիրը և նոր Եգիպտոսի մեծութեան գլխաւոր սիւներէն մէկը:

Քիչ մը անդին, թաւախիւս ծառի մը շուքին տակ, կը քնանայ խելացի, յանգուզն մտքով ու պողպատէ կամքով օժտուած մարդ մը, սպասելով ի պատիւ իրեն բարձրացուելիք յուշարձանին — Գրիգոր Մեղքոնեան: Նա կենդանի մարմնացումը հանդիսացաւ մեր ցեղը յատկանշող տոկունութեան, անվհատ կորովի, նախաձեռնող և արկածներու սիրահար մտքի այն յատկութիւններուն, որոնք ցոյց կուտան թէ ի՞նչպէս հայ տարագիրը օրին մէկը ոտք դնելով օտար հողի վրայ՝ կը յարմարի անոր և կը բարգաւաճի: Գրիգոր Մեղքոնեան սերմի այն աննշան հատիկն է, որ դիպւածով այս ամերուն վրայ նետուելէ յետոյ, ընդհուպ արմատ բռնեց և դարձաւ հզօր կաղնի մը:

Ահա գերեզմանը Յովսէփ Եպիսկ. Այվազեանի, Հայ Եկեղեցւոյ հովիւներէն մէկուն, այն եկեղեցւոյ՝ որ երկու հազար տարիներու իր պատմութեան մէջ, ունեցաւ իր մեծութեան ու նուազումի շրջանները, բայց որ ոչ մէկ ատեն չդաւաճանեց սրբազան կրակը վառ պահողի իր պաշտօնին դէմ: Արդարեւ, ուրա-

կանը կուգար ու կ'անցնէր, բայց բոց մը կը շողար անոր թողուցած աւերակներուն տակ. եկեղեցին էր ան: Ու մարդիկ, կոչովճուած, յուսահատ ու բարոյալքուած մարդիկ, կը դիմէին անոր, իրենց հոգիին մէջ փոխադրելու համար այն կայծը, որ կը տաքցնէ, կը կենդանացնէ ու ոգեւորութիւն կը պարգեւէ:

Ու դեռ այսօր ալ իր դիրքը չէ լքած ան:

Հասարակաց վայրերու մէջ, փառքի խլեակներու համար իրարու դէմ մարտնչող մարդիկ, կը հայհոյեն, զիրար կը պատռեն, վայրագ ու անլուր բառեր կը փոխանակեն, և իրենց կոյր ու ցաւագար կատաղութեան մէջ կը փճացնեն հասարակաց ժառանգութեան յետին մնացորդները: — Միայն ան է, մեր սիրեցեալ, մեր պաշտելի եկեղեցին, որ կը դարմանէ անցեալին վէրքերը և կը պատրաստէ ապագան լռութեան և ստուերներու խորհուրդին մէջ:

Ահ, երկիւղածութեամբ խոնարհինք այդ գերեզմանին առջև:

Վերջապէս, քիչ մը անդին, քարաշէն դամբարանի մը տակ, կը հանգչի մեծարժէք մարդ մը, անկեղծ հայրենասէր մը, խելացի ու լարկեշտ պաշտօնատար մը, անընկճելի կորովով օժտուած պայծառատես միտք մը, այն մարդը, որուն կը պարտինք Աղեքսանդրիոյ մեր եկեղեցին ու վարժարանը, իր անունը ծանօթ է բոլորիդ, Թագուոր փաշան է ան:

Ահա նաեւ եկեղեցին, անմահ խորհրդանշանը անշիջանելի յոյսերու, անայլալ աղբիւրը հոգեկան մխի-

թարութեանց ու նոյնինքն արտայայտութիւնն իսկ Հայրենիքին՝ արտասահմանի Հայերուս համար:

Վերջապէս, հաւաստիկ դպրոցները, այն հալոցները՝ որոնց մէջ կը պատրաստուի մեր նոր սերունդը:

Նոր Սերունդը, աւա՛ղ: Ճակատագիրը, ինչե՛ր վերապահած է արդեօք իրեն: Անոր կեա՞նքն ալ պիտի թունաւորուի մեր կրած ցաւերով և յուսախաբութիւններով, կամ թէ մեզմէ աւելի բախտաւոր պիտի չըլլա՞ն, սովորական ժամանակներու մարդոց վիճակուած վայելքներէն, մտահոգութիւններէն և կամ պայքարներէն զատ ուրիշ բան չճանչնալով, և կամ, ընդհակառակը, աւելի երջանիկ ու փառաւոր օրեր տեսնելու կոչուած չե՞ք արդեօք: Անթափանցելի՛ դաղտնիք: Ինչ որ ստոյգ է, սա է թէ վաղուան սերունդն է ան. այն ժառանգորդը, որուն պիտի ձգենք մեր ամենէն հին և ամենէն աւելի բարգաւաճ գաղութներէն մէկուն հաւաքական հարստութիւնը:

Ի՞նչպէս պիտի վարուի տոյգ ժառանգութեան հետ. պիտի կրնա՞յ օգտուիլ անկէ՝ տասնապատկելով անոր արժէքը, թէ՞ պիտի մատակարարէ զայն ողորմելի միջոցներով և ապարդիւն կերպով, ինչպէս ըրինք ու կ'ընենք մենք այնքան երկարատեանէ ի վեր. պիտի չփճացնե՞ք արդեօք այս սրբազան ժառանգութիւնը, այս կերպով փութացնելով վերջնական անկումը մեր այն գաղութներէն մէկուն, որ եթէ ոչ քանակով ու հարստութեամբ, գոնէ իր արժէքովն ու գիրքովը, եգիպտոսի առաջին գաղութներէն մէկը եղաւ:

Փորձենք տեսնել թէ ի՞նչպէս կը պատրաստեն

այդ սերունդը. մեր այս քննութիւնը թերեւս պիտի կրնայ հնարաւորութիւն տալ գուշակութիւններ ընելու անոր ապագայի մասին:

Սակայն ամենէն առաջ պարտաւոր եմ յայտնել իմ դիտաւորութիւնս: Արդարեւ ինծի կամ Աղեքսանդրիացի ընթերցողին հաճելի ժամանց մը հայթայթելու համար չէ որ կը ձեռնարկեմ ներկայ ուսումնասիրութեան և անոր միջոցաւ եզրպատահայ գաղութին ապագան կարգաւ աշխատանքին, ոչ ալ գովելու կամ քննադատելու անիմաստ գոհունակութիւնն է որ գործի կը մղէ զիս: Իմ միակ նպատակս է հասկնալ իրական արժէքը մեր վարժարաններուն մէջ ջամբուած մտաւորական սնունդին, ստուգել թէ ո՛րքան հիմնաւոր են անոնց դէմ ուղղուած քննադատութիւնները, թէ բարեկարգուելու ո՛րքան հաւանականութիւններ կը ներկայացնեն անոնք և թէ այդ բարեկարգութիւնները տարածելով Արեւելքի մեր դպրոցներուն վրայ, ի՞նչ չափով կրնանք բարձրացնել անոնց մակարդակը և այս կերպով ծառայել մեր գաղութներու բարոյական և մտաւորական բարձրացման:

Թերեւս առարկուի թէ ճիշտ չէ կարծիք յայտնել մեր կրթական ընդհանուր գործին նկատմամբ՝ հիմնուելով միմիայն եզրպատահայ վարժարաններուն վրայ: Բայց այս առարկութիւնը կը հերքուի առանց դժուարութեան: Արդարեւ, իրաւունք չունի՞նք միթէ տաղանդի մը արժէքին մասին արտայայտուելու՝ իր լաւագոյն գործերը միայն քննելով, և կամ օրէնքին հակառակ չարժած կ'ըլլանք արդեօք, երբ դրութեան

մը արժէքը կը դատենք իր լաւագոյն կիրարկումներուն վրայ հիմնուելով:

Արդ, այնպէս կը կարծեմ թէ եզրպատասի մեր վարժարանները, ներկայիս մեր լաւագոյն կրթական հիմնարկութիւններն ըլլալու են: Արդարեւ, բոլոր փաստերը ցոյց կուտան թէ անոնք շատ աւելի բարձր են քան Պաղեստինի, Սիւրիոյ, Միջագետքի և բոլոր միւս գաղութներու. վարժարանները, ուր մեծ մասամբ թշուառ տարագրեալներէ բաղկացած հայ ժողովուրդը կազմակերպուելու ո՛չ ժամանակ ունեցաւ տակաւին ոչ ալ միջոց:

Կրնանք ենթադրել նաեւ թէ եզրպատահայ վարժարանները, զերծ արտաքին ամէն միջամտութենէ և օժտուած հաստատուն եկամուտներով, Պոլսահայ վարժարաններէն ալ բարձր ըլլալու են ներկայիս, վասնզի այս վերջինները 1914էն ի վեր այնքան զրկանքներու ենթարկուեցան, այնքան սեղմումներ կրեցին և նիւթական այնպիսի դժուարութիւններու դէմ ստիպուած են մաքառիլ, որ այսօր անհրաժեշտօրէն կորսնցուցին առաջնութեան աստիճանը, որուն վրայ կը գտնուէին պատերազմէն առաջ: Հետեւաբար այստեղի մեր վարժարանները՝ իրենց վալելած կարգ մը առաւելութիւններով, կրնան ամենէն յաջողակները համարուիլ և իբր թիւի-վարժարաններ՝ եթէ կարելի է այսպէս ըսել, ներկայացուցչական արժէք մը ունին և կրնան որպէս փորձաքար ծառայել ամէն անոնց համար, որոնք կը փափաքին իրական գաղափար մը կազմել մեր ուսուցման որակին և աստիճանին մասին:

Ի՞նչ օգուտ, սակայն, երկար ատեն ընդհանուր նկատողութիւններով ժամավաճառ ըլլալէ. իսկական դիտողութիւնը կը խրտչի վերացական և տարտամ խօսքերէ: Փութանք դէպի Մելգոնեան Մանկապարտէզ և հոն, տեղւոյն վրայ ուսումնասիրենք մեր մեթոտները, ծրագիրները և ուսուցչական մարմինը:

Ա.

ԱՂԵՔՍԱՆԴՐԻՈՅ ԱԶԳ. ՎԱՐԺԱՐԱՆՆԵՐԸ

ՄԵԼԳՈՆԵԱՆ ՄԱՆԿԱՊԱՐՏԷԶԸ

Մելգոնեան Մանկապարտէզը գեղեցիկ հիմնարկութիւն մըն է, զոր վերջերս (1928) Աղեքսանդրիոյ հայ հասարակութեան պարգեւեց Տիար Կարապետ Մելգոնեան: Այս ընդաւձակ շէնքը, հեռու շրջապատի տուներէն և մանաւանդ շուկայի ժխորէն, կը բարձրանայ Եկեղեցիի արեւմտեան հարաւային կողմը, հազիւ մէկ երկու հարիւր քայլի չափ հեռու անկէ: Տասնեակ մը աստիճաններով մարմարէ սանդուխէ մը բարձրանալէ յետոյ՝ կը մտնենք պզտիկ գաւիթը և անկէ կ'անցնինք լայն հանդիսասրահը — կեդրոնական բաժանումը — որուն չորս կողմը կարգաւ կը բացուին դասարանները:

Պ. Կ. Պիոնեան — վարժարանին նոր տնօրէնը, նախկին ուսանող ժընեւի համալսարանին, և տարիներէ ի վեր կրթական պատասխանատու պաշտօններ վարած Պարսկահայ վարժարաններու մէջ — կ'ընկերանայ ինծի այս առաջին այցելութեանս առթիւ, կը ներկայացնէ զիս Մանկապարտէզի տնօրէնուհիին, Տիւրքին Զէյթունցեանի և այցելութեանս նպատակը կը

բացատրէ անոր, ներկայացման ձեւակերպութիւններէն յետոյ Պ. Պիոնեան կը հեռանայ ու մենք կը մընանք առանձին տնօրէնուհիին սենեակին մէջ և բաւական խօսակցութիւն մը կը բացուի մեր միջև:

Աչք մը պտտցնելով այս պարզ և անզարդ սենեակին վրայ, կը տեսնեմ գրադարանը ու գրքերուն մէջ ուշադրութիւնս կը գրուեն Մոնթէսորիի երկու հատորները:

— «Արդեօք Մոնթէսորիի մէթոտով կ'առաջնորդուիք այստեղ, Տիկին, կը հարցնեմ Տիկին Զէյթունցեանի. շատ լաւ կը խօսին անոր մասին: Այսօր իտալիոյ մէջ մեծ թիւով մանկապարտէզներ կան այդ մեթոտին վրայ հիմնուած: Այս նշանաւոր կլինը կատարելագործեց և լուսաբանեց շատ մը կէտեր՝ որոնք մոլթ մնացած էին մանկապարտէզներու ստեղծիչ երկու մանկավարժներու՝ Բիստալոմծիի և Ֆրէօպէլի: Կ'ըսեն թէ իտալացիները նոյնիսկ հոս, Աղեքսանդրիոյ մէջ, ունին այդ մեթոտին վրայ հիմնուած տիպար վարժարան մը: Միտքս դրած էի այցելել հոն և մանրամասնօրէն ուսումնասիրել այդ մեթոտին կիրարկումները, որ, ինչպէս ինծի կը թուի, փոքրաթիւ դասարաններու և անբնականօրէն աշակերտներու կը յարմարի: Դժբախտաբար, սակայն, վճռաբար արգիլուեցաւ ինծի իտալական վարժարաններու մուտքը: Իտալացիները, որոնք այնքան բարեացակամ, այնքան պարզ և այնքան դիւրամատչելի էին, խիստ պաղ վերապահութիւն մը ցոյց կուտան օտարներու նկատմամբ ֆալսիտական ընթերցման ասդին: Պարապ տեղը քանի մը

240.

անգամ անունս տուի, իբրեւ լրագրող ներկայացայ իրենց, յայտնեցի թէ խիստ սիրով ընդունուած էի Ֆրանսական Լիսէին կողմէ, բացատրեցի թէ մանկավարժական գրութիւն մը չի կրնար արհեստագիտական գաղտնիքներ պարունակել ճարտարարուեստական արտադրութեան մը նման: Սակայն իտալական հիւպատոսարանի պաշտօնեաները ոչ մէկ կերպով ուզեցին համակերպիլ ու ամէն անգամ նոյն մերժողական պատասխանն ստացայ. «Պ. Հիւպատոսը չի փափաքիր որ...»: Թերեւս հոս ձեր մանկապարտէզին մէջ, Տիկին, պիտի կրնամ գոհացնել այս մասին ունեցած հետաքրքրութիւնս:

— Օտար վարժարաններն այցելելու առիթ ունեցած չեմ, կը պատասխանէ Տիկին Զէյթունցեան, «Հետեւաբար բաղդատութեան եզր մը չունիմ և չեմ կրնար ըսել թէ արդեօք հոս պիտի կրնա՞ք գտնել այն ինչ որ կը փափաքէիք տեսնել իտալական վարժարաններն այցելելով: Բայց կրնամ վստահացնել ձեզ որ թէ՛ ես և թէ՛ իմ աշխատակիցներս կատարելապէս նշուիրուած ենք մեր աշակերտներուն ու եթէ երբեք պակասութիւն մըն ալ նշմարէք մեր մանկապարտէզին մէջ, կրնաք ապահով ըլլալ թէ մեր անպարտաճանաչութեան հետեւանքը չէ ան: Մեր Մանկապարտէզն ալ կը տառապի «գրամի չգոյութենէն», հիւանդութիւն մը, որով վարակուած են բոլոր հայ վարժարանները:

«Այսպէս, դրամ չգտնուելուն համար չենք կրնար հայթայթել մանկապարտէզներու համար անհրաժեշտ իրեղէնները: Ամէն տարի յաւելուածական գումար մը

4665

կ'ուղենք ուղունքներու, խաւաքարտի, գոյներու և խաղալիկներու պատրաստ պաշար մը ունենալու համար: Բայց, ինչպէս գիտէք, Առաջնորդարանի դրամարկը պարապ է միշտ... երբեմն տնտեսական, երբեմն քաղաքական տագնապներու պատճառաւ: Հոգաբարձուներն ալ — եթէ կան — չեն կրնար մեր աշխատութեան համար անհրաժեշտ նիւթերն ու գործիքները հայթայթել, ու մեր ձիգերը անխուսափելիօրէն կը դատապարտուին ամլութեան...»:

Յանկարծ ընդարձակ շէնքին լուսթեան մէջէն կը լսուի հարիւրաւոր պղտիկ ոտքերու աղմուկը և վարժուհիի մը ձայնը, որ փայտէ չըխըխիկ (claquoir) մը ձեռքը չափ կուտայ անոնց քայլերուն... «Մէկ, երկու, աջ, ձախ...»: Ու պղտիկներու կարգը կ'անցնի մեր առջեւէն՝ իրենց կարմիր գոգնոցներով, ձերմակ վզնոցներով, իրենց սիրունիկ աչքերը հետաքրքրութեամբ յառած օտարական հիւրին վրայ... կը գիտեմ այս մանուկները, որոնք ուշիմ են, մաքուր ու պըճնասէր և կը ժպտին ինծի չնորհալիօրէն բարեւելով... Ես ալ կը ժպտիմ իրենց բոլոր սրտովս:

Ի՞նչպէս չյիշել Վիքթոր Հիւկոյի տողերը.

«Երբ մանուկը կ'երեւի, պէտք է որ ճակտին կընծիւնները պարզուին» ևն.:

Տղոց երկար շարքը ցրուեցաւ պարտէզ հասնելուն պէս: Դժբախտաբար աշակերտներու զբօսանքին յատկացուած այս պարտէզը խիստ նեղ է և 200-280 տըղաք չեն կրնար ազատ համարձակ խաղալ այնտեղ:

Ասկէ զատ, ոչ ծառի մը շուքը կայ հոն, ոչ ծաղիկներու զուարթութիւնը, ոչ ջուրի աւազան մը, ոչ իսկ աւազի կոյտեր, որոնց վրայ ամենէն պղտիկները կըրնային ի հարկին շինութիւններ ընելով գրադիլ:

Ուստի, մեծ մարդու նման, խելօք խելօք կը պտտին անոնք, իրենց վարժուհիներուն արթուն հըսկողութեան տակ: Երբ ներս մտնելու նշանը կը տըրուի, իսկոյն կարգերը կը վերակազմուին և դասարան կը մտնեն միշտ չափուած քայլերով: Ես ալ այդ պըղտիկ շինուորներուն պէս կ'ընեմ. հետեւելով իրենց՝ կը մտնեմ 4-5 տարեկաններու դասարանը (Միլ), ու սենեակին հեռաւոր մէկ անկիւնը, նստարանի մը վրայ նստած, լուի միջիկ մտիկ կ'ընեմ թուաբանութեան դասը: Այս դասարանին մէջ տղայքը կը սորվին համընդ 1-էն մինչև 10, բայց դեռ հազիւ մինչև 4ը հասեր են: Վարժուհին պատէն կախուած փոքրիկ պահարանի մը մէջէն կը հանէ խաւաքարտէ տուփ մը և անոր մէջ գտնուած փոքրիկ գաւազանիկները — հազիւ լուցկիի կոթերու մեծութեամբ — կը բաժնէ աշակերտներուն: Իսկ ես աչքէ կ'անցնեմ դասարանը, որ բաւական ընդարձակ է. լոյսը հեղեղօրէն ներս կը յորդի լայն պատուհաններէն. բայց ամբողջ շէնքը այնպիսի գիրքով մը շինուած է որ սենեակներէն ոչ մէկը ուղղակի արեւին դէմ ինկած է: Հետեւաբար կը խորհիմ թէ ձմեռը բաւական ցուրտ ըլլալու է: Պատերը սպիտակ են և մաքուր, բայց բոլորովին մերկ. ո՛չ մէկ պատկեր, ո՛չ իսկ ձեռագործներու և խաղալիկներու դարան մը, քիչ մը զուարթութիւն գնելու

համար անոնց ցուրտ միօրինակութեան մէջ։ Պատու-
հանները բաւական բարձրէն բացուած ըլլալով, կա-
պոյտ երկինքէն զատ ուրիշ բան չի տեսնուիր, այն-
պէս որ մարդ վանականի խցիկի մը մէջ կը կարծէ
ինքզինքը։ Աշակերտները երկ-երկու հոգիով նըս-
տած են պզտիկ ցած գրասեղաններու առջեւ, որոնք
բաց-սրճագոյն ներկուած և գծաւորուած են նուրբ
գիծերով, որպէս զի տղայք կաշեհան անոնց վրայ շի-
նել գրատախտակին վրայ իրենց ներկայացուած գը-
ծաւոր պատկերները (dessin linéaire)։ Թուաբանու-
թեան դասը 20 վայրկեան կը տեւէ, յետոյ պզտիկ ու-
տանաւորներ կ'տրտասանեն — և ո՛րքան յաջող կեր-
պով, Աստուած իմ — ու դասը կը վերջանայ երգով
մը, զոր բոլորը կ'երգեն այնքան մէկ բերան և այն-
պիսի ճաշակով մը, որ իսկապէս գեթուար է սպասել
այս տարիքի տղոցմէ։

**Բ. ԱՅՅԵԼՈՒԹԻՒՆ. 19 Նոյեմբեր, չորեքեաբքի կես
օրէ վերջ. դասը գծագրութիւն է։**

Գրատախտակին վրայ գծուած է խիստ պարզ պատ-
կեր մը, զոր աշակերտները կը ջանան վերարտադրել
իրենց սեղաններուն վրայ սեւ ոսպերու միջոցաւ!!!
Անոնք որ վերջացուցեր են, ձեռքերը ետեւնին, լուռ
և անձայն կ'սպասեն՝ մինչեւ որ միւսներն ալ վերջա-
ցընեն իրենց ոսպերուն կոյտը։

Ուրիշ տեղեր, մանկապարտէզներու յետ-միջօրէի
այս պահերը յատկացուած են այնպիսի զբաղումներու՝
որոնք կը թելու և միանգամայն զբօսցնելու կրկնակ
առանելութիւնն ունին։ Այն տեղերը կէս օրէ վերջ

տղայք կը զբաղին հիւսելով, խաւաքարտի վրայ ա-
սեղնագործութեան կամ ջրաներկի վարժութիւններ
ընելով, կաղապարներ հանելով (modelage), զանազան
չինութիւններով, և շն. և շն. բոլորն ալ հրապուրիչ
զբաղումներ, որոնք կրնան զարգացնել տղոց ուշադ-
րութիւնը, դիտելու կարողութիւնը, ճաշակը, ձեռքի
ճարպիկութիւնը, և իրենց ալլաղանութեամբը ոչ
յոգնութիւն կը պատճառեն աշակերտներուն, ոչ ալ
ձանձրոյթ։

Բայց չէ՞ որ Տիկին Զէյթունցեան նախապէս ըսած
է ինծի «գրամի չգոյութենէն...»։

Վերջապէս, երկար ժամերով անշարժ նստելէ յե-
տոյ, ժամը 4ին զանգակ մը կը զարնէ, ազդարարելով
թէ գպրոցական պահերը վերջացած են։

Տղոց խումբը դուրս կը յորդի թռչուններու զը-
ւարթ երամի մը պէս։ Բայց հարիւրի չափ աշակերտ-
ներ դեռ պիտի սպասեն այնտեղ մինչև որ տնէն դան
զիրենք առնելու։ Վարժուհիները զանոնք կը համա-
լամբեն պարտէզին մէջ և զբօսցնելու համար կը կազ-
մեն 40—50 հոգինոց կլոր շրջանակներ, որոնց մէջ
երկու հոգի միայն գործօն դեր ունին, իսկ մնացած
48 աշակերտները կը սպասեն, կրաւորական ու ձանձ-
րացած գիրքի մը մէջ, մինչև որ կարգը իրենց գայ։
Քրքշալիւր ծիծաղը, խօլական զուարթութիւնը, ազատ
շարժումները կը բացակային այս խաղերուն մէջ։ ա-
շակերտներուն գէմքերը լուրջ են, որպէս թէ դեռ
կը շարունակեն դպրոցական պարտականութիւն մը
կատարել։

Ահ, Հայերը... Անոնք կը ճամբորդեն այս կեանքին մէջէն — տառապանքի համար նախասահմանուած էակներու նման — մեղամաղձոտ, ծանր ու լուրջ, լըռութեան ու վշտի չես գիտեր ո՞րպէսիւն անողորմ օրէնքի մը լուծին տակ կ'ըսէ, զուրկ անվրդով հանգիստի, անկաշկանդ արտազեղումի, ճշմարիտ և անհոգ զուարթութեան բոլոր անուշութիւններէն։ Այս բնու մեծերուն համար աստիճան մը կրնայ տանելի ըլլալ թերեւս, բայց պղտիկները...

Ես պիտի առաջարկէի որ այնքան և մինչեւ անգամ աւելի հոգ տանէինք մեր տղոց մէջ զուարթ տրամադրութիւններ մշակելու, որքան ջանք կը թափենք մայրենի լեզուին գրերը սորվեցնելու համար անոնց։ Ընթերցողը պիտի խնդայ թերեւս։ Բայց ինչո՞ւ համար։ Ուրիշներու կարծիքը ինչ ալ ըլլայ այս մասին, ես կը խորհիմ թէ զուարթութիւնը բնական տրամադրութիւն մը չէ մանուկին մէջ։ Աշխարհ եկած ատեն՝ անոր առաջին ինքնաբերական ճիշդ հեծեծանք մըն է։ Իսկ ծիծա՞ղը։ Ամիսներով պիտի սպասես որպէս զի անոր շրթունքին վրայ առաջին ժպիտին ծաղկիլը տեսնես, ու այն ալ յաճախ մայրական սիրոյ պաշտելի շնորհքին և անոր անպատում հանճարամտութեան միջոցաւ միայն։

Ոչինչ խնայելու է ուրեմն մանուկին զուարթ տրամադրութիւնները քաջալերելու համար։ Թող չկարծուի թէ անտես առնուելիք բաներ են ասոնք։ Զուարթութիւնը արտայայտուածութիւնն է հոգեկան թաքուն ոյժերու և գրոշմը զօրաւոր կամքերու. ան ուրիշ բան

չէ եթէ ոչ բարոյական այն քաջութիւնը, որուն շնորհիւ մանուկները, չափահաս դառնալէ յետոյ, պիտի կրնան յաղթել կեանքի առօրեայ դժուարութիւններուն և ձախողութեանց, առանց ընկճուելու և առանց վհատելու։

Գ. ԱՅՅԵԼՈՒԹԻՒՆ։

Թուաբանութիւն 6—7 տարեկաններու, այսինքն՝ «Կոկոն» դասարանին։

Միւս անգամներուն պէս, այս անգամ ալ դասարանին մէկ անկիւնը քաջուած, լուռ և անշարժ, կը ջանամ իմ ներկայութիւնս զգալի չդարձնել ոչ միայն աշակերտներուն, այլ նոյնիսկ իրենց վարժուհիին։

Այստեղ 1—20 համրել կը սորվեցնեն տղոց. բայց հազիւ գեռ մինչեւ 12 թիւը հասած են։ Աշակերտները, հետեւելով իրենց վարժուհիին, կը կրկնեն երգելու ձեւով. «8 խորանարդ և 3 խորանարդ՝ հաւասար են 11 խորանարդի» և ըն. ու կը դիտեմ որ աւանձին առանձին պատասխանելու ատեն ալ՝ տղայք կը պահեն երգելու միեւնոյն ձեւը, սովորութիւն մը՝ զոր պիտի նկատէի նաեւ նախակրթարանին մէջ, — վասն զի աշակերտները իրենց հետ կը տանին զայն մինչև վերջին դասարանները, — բան մը որ խիստ անախորժ կը հնչէ այցելուին ականջին և չափազանց ծաղրելի և անհամ կը դառնայ մեծ պատանիներու և 16 տարեկան աղջիկներու բերնին մէջ։

Ասկէ զատ, երգելով դաս ըսելու այս հին ձեւը դանդաղ է, ձանձրացուցիչ ու միտքը կը քնացնէ։

Փափստ կ'ուղէք. անաւասիկ. աշակերտները չեն կրնար պատասխանել, երբ վարժուհին պատէն կախուած պահարանը բանալով՝ 12 պզտիկ գլաններ կը հանէ անկէ և կարգով կը կանչէ տղայքը դասին մէջ իրենց սորվածը ասպացուցանելու համար: Միւս կողմէ, խաւաքարտէ այդ գլանները խիստ մանր և վարժուհիին սեղանը շատ ցած ըլլալով, անոր առջեւ կեցող աշակերտը թոյլ չի տար որ միւսները հետեւին իր շարժուածեւորուն, և որովհետեւ մանուկները բնականէն անհանդարտ են ու չեն կրնար կենալ առանց բանով մը զբաղելու, երբ իրենց շիփ շիտակ մարմինը կռթնցուցած են ակունքներու յենարանին ու ձեռքերն ալ ետեւին բռնած, օդին մէջ տնկուած իրենց պըղտիկ քիթերը հաճոյքէն փոթ փոթ կ'ըլլան արեւի ճառագայթի մը մէջ թռչտող ճանձերու խօլական պարը գիտելով:

Ընթերցանութիւն եւ ուղղագրութիւն «Ծաղիկ» դասարանի:

Փոքրիկները կը հետեւին ընթերցանութեան դասին՝ աչքերնին իրենց գրքերնուն յառած: Վարժուհին կարգով կը հանէ զանոնք ու ես կը զարմանամ տեսնելով թէ ո'րպիսի ուշիմութեամբ կը կարգան ու կը բացատրեն իրենց դասը:

Դժբախտաբար ընթեցանութեան մէջ որքան յաջող, այնքան տկար են ուղղագրութեան մէջ: Ընթերցանութեան դասէն երկու տող կը թելադրուի իրենց ու կը գիտեմ որ աշակերտներէն շատերը բառերուն

մեծ մասը սխալ գրեր են: Բայց տնոց գիրը կանոնաւոր է ու կը տեսնեմ որ մաքուր գրելու ճիգը չի պակսիր իրենց մէջ:

Դասը կը վերջացնեն մարմամարզական քանի մը շարժումներով և սիրուն երգով մը, զոր կ'երգեն խիստ ակտիւ լուր կերպով:

Դ. ԱՅՅԵԼՈՒԹԻՒՆ:

Պատմութիւն եւ իրագիտութիւն:

Այս առում Մանկապարտէզ մտած առեւնս, կը տեսնեմ հարիւրի չափ փոքրիկներ՝ որոնք համախմբուած են մեծ հանգիսահրահին մէջ և ցածկեկ ակունքներու վրայ նստած, մտիկ կ'ընեն պատմութիւն մը, զոր վարժուհին կը պատմէ իրենց: Պատմութեան հերոսները երկու մանուկներ են. մէկը, մաքրասէր, կարգապահ, հոգածու իր վրայի գլուխի մաքրութեան, ուրախութիւն կը պատճառէր իր ընտանիքին. միւսը, թափաբաբ և անմաքուր, կը վշտացնէր իր մայրը՝ որ դժգոհ էր իրմէ և միշտ կը յանդիմանէր ու կը պատժէր զայն:

Պատմութիւնը վերջացնելէ յետոյ՝ վարժուհին սկսաւ հարցումներ ուղղել աշակերտներուն: Պատասխանները այնքան յաջող չէին, թերեւս անոր համար որ այդ պատմութիւնը մասնաւոր հրապոյր մը չէր ներկայացնէր պզտիկներուն. միւս կողմէ, անհրաժեշտ է մտերմութեան շեշտ մը դնել պատմութեան մէջ, որպէս զի այդ դասը տպաւորիչ դառնայ տղոց համար: Մտերմութեան այս մթնոլորտին մէջ է միայն

որ կրնայ յառաջ գալ ելեկտրական այն հոսանքը՝ որ համակրութեան կապ մը պիտի ստեղծէ պատմողին և ունենդիրներուն միջեւ։ Ասկէ վատ, դիւրի՞ն բան է միթէ շարունակ իր խօսքին ու նայուածքին հմայքին տակ պահել հարիւրի չափ չարածճի ու անհանդարտ մանուկներ...։ Լաւ է որ այս դասերը տրուին դասարաններուն մէջ, ուր ամէն մէկ վարժուհի կրնայ իր շուրջը համախմբել աշակերտները և խօսիլ անոնց։ Յետոյ զգուշանալու է ամէն ատեն այդ պատմութեանց բարոյական դիտաւորութիւններուն շուրջ դեգերելէ։ Ընդհակառակն, ջանալու է բանաստեղծութիւն, քրոնիկա, ծիծաղ և քիչ մըն ալ անակնկալ դնել անոնց մէջ։ Մանկապարտէզի պղտիկներուն համար պատրաստուած հրապուրիչ պատմութիւններու շատ մը գիրքեր կը գտնուին, վարժուհիները եթէ կ'ուզեն հաճոյք պատճառել իրենց աշակերտներուն, կրնան մէկը միւսէն աւելի գեղեցիկ հարիւրաւոր պատմութիւններ վերցնել անոնցմէ և այս կերպով իսկապէս հմայիչ և օգտակար դարձնել իրենց դասը։

Իրագիտութիւն, 7—8 տարեկաններու, այսինքն «Ծաղիկ» դասարանի։

Ուսուցումը արուեստ մըն է և բոլոր արուեստներուն նման կը պահանջէ մասնաւոր ընդունակութիւն՝ զոր պէտք է զարգացնել ու զօրացնել տեւական ուսումնասիրութիւններով։ Այս ճշմարտութեան մասին վերջնական հոմալուծ գոյացնելու համար՝ բաւական է ներկայ գտնուիլ այն դասին՝ որուն «Իրագիտութիւն» անունը տուած են վարժարաններուն մէջ։

Այս դասը խիստ անտեղի ձեւով մը կ'աւանդուի առհասարակ բոլոր դպրոցներուն մէջ։ Երբեմն բառերու դաս մըն է ան — շարան մը նոր բառերու, զոր տղան խիստ դժուարութեամբ կրնայ միտքը պահել, երբեմն շփոթ տեղեկութիւններու խառնուրդ մը, որոնք խիստ հեռաւոր յարաբերութիւն մը միայն ունին իրարու հետ, հետեւաբար ոչ մէկ կերպով կրնան ճշխացնել աշակերտին ծանօթութեանց պաշարը։

Իրագիտութեան այն դասը՝ որուն ներկայ զընունեցայ Միլգոնեան Մանկապարտիզին մէջ, չկրցաւ դժբախտաբար փոխել տալ այն համոզումը, զոր կազմած էի արդէն վերոյիշեալ մեթոտներուն և դպրոցական ծրագրի այս գլուխին մասին։

Արդարեւ, ի՞նչ էր այս դասին բուն նիւթը. չպիտի կրնամ բացատրել։ Կը յիշեմ միայն թէ վարժուհին պատէն վար առաւ բուրդէ գնդակներու տրցակ մը. նախ խօսեցաւ անոնց կլոր ձեւին, անոնց գոյնին մասին, ըսաւ թէ ի՞նչ է բուրդը. վերջը անցաւ այծին, ոչխարին և առ հասարակ բոլոր չորքոտանիներուն. յետոյ խօսեցաւ պանիրին, թարմ կարագին, նախընթերքի ատեն իրենց տրուած կարագով հացին (tartine du goût) մասին, և որպէս անխուսափելի պարտականութիւն, դասը վերջացուց բարոյական խրատականով մը, յանձնարարելով տղոց որ երբ հագով կարագ ուտեն, չմոտնան աղքատները և իրենց չքաւոր ընկերներուն ալ բաժին հանեն անկէ։

Ատեն ատեն վարժուհին հարցումներ կ'ուղղէր տղոց և պատասխաններ կը ստանար անոնցմէ։ Աւե-

լորդ է ըսել թէ լսեցի շատ մը պատասխաններ՝ որոնք այնքան գրաւիչ էին իրենց միամտութեամբը։ Այսպէս, պնդողներ եղան թէ բուրդը կը բուսնի արտերուն մէջ և թէ այծերը հացով կը սնանին...։ Եւ ի՞նչպէս կ'ուզէիք որ ասկէ աւելին գիտնային քաղաքի մէջ մեծցող այս խեղճ պղտիկները։ Զարմանալու էէ բնաւ եթէ նոյնիսկ Մելգոնեանի տղոցմէն աւելի հասակաւոր աշակերտներ ձեզի ըսեն թէ ձմերուկը ծառերուն վրայ կը բուսնի, քանի որ իրենց կեանքին մէջ ձմերուկի արտեր տեսած չունին բնաւ քարէ և ասփալտէ քաղաքներու այս հէգ բանտարկեալները։

Տարակոյս չկայ թէ անոնք այս կոշտ սխալները չպիտի գործէին եթէ առիթ ունեցած ըլլային իրենց ձեռքերով շոյելու ոչխարին կռնակը ծածկող խոպուպաւոր գեղմը, եթէ տեսած ըլլային թէ ի՞նչպէս կ'արածին անոնք դալարագեղ մարգագետիններուն մէջ, եթէ դիտած ըլլային ամառ ատեն ցորեններու ոսկիին տակ ծփացող արտերը և զանոնք հնձող մշակին աշխատանքը, վերջապէս եթէ յաճախ միջոց տրուէր իրենց շփման մէջ մտնելու բնութեան հետ և կարգաւ այն մեծ գիրքը՝ որմէ այնքան բան կրնան սովորիլ մանուկները՝ խաղալով ու խնդալով հանգերձ։

Ամուլ մտահոգութիւններ...։ Բայց ինչո՞ւ ամուլ։ Ո՞վ կ'արգիլէ որ յաճախ պտոյտի տարուին 6—8 տարեկան տղաքը — ոչ թէ ամբողջ դպրոցով, այն ատեն պտոյտը իր հմայքը պիտի կորսնցնէր — այլ զատ զատ դասարաններով, երբեմն առաւօտուն, Աղեքսանդրիոյ այնքան գեղեցիկ ճեմավայրերը (parc), եր-

բեմն, յետ միջօրէին, դէպի արտերը։ Աշակերտները չպիտի մոռնան բնաւ ինչ որ կը տեսնեն այդ պտոյտներու միջոցին և ինչ որ կը բացատրուի իրենց։ Եւ բացօդեայ, իրերուն հետ դէմ դիմաց եղած այս դասախօսութիւնները շատ աւելի գերազանց արգիւնքներ պիտի տային, քան թէ դասարանի չորս պատերուն մէջ եղած խօսակցութիւնները։

Այո՛, ո՞վ կ'արգիլէ այս զուարճալի և հրահանգիչ պտոյտները, որոնք խիստ հաճելի զանազանութիւն մը կրնան դնել դասերու ձանձրացուցիչ միօրինակութեան մէջ և կրնան զարգացնել աշակերտներու գիտելու կարողութիւնը. ասկէ զատ, տղայքը ամիս մը կրնան զբաղիլ նկարելով, գծելով կամ կաղապարելով (modeler) այն բաները, զորս տեսած են իրենց պտոյտներու միջոցին, և այս կերպով կրնան օգտագործել յետ միջօրէի իրենց պահերը, որոնց ընթացքին վարժուհին շատ անգամ կը շփոթի թէ ինչպէս կրնայ անցնել տալ տղոց այդ ժամանակը։ Սովորաւորութիւն և նախաձեռնութեան պակաս. ահա այն գլխաւոր պատճառները, որոնք Մանկապարտէզի չորս սրահներուն մէջ բանտարկուելու կը դատապարտեն մեր աշակերտները։

Ու այս բոլորէն յետոյ, եթէ իմ տպաւորութիւնս հարցնէք Մելգոնեանի մասին, պիտի պատասխանեմ. «Անունով միայն Մանկապարտէզ է ան. իրականին մէջ մանկական դպրոց մըն է իր խիստ կարգապահութեամբը, դասերու կանոնաւորութեամբը, երկար դասապահերու միջոցին տղոց պարտադրուած անշարժութեամբն ու այդ կարգի դպրոցներուն յատուկ իր ծրագրովը»։

ՊՕՂՈՍԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆ

ՊՕՏՄԱԿԱՆ. — Պօղոսեան վարժարանը քառակուսի ընդարձակ շէնք մըն է, ամէն կողմէ ազատ մարդկային բնակութիւններէ և որուն արեւելեան ճակատը կը նայի եկեղեցիի դրան: Վարի յարկին մէկ մասը կը ծառայէ իբրև Առաջնորդարան, իսկ մնացած մասը, ինչպէս նաև ամբողջ վերի յարկը, յատկացուած են դպրոցական պէտքերուն:

Աղեքսանդրիոյ մէջ առաջին անգամ Հայ Ազգային վարժարան բացուած է 1860ին, Միտանի վրայ գըտնուած ազգապատկան շէնքի մը մէջ: Սկիզբէն աշակերտներուն թիւը երեսունը չէր անցներ և այդ օրէն սկսեալ երկսեռ էր: Տնօրէն մը և օգնական ուսուցիչ մը բաւական էին Հայերէն գրել կարդալ սովորեցնելու համար տասնեակ մը ընտանիքներու զաւակներուն, որոնք կը կազմէին այդ ատեններու ամբողջ Աղեքսանդրահայ զաղութը:

Քսան տարի շարունակ այդ շէնքը ծառայեց որպէս վարժարան, ունենալով խիստ տարրական ծրագիր մը, թուաբանութիւն, հայերէն ընթերցանութիւն և գիր:

Բայց հետզհետէ աշակերտներուն թիւը զգալաբար աւելնալով, Թագեօր փաշա, համայնքին այն ատենուան նախագահը, վարժարանը Ապու-Տարտար փո-

խադրելու նախաձեռնութիւնն ունեցաւ ու 1884ին հիմնեց զայն այժմեան Մեղգոնեան Մանկապարտէզին տեղը, որ մինչև այդ ատեն իբր աղօթատեղի կը ծառայէր զաղթական Հայերուն: Թագեօր փաշա միեւնոյն ատեն կը ծրագրէ Աղեքսանդրահայ զաղութը օժտել հետզհետէ իր գրաւած գիրքին արժանի եկեղեցիով մը և վարժարանով մը: Այս ուղղամիտ, խելացի ու ճարպիկ մարդը շուտով կը սկսի իր ծրագրի գործադրութեան և իսկոյն դէմ գիմաց կը բարձրանան եկեղեցին ու վարժարանը այն ընդարձակ հողամասին վրայ՝ զոր Համայնքին նուիրած էր Պօղոս պէյ Եղևսօֆ, և երկուքն ալ կը կրեն այս վեհանձն ու մեծահամբաւ բարերարին անունը:

Նորահաստատ վարժարանը առաջին օրէն ունեցաւ 100ի չափ աշակերտներ, որոնք շարունակեցին ստանալ բոլորովին նախնական կրթութիւն մը: Այսպէս շարունակուեցաւ մինչև 1895: Այդ թուականներուն յանկարծ կը կրկնապատկուի աշակերտներուն թիւը, երբ Թուրքիայէն փախստական հարիւրաւոր ընտանիքներ կուգան ապաստան փնտռելու Եգիպտոսի մէջ: Շփոթութեան ու անիշխանութեան այդ տարիները իրենց անխուսափելի անդրադարձումը կ'ունենան նաև վարժարանին վրայ: Ամէն տարի անդադար տնօրէններ կը յաջորդեն իրարու և դպրոցական բոլոր աշխատութիւնները կը սկսին կաղալ:

1906—1914 սահող ժամանակը շինարար աշխատանքի և վերակազմութեան շրջան մը կ'ըլլայ: Պօղոսեան վարժարանը բարձրագոյն նախակրթարան կը

դառնայ Պ. Պ. Աղասէրի և Գայաեանի տնօրէնութեան ատեն, որոնք կ'օժտեն զայն մեթոտիկ ուսումնական ծրագրով մը: Իրենց օրով վարժարանը կ'ունենայ 450 աշակերտներ, ու տարիներ յետոյ այդ թիւը կը բարձրանայ մինչև 850ի: 1923ին վարժարանին ծրագիրը նոր փոփոխութիւններ կը կրէ՝ Պօղոսեանը Երկրորդական վարժարանի վերածելու համար յայտնուած փափաքներուն վրայ: Այս նոր ծրագրին գործադրութիւնը կը յանձնուի Պ. Պ. Ն. Աղբալեանի և Լեւոն Շանթի, որոնք կը ստանձնեն զպրօցին տնօրէնութիւնը և հինգ տարի կը վարեն զայն մինչև այդ ատեն Աղբալեանի համար աննախընթացօրէն լայն և անկախ պայմաններով:

Ծնողները անոնց համբաւէն չլացած և վստահ անոնց կարողութեան վրայ, փութացին իրենց զաւակները արձանագրել տալ, այնպէս որ Պօղոսեանը 1924 տարին մինչև 750 աշակերտներ ունեցաւ 4000 Եգիպտական ոսկիի տարեկան պիւտճէով մը:

Սակայն հասարակութիւնը շուտով տեսաւ թէ վարժարանը իր վրայ դրուած յոյսերը չէր կրնար արդարացնել և սկսաւ կամաց կամաց քաշել իր զաւակները որոշ տարիքէ մը յետոյ, այնպէս որ բարձրագոյն կարգերուն համար բաւական թուով աշակերտներ չմնացին և Պօղոսեանը Երկրորդական վարժարան դարձնելու ծրագիրը մէկ կողմ դրուեցաւ:

Այսօր Պօղոսեանը կրկին վերածուած է Բարձրագոյն նախակրթարանի՝ եօթը տարիներու վրայ բաշխուած ուսումնական ծրագրով մը:

Ահաւասիկ այդ ծրագիրը. —

Հայերէն

Աշխարհաբար, ընթերցանութիւն, քերականութիւն.
Գրաբար, ընթերցանութիւն, թարգմանութիւն.
Համառօտ պատմութիւն Ազգ. մատենագրութեան

Կրօնի ուսում. — Հին Ուխտի և Նոր Ուխտի
Թուաբանութիւն
Գրահաշիւ
Երկրաչափութիւն
Ընդհ. Աշխարհագրութիւն

Պատմութիւն

Տոհմային, աւանդական և քննական
Ընդհանուր, Հին, Միջին և Նոր դար.

Գիտութիւններ

Բուսաբանութիւն
Կենդանաբանութիւն
Բնախօսութիւն
Երկրաբանութիւն
Տարրաբանութիւն
Բնագիտութիւն.

Առհնին սնեստութիւն

Ձեռական աշխատութիւններ

Գեղարուեստներ

Գծագրութիւն
Նկարչութիւն

Լեզուներ } Պրանսերէն
 } Անգլերէն
 } Արաբերէն

Մարմնամարզ

Ինչպէս կը տեսնուի, ծրագիրը խիստ կատարեալ է և գրեթէ տարբերութիւն չունի երկրորդական վարժարանի մը ծրագրէն, բացի ուսողական գիտութիւններէն, որոնց քիչ տեղ տրուած է:

Բայց տրամաբանական է հարցնել թէ այս գեղեցիկ ծրագիրը կը գործադրուի՞ արդեօք, և եթէ կը գործադրուի, ձեռք բերուած արդիւնքը կրնայ գոհացուցիչ նկատուիլ:

Պատասխանելով Պողոսեան վարժարանի Պատ. Հոգաբարձութեան հրաւերին՝ ներկայ գտնուեցայ 1929—30 տարեշրջանի ամառներէն քննութեանց: Այնուհետև ութ անգամ վարժարան այցելելով՝ ունկնդրեցի ամէն մէկ դասարանի մէջ աւանդուած դասերը: Ուշադրութեամբ քննեցի դասագրքերը, ծանօթացայ աշակերտներուն ու իրենց ուսուցիչներուն հետ: Գաղափարներու երկար բարակ փոխանակութիւն ունեցայ Տնօրէն Պ. Պիոնեանի և ուսուցիչներէն մեծ մասին հետ: Այս բոլորը իրաւունք կուտան ինծի, ինչպէս կը կարծեմ, իմ դիտողութիւններս յայտնելու վարժարանին մասին, դիտողութիւններ, որոնք քիչ թէ շատ իրենց կշիռն ունենալու են, վասն զի զանոնք բանաձեւելու համար չգոհացայ միմիայն դասարաններն այցելելով ու հարեւանցի ակնարկ մը պտըտցնելով անոնց վրայ:

ձեպընթաց շոգեկառքի այն ճամբորդին պէս, որ փախչող դաշտանկարները կը դիտէ վակոնին պատուհանէն, այլ ջանացի նմանիլ այն մանրակրկիտ քուռիսքին, որ երկրի մը մասին իր վերջին խօսքն ըսելէ առաջ, ոտքի տակ կ'առնէ անոր ամէն կողմերը և խնամքով կ'ուսումնասիրէ անոր բոլոր առանձնայատկութիւնները:

Ահաւասիկ ուրեմն խղճամիտ և անկողմնակալ դիտողի մը կարծիքը այս հարցին մասին:

— Այո՛, ծրագիրը գործադրուած է:

— Իսկ արդիւնքը:

— Արդիւնքը խիստ միջակ է: — Պատճառ: — Պատճառները շատ են: Անոնցմէ մէկը նոր է, ըսել կ'ուզեմ ծանրաբեռնուած հանգամանքը. միւսները հին են և կը վերանան մինչև մեր վարժարաններուն հիմնարկութեան առաջին օրերը. բոլոր Հայ դպրոցները կը տառապին անոնցմէ: Կրնանք դասաւորել զանոնք հետեւեալ կերպով.

Ա. — Ծանրաբեռնուած ծրագիր:

Բ. — Դպրոցական յասագրքերու չգոյութիւն:

Գ. — Ուսուցչական կազմի անբաւականութիւն:

Ա.

Ծ Ր Ա Գ Ի Ր Ը

Վարժարանին ծրագիրը խիստ ծանրաբեռնուած է ու շատ վեր կը մնայ նախակրթարանի մը տարողութենէն :

Արդարեւ , կը կարծէ՞ք թէ 8—16 տարեկան տղու մը իմացականութիւնը անյատակ անդունդ մըն է , որուն մէջ կրնաք լեցնել գիտութեան բոլոր գանձերը մեր ուզած ձեւով : Ուղեղը գործարան մըն է ու անոր գործառնութիւնը ենթակայ է այնպիսի օրէնքներու՝ որոնք ճկիւլ չեն գիտեր . կարելի չէ անպատիժ կերպով մեղանչել անոնց դէմ :

Դաշտերու մշակին և գործարաններու բանուորին աշխատանքը որոշ կանոններու տակ առնուած է : Բոլոր գործատէրերը երկար փորձառութենէ մը յետոյ , հասկցած են թէ երբ աշխատութիւնը որոշ սահմանէ մը անդին կ'անցնի , միջակէն աւելի վար արդիւնք մը միայն կրնայ տալ ու ֆիզիքական վտանգաւոր սպառում մը կը պատճառէ մարդոց : Բայց մէկը մըտքէն չէ անցուցած վարժարաններուն մէջ որոշ օրէնքներ մշակել մտաւորական աշխատութիւններուն սահման մը գծելու համար :

Չենք վարանիր օրական 10 , նոյնիսկ 12 ժամուան տեւական աշխատութիւն մը պահանջելու մեր տղոցմէն , վասն զի մի' մոռնաք թէ դպրոցական պահերը վերջանալէն յետոյ , անոնք ստիպուած են իրենց

աշխատութիւնները շարունակել նաեւ տան մէջ , դըպրոցական պարտականութիւններ պատրաստելու համար , ինչ որ աւելի յոգնեցուցիչ է քան դասապահներուն աշխատանքը , և այս՝ իրենց ֆիզիքական զարգացման ամէնէն տագնապալի մէկ շրջանին : Ուսուցման այս դրութիւնը անտրամաբանական և հակառողջապահական է : Միւս կողմէ , մտաւորական այս թրխմումը (gavage) խիստ ուղորմելի արդիւնքներ միայն կրնայ տալ և յաճախ պատճառ կը դառնայ որ աշակերտը վհատի և 12 տարեկանին հեռանայ վարժարանէն , առանց պէտք եղածին պէս սովորած ըլլալու գոնէ իր մայրենի լեզուին և թուաբանութեան նախնական տարրերը . ուրիշներ , աւելի նպաստաւոր յարմարութիւններով օժտուած , կը փորձեն յարատեւել , բայց մտքի յոգնութենէն սպառած ու զգուած , այնպէս որ դրքերու տեսքը բաւական է տեսակ մը նոզկանք պատճառելու իրենց ու երբ դուրս կուգան վարժարանէն , ինքնաշխատութեան ճաշակը արդէն մեռած է իրենց մէջ :

Աւելորդ է ըսել թէ այս զգուանքը , լուրջ և հրահանգիչ գրքերու նկատմամբ ցոյց տրուած այս անտարբերութիւնը , շատ աւելի փնասակար են իրենց մտաւորական զարգացման համար , քան թէ իրենց տգիտութիւնը դպրոցական ծրագրի այս կամ այն նիւթին մէջ :

Եւ ի՞նչ բանի կը ծառայեն այնքան ծանրաբեռնուած այս ծրագիրները , կը թուի թէ անոնց հեղինակները զարմանալիօրէն կ'անգիտանան թէ վարժա-

րանին նպատակը չէ աշակերտներուն միտքը խճողել բոլոր գիտութիւններուն մասին տարտամ ու տարրական ծանօթութիւններով, ծանօթութիւններ, որոնք խիստ մակերեւութային են ու, աւագուտ հողերու մէջէն վազող ջուրերու նման, պիտի կորսուին առանց հեռք մը ձգելու իրենց ետեւ: Դպրոցին իսկական նշանակութիւնը և զարգացնել աշակերտին մէջ տեսնելու, գիտելու, խորհրդածելու ընդունակութիւնները: Անոր ԳԼԽԱԻՈՐ ՄՏԱՀՈԳՈՒԹԻՒՆԸ ՊԻՏԻ ԸԼԼԱՅ ՄԱՆԱԻԱՆԻ ՄՏԱԻՈՐԱԿԱՆ ԶԲԱՂՈՒՄՆԵՐՈՒ ՃՍՇԱԿԸ ՆԵՐՇՆՁԵԼ ՏՂՈՑ, ՈՐՊԷՍ ԶԻ ԱՆՈՆՔ ԻՐԵՆՑ ԲՈՎԱՆԴԱԿ ԿԵԱՆՔԻՆ ՄԷՁ ՇԱՐՈՒՆԱԿԵՆ ԻՐԵՆՑ ԲԱՆԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ ՄՇԱԿԵԼ ԵՒ ԻՄԱՑԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ ՃՈՈԱՑՆԵԼ: Կրթական ու է գրութիւն, որ չի ձգտիր այս նպատակին, վնասակար է և անվարան կրնանք պնդել թէ կը մեղանչէ իր կոչման դէմ:

Գիտեմ այս մասին ըլլալիք առարկութիւնները. Ա. պիտի ըսուի թէ Բարձրագոյն Նախակրթարան մը պարտաւոր է մտքի բաւարար զարգացում մը տալ իր աշակերտներուն, որպէս զի անոնք ի վիճակի ըլլան վերջէն երկրորդական վարժարան մը ընդունուելու և կարելի եղածին չափ քիչ ժամանակէն — առ առաւելն 2—3 տարիէն — իրենց երկրորդական կրթութիւնը վերջացնելու: Բ, թէ օտար երկիրներու մէջ ապրող Հայը ստիպուած է մէկէ աւելի լեզուներ սովորիլ, գոյութեան պայքարին մէջ յաջողելու համար:

Մեր կարծիքով, սխալ է Նախակրթարանը նկատել հիմնարկութիւն մը, որ պարտաւոր է աշակերտ-

ներ պատրաստել երկրորդական վարժարաններու համար: Նախակրթարան մը ինքն իրեն համար առանձին «ամբողջութիւն» մ'ըլլալու է, ունենալով իր սեփական անհատականութիւնն ու մասնաւոր դրոշմը:

Նա պարտաւոր է տալ բաւական լայն, բայց նաև սահմանափակ կրթութիւն մը, սահմանափակ անոր համար որ իր աշակերտներէն 90% ձեռական արհեստներու կը պատրաստուին, իսկ աշակերտուհիներէն ոչ մէկը ու է ասպարէզի նուիրուելու հաւանականութիւնը կը ներկայացնէ:

Կը մնայ խիստ անշան թիւ մը բախտէն նպաստաւորուած աշակերտներու, որոնք իրենց ուսումը շարունակելու հնարաւորութիւնը պիտի ունենան: Ասոնք ալ կրնան ձգել Պօղոսեան վարժարանը իրենց Նախակրթութեան վերջընթեր տարին, այսինքն մօտաւորապէս 14 կամ 15 տարեկան հասակին, և մտնել օտար վարժարաններու ուսողութեանց առաջին դասարանը: Այդէն այս վերջինները շատ չնչին թիւ մը կը ներկայացնեն, այնպէս որ կարելի չէ նկատողութեան առնել զանոնք, ծրագրին ծանրաբեռնումը արդարացընելու համար:

Գալով երկրորդ, այսինքն օտար լեզուներու մասին եղած առարկութեան, մեզի կը թուի թէ ծանր սխալ մը կը գործենք, երեք օտար լեզուներ պարտադրելով 12 տարեկան մանուկներու:

Տղու մը համար առաջին և կարեւորագոյն ուսումը իր մայրենի լեզուն իւրացումն է: Մայրենի

լեզուին միջոցաւ միայն կրնանք ձեռք բերել այն ամէնը, զոր մեր զգայարանները չեն կրնար տալ մեզի մեր մանկութիւնը զաղափարներով այնքան աւելի ճոխ, այնքան աւելի բազմակողմանի կ'ըլլայ, որքան աւելի կանուխէն և աւելի հիմնովին կը տիրանանք մեր մայրենի լեզուին: Հետեւաբար աններելի մեղք մըն է տկարացնել մայրենի լեզուին դժուարին բայց օգտակար ուսուցումը՝ մոլորեցնելով մեր աշակերտները օտար բառերու, օտար դարձուածքներու, օտար շեշտերու բաւիղին մէջ և ստիպելով որ ապարդիւն կերպով վատնեն իրենց թանկագին պահերը, զորս պիտի կրնային աւելի օգտակարապէս գործածել:

Ի հարկէ միամտութիւն պիտի ըլլար պնդել որ մեր տղայքը գոհանան միմիայն իրենց մայրենի լեզուն սորվելով: Օտար լեզուներու ուսուցումը բացարձակ անհրաժեշտութիւն մըն է մանաւանդ մեզի, Հայերու համար: Հայ մը որ իր մայրենի լեզուէն զատ ուրիշ լեզու չի գիտեր, զուրկ է գոյութեան կռուին մէջ յաջողելու գլխաւոր միջոցներէն և անհրաժեշտ զէնքերը չունի պայքարելու համար իրմէ աւելի լաւ զինուած մրցակիցներու դէմ:

Վերջապէս Հայն ալ, Արեւելքի միւս ժողովուրդներուն նման, չի կրնար ըլլալ առանց Եւրոպական լեզուներու: Արեւելքը, պատմութեան որոշ մէկ շրջանին, աշխարհիս ջահակիրը եղաւ: Բայց այդ ժամանակներն անցած են այլեւս: Դարերէ ի վեր նա իր միտքը կը սնուցանէ Արեւմուտքէն եկող զաղափարներով միայն: Անկէ է որ կուգան նախաձեռնութիւնն

ու ստեղծագործութիւնը: Ուստի, եթէ կ'ուզէ ճշմարտեմբեք իր միտքը և հետեւիլ զաղափարներու, արուեստներու և գրականութեանց բնաշրջութեան, անհրաժեշտօրէն պարտաւոր է հետեւիլ Արեւմտեան քաղաքակրթութեան և ամէնէն առաջ սովորիլ անոնց լեզուն:

Բայց այս տեսութիւնը դատապարտութիւնն իսկ է Պօղոսեանի մէջ որդեգրուած սխիթմին: Արդարեւ այնտեղ միաժամանակ կերպով կ'աւանդուին Արաբերէն, Ֆրանսերէն և Անգլերէն լեզուները: Սակայն աշակերտը, եթէ տարի շարունակ զանոնք դաս առնելէ յետոյ, երբ դուրս կուգայ վարժարանէն, Աղեքսանդրիոյ փողոցներուն շրջուն վաճառականին չափ անգամ բան չի հասկնար այդ լեզուներէն:

Ի՞նչ բանի կը ծագայէ ուրեմն օտար լեզուներու այս ուսուցումը, երբ չի կրնար նպաստել աշակերտներու մտաւորական զարգացման, — որովհետեւ օտար մշակոյթ մը իւրացնելու և անկէ օգտուելու համար պէտք է կատարելապէս տիրացած ըլլալ անոր լեզուին —, ու ոչ ալ կրնայ օգտակար ըլլալ անոնց կեանքի առօրեայ պէտքերուն: Ու անգաղար տըրտունջ կը յայտնենք այս ապերախտ աշխատութեան լծուած մեր աշակերտներէն. այո՛, ապերախտ, որովհետեւ իբրեւ անօգուտ ժամավաճառութիւն, խիստ մօտէն կը յիշեցնէ Դանայեաններու առասպելը, որոնք Տարտարոսին մէջ դատապարտուած էին ջուրով լեցընելու կարաս մը, որ յատակ չունէր ու վերէն լեցուած ջուրը վարէն կը պարպէր շարունակ:

Կարելի եղածին չափ լաւ սովորեցնել իր մայրենի լեզուն, Հայերէնը, կատարելապէս սովորեցնել միակօտար լեզու մը. Բարձրագոյն Նախակրթարանի մը համար ներելի է ասկէ զատ տարբեր յաւակնութիւններ սնուցանել:

Բայց միայն օտար լեզուները չեն որ կը խճողեն մեր դպրոցական ծրագիրը: Իրաւունք չունինք հարցընելու թէ մեր վարժարաններուն մէջ ի՞նչ բանի կրնայ ծառայել Գրաբարի դաստանդութիւնը: Հին Հայերէնի ուսուցումը բացարձակապէս անհրաժեշտ է արդեօք մեր աղջիկներուն, որոնք 15-16 տա, եկանին դպրոցէն ելլելէն յետոյ, ոչ առիթ պիտի ունենան, ոչ ալ փափաք, աւա՛ղ, իրենց բնագրին մէջ կարգաւու եղնիկը, եղիչէն կամ Շնորհալին: Եւ կամ կօշկակարը, գերձակը, փորագրիչը կամ մեքենավարը — որովհետեւ մոռնալու է թէ մեր տղոցմէն մեծագոյն մասը այս ասպարէզներուն կուտան ինքզինքնին գրպոցէն յետոյ — իսկապէս պէտք ունին Գրաբարի իրենց արհեստը սորվելու համար:

Ասկէ զատ Նախակրթարանի մը ծրագրին մէջ ի՞նչ գործ կրնան ունենալ Երկրաբանութիւնը, Հայոց Քննական Պատմութիւնը, Տոմարակալութիւնը, Առտընին Տնտեսութիւնը, ևլն. ևլն.: Միթէ անտեղի չեն այս բոլորը: Պէտք է վերջապէս համակերպել սա անհրաժեշտութեան թէ մարդ մը, մանաւանդ տղայ մը, չեն կրնար ամեն բան գիտնալ, ոչ ալ ամեն բան սովորիլ:

Մարդկային ծանօթութիւններն այնքան ընդար-

ձակուած և անոնց իւրաքանչիւր ճիւղն այնքան զարգացած է, որ ամէն մէկ գիտութիւն մինակը բաւական է կրանելու համար մարդկային ուղեղի մը հասկացողութեան ամբողջ ոյժն ու տարողութիւնը: Հետեւաբար անօգուտ բան է կատարեալ գիտութիւնը ձեռք բերելու ցնորքը հետապնդել: Պէտք է խոհական ընտրութիւն մը կատարել և որոշ սահմանէ մը անդին չանցնիլ: Այս անհրաժեշտութիւնը չեն կրցած ըմբռնել անոնք որ Պօղոսեանի ուսման ծրագիրը պատրաստած են: Անոր հեղինակները ուզած են շատ գործ տեսնել մէկ անգամէն և այդ իսկ պատճառաւ վրիպած են իրենց նպատակին մէջ: Աշակերտները շատ դասեր կ'առնեն հոն, բայց քիչ բան միայն կը սորվին, և մանաւանդ քիչ բան միայն կրնան իւրացնել:

Բ.

Դ Ա Ս Ա Գ Ր Ք Ե Ր Ը

Մեր մէջ չկան և կամ չատ քիչ կը գտնուին ասպարէզին համար պատրաստուած դաստիարակներ, որոնք իրենց հմտութեամբն ու փորձառութեամբը կարենան դարմանել դպրոցական նպատակայարմար դասագրքերու պակասը. և ասպարէզին անտեղեակ ուսուցիչներն առաջնորդելու համար՝ ստիպուած ենք անոնց տրամադրութեան տակ դնել այնպիսի գրքեր՝ որոնց մէջ երկարաբանութիւնն ու նիւթերու խառնիճաղանճ չփոթութիւնը կը մրցին իրարու հետ։ Չենք կրնար մեր զարմանքը զսպել երբ կը խորհինք թէ աշակերտին ձեռքը տրուած գրքերուն մէջ ո՛րքան անտեսուած է դպրոցական տղու մը մտքին տարողութեան չափը, թէ անոնց հեղինակները ո՛րպիսի անփութութեամբ կը վերաբերուին ժամանակի դադափարին հետ և ո՛րքան արհամարհանք ցոյց տուած են աշակերտներուն մօտ սովրելու և իւրացնելու օրէնքներուն։ Մեր դպրոցականներուն ձեռքը գրքեր կան, որոնք թէև Ադամի ու Եւայի ժամանակակից չեն, բայց նախապատմութիւն կը բուրեն...։ Մանկավարժական գիտութիւնները յառաջգիտութեան մեծ քայլեր առած, ուսուցման մեթոտները բարեշրջուած և դպրոցական գրականութիւնը վերէն վար փոխուած է, բայց մեր մէջ ամէն բան անփոփոխ կը մնայ գեռ, ու ֆէթիշիզմի հասնող տեսակ մը պատկառանք կը տա-

ծենք տակաւին կարգ մը գրքոյկներու նկատմամբ, որոնց անխմստ բովանդակութիւնը պարզապէս կ'ըմբոստացնէ մարդս։ Պօղոսեանի մէջ տեսայ 1860ին տպուած ֆրանսերէն այբբենարաններ և ֆրանսերէնի ընթերցանութեան գրքեր, որոնք գաւաթ մը գաղջ ջուրի պէս անհամ և ջղայնացնելու չափ ձանձրացուցիչ էին։

Աշխարհագրութեան գրքեր տեսայ հոն, առանց աշխարհագրական քարտէսի, և անհաւատալի թող չթուի, եթէ ըսեմ թէ Աղեքսանդրիոյ Ազգ. վարժարանին մէջ պատի քարտէսներ չկան...։

Հանգիպեցայ Հայոց Պատմութեան գրքերու՝ որոնց մէջ ո՛չ ո և է ժամանակագրութիւն կայ, ո՛չ ալ ընդհանուր ժամանակագրական տախտակ, որպէս զի միտքը կարենայ կառչիլ ո և է իրողութեան և տեղաւորել զայն իր ժամանակին և ժամանակակիցներուն շարքին մէջ. և ընթերցողը թող չկարծէ թէ կը չափազանցեմ, երբ ըսեմ թէ անոնց մէջ աչքիս զարկին հէքեաթային պատմութիւններ յիշեցնող սա տեսակ խօսքեր. «Այն ատենները Պարսից թագաւոր մը կար...»։

Ընդհակառակն, վերի դասարաններուն մէջ ալ տեսայ Հայոց Պատմութեան գրքեր, որոնք թէև խընամով պատրաստուած, բայց ամբողջ՝ 600 էջեր կը լեցնեն, և աշակերտները 9 ամսուան մէջ հազիւ թէ կրնան անոնց առաջին քանի մը գլուխներուն վրայէն անցնիլ. վասն զի անոնց բովանդակութիւնը չափէն աւելի խճողուած է անտեղի մանրամասնութիւններով։

Տեսայ ընդհանուր Պատմութեան 3—400 էջնոց խոշոր հատորներ՝ լեցուն շահեկան մանրամասնութիւններով: Բայց 1930ի ամսվերջի քննութեանց ատեն՝ աշակերտները հազիւ կրցած էին հասնիլ մինչև ԺԶ. դարը. անոնք շատ լաւ գիտէին Պրանսուա Ա.ի և Կարոլոս Ե.ի մղած պատերազմներուն թիւը, բայց չէին գիտեր — և ասպակովաբար իրենց ամբողջ կեանքին մէջ չպիտի գիտնային — թէ Պրանսա ունեցած է ուրիշ թագաւորներ, Մեծ Յեղափոխութիւնը, վերջէն ալ Հանրապետութիւն մը, թէ ուրիշ պետութիւններ ալ ծնունդ առին Եւրոպայի մէջ, թէ Ամերիկա, որուն գիւտին պատմութիւնը սովորած էին Քրիստափոր Գոլոմպոսի կողմէ, կոյս անտառները մշակելի հողերու վերածած էր, թէ ան կազմուած էր բազմաթիւ պետութիւններէ, որոնցմէ քանի մը հատը ահաւոր ոյժ մը կը ներկայացնեն այսօր:

Վերջապէս, այդ դասարաններուն մէջ աչքիս զարկին այնպիսի գրքեր, որոնք տարիներու ընթացքին, եկող գացող աշակերտներու ձեռքէն անցած ըլլալով, այնքան պատուաւ և աղտոտած, այնպիսի ողորմելի վիճակի մը հասած էին որ պարզապէս արատ մըն էին վարժարանին համար:

Բայց ամէնէն աւելի զարմացայ՝ երբ նկատեցի որ գիտական խիստ կարեւոր առարկաներ, օր. բնագիտութիւն, տարրաբանութիւն, բուսաբանութիւն, կենդանաբանութիւն, բնախօսութիւն ևլն, կ'աւանդուին առանց դասագրքի...: Ուսուցիչը կը թելադրէ դասը, շաակերտները կը գրեն և յետոյ գոց կը սորվին: Ո՛չ

բացատրական պատկերներ, ո՛չ գիտական փորձեր: Պողոսեանը գիտական աշխատանոց չունի, ոչ ալ գործիքներ: Հետեւաբար աշակերտները դասը կը սովորին այնպէս ինչպէս որ կրնան, բան մը բնագիտութենէն, ուրիշ բան մը տարրաբանութենէն: Բայց առանց մեթոտի աւանդուած այս դասերը իրարմէ անջատ, անկապակից պատկերներ կը ձեւացնեն մանուկներու յիշողութեան մէջ և զայն կը վերածեն քաոսի մը, որուն մէջ, հոս ու հոն կը լողայ երբեմն շփոթ պատկեր մը...:

Եւ ի՞նչ անուն տալ այն գրքերուն, որոնց վրայէն իրագիտութիւն կը սորվին աշակերտները, այսինքն ամէնէն աւելի կենդանի ու հետաքրքրական դասը, որ առաջին անգամ պիտի սովորեցնէր տղոց տեսնել արտաքին աշխարհը, գիտել զայն և խորհրդածելու վարժուիլ: Գրքեր չեն անոնք, այլ պարզապէս նոր և անծանօթ բառերու ցանկ մը, և կամ ձանձրոյթի և յոգնութեան մահաբոյր գրքեր, որոնք ու է կերպով չեն կրնար տալ իրենցմէ սպասուած արդիւնքը:

Վերջացնելէ առաջ ըսեմ թէ ճաշակի, մեթոտի, ողջմտութեան նոյն բացակայութիւնը նաեւ մայրենի լեզուի ընթերցանութեան գրքերուն մէջ: Այդ խոշոր հատորներուն մէջ, հեղինակներն ուղած են անխտիր տեղ մը յատկացնել ամէն անոնց, որոնք գրիչ շարժած են բան մը արտագրելու համար: Հոն տաաներորդ կարգի գրողներն այնքան լայն փռած են իրենց ոտքերը որ գրեթէ տեղ չէ մնացած իսկական գրա-

գէտներուն համար: Աւելցնենք նաև թէ աշակերտը առհասարակ դուրս կուգայ վարժարանէն՝ դեռ ժամանակակից հեղինակներուն չհասած, ճամբու ընթացքին շատ յապաղած ըլլալուն համար:

Յոռի ծրագիր, աննպատակյարմար գրքեր, այո՛ բոլորին վրայ աւելցուցէք՝ անբաւարար ուսուցչական կազմ — ընդհանուր առմամբ — ու այն ատեն կրնաք հասկնալ թէ ինչո՛ւ Պօղոսեան վարժարանը այնքան միջակ արդիւնքներ միայն կրնայ տալ:

Պ.

ՈՒՍՈՒՑՉԱԿԱՆ ՄԱՐՄԻՆ

Եթէ Պօղոսեան վարժարանը ցարդ չէ կրցած գոհացուցիչ արդիւնքներ տալ, ասոր գլխաւոր պատճառներէն մէկն ալ այն է որ իր ուսուցչական մարմինը առհասարակ միջակ տարրերէ բաղկացած է, վասն զի կարելի չէ ուրանալ թէ դպրոցի մը բարոյական և մտաւորական մակարդակը ուղղակի կախում ունի իր ուսուցչական կազմէն:

Այո՛, յաջող ընտրութիւն մը չէ կատարուած անոր ուսուցչական մարմնին մէջ: Բայց անհրաժեշտ է նախ լուսաբանել այս կէտը: Ասպարէզին համար պատրաստուած ուսուցիչներ ունի՞նք արդեօք և ո՞րպիսի թիւ մը կը կազմեն անոնք, որպէս զի կարելի ըլլայ յաջող ընտրութիւն մը կատարել իրենցմէ: Պատասխանը ժխտական է, աւա՛ղ, և այդ կարգի ուսուցիչներու պակասը ամէնէն աւելի խորունկ վէրքը եղած է մեր կրթական գործին. ցաւ մը, որ շատ հին է և ծնած մեր առաջին վարժարաններուն հետ, այնպէս՝ ինչպէս, օրինակ, նորածին մանուկ մը իրեն հետ աշխարհ կը բերէ բնական թերութիւն մը: Ու չարիքը փոխանակ մեղմանալու տարիներու ընթացքին, ընդհակառակն երթալով աւելի ծաւալած և աւելի խորացած է, որքան դպրոցներու թիւը բազմապատկուած է մեր մէջ:

Սկիզբի օրերուն ճակատագրական էր ան, ան-

խուսափելի հետեւանքը տիրող պայմաններուն : Արգարե , երբ մեր առաջին վարժարանները կը բացուէին 1860 աւան թուականներուն , ամէն ինչ պէտք էր ստեղծել ի նորոյ : Այդ օրերու մեր ազգային կեանքին վարիչները , վերածնութեան իրենց բուն թափին մէջ , նախ և առաջ ջանացին գոհացնել ամէնէն աւելի սովորական պէտքը . դպրոցներ բացին ու զանոնք վարելու համար պաշտօնի կանչեցին ամէն անոնք , որոնք գրիչ մը բռնել գիտէին և քիչ մըն ալ հաշուել : Խորհմութիւնն ու նախատեսութիւնը կը պահանջէին որ անոնք , հանրային կարծիքի այս ընդհանուր հոսանքէն օգտուելով , աշխատէին նպատակայարմար և արդիւնաբեր ուղղութիւն մը տալ անոր . անոնք պարտաւոր էին կազմակերպել դպրոցական գործը մեթոտիկ կերպով և որոշ դրութեան մը վրայ հիմնուած : Պոլսոյ Պատրիարքարանը չքեղ , իր տարողութեամբը խիստ լայնածաւալ և չափազանց կենսական գործ մը ունէր կատարելիք : Միւս կողմէ , հեռատեսութեան , կազմակերպութեան և հետեւողականութեան իր կարողութեան ապացոյցը տալու սքանչելի առիթ մըն էր այս . . . : Դժբախտաբար , սակայն , հակառակը պատահեցաւ , կրթական գործը յանձնուեցաւ դիպուածի քմահաճոյքին և զարգացաւ պատահական ուղղութիւններով , առանց ղեկավարող սկզբունքի , առանց ընդհանուր ծրագրի :

Պոլսոյ և գաւառներու մէջ վարժարանները բացուեցան իրարու ետեւէ՝ սուսկի նման , ու ոչ ոք մըտքէն անցուց միօրինակ ծրագիր ու մեթոտ մտցնել

անոնց մէջ , ոչ ոք խորհեցաւ լաւ դասագրքերով օժտել զանոնք , ոչ ոք աշխատեցաւ մանաւանդ ուսուցիչներու պակասը դարմանել հմուտ և փորձառու կրթական մշակներ հասցնելով : Անոնց առաջին գործը պիտի ըլլար պատրաստել ուսուցչական մարմինը : Ընդհակառակն , ամենէն աւելի այս կենսական հարցն էր որ անտեսուեցաւ :

Ու դեռ մինչեւ այսօր կրթական գործը կը տառապի մեր մէջ կազմակերպութեան ու ընդհանուր ուղղութեան միեւնոյն պակասէն և մեր վարժարանները հեռու են գոհացուցիչ վիճակ մը ներկայացնելէ : Ուսուցիչները կ'ընտրուին ըստ բախտի , ամէն ասպարէզի վերաբերող մաշդոցմէ , որոնք իրենց առաջին վարժութիւնները կը կատարեն նոյն ինքն դպրոցին մէջ . . . Գոնէ առաջնորդող մը , ղեկավարող մը ունենային . . . Գիտենք թէ որքան տկար է տնօրէններուն ազդեցութիւնը անոնց վրայ :

Կուզէ՞ք զաղափար մը ունենալ այս չարիքին համեմատութիւններուն մասին և մատերնիդ դնել բուն վերքին վրայ , եթէ կարելի է այսպէս ըսել : Խորհեցէ՛ք որ 600,000 հոգինոց Հայութիւն մը ցրուած կ'ապրի Հայաստանի սահմաններէն դուրս : Այս թիւէն զեղչեցէ՛ք երկու Ամերիկաներուն , Պալքանեան երկիրներու և Եւրոպայի մեր գաղթականները , որոնց զաւակները ստիպուած են տեղական վարժարաններն յաճախել , կը մնան Արեւելեան երկիրներու մէջ ապրող Հայերը , որոնց կրթութիւնը կախուած է մեզմէ .

Թուրքիա	100,000
Սիւրիա	100,000
Պարսկաստան	55,000
Եգիպտոս	20,000
Յունաստան	30,000
Կիպրոս	4,000
Իրաք	6,000
Պաղիստին	3,000

Ընդամենը 318,000

Ընդունելով որ այս գումարին 1/10ը գլխացական տարիք ունեցող մանուկներ են — ինչ որ միջինէն աւելի պակաս թիւ մը կը ներկայացնէ — կը որ հաշուով 30,000 գլխացականներու գումար մը կ'ունենանք :

Արդ, հարիւրէ աւելի գլխացիներու մէջ բաշխուած այս 30,000 աշակերտներուն համար, որոնք մօտաւորապէս երկու սեռէ 1000 ուսուցիչներու պէտք ունին, գծուար թէ կարելի ըլլայ գտնել Էֆոլ Նորմալէ մը վկայուած 50, կամ գոնէ երկրորդական կրթութիւն ստացող 200 ուսուցիչներ : Վերի թիւերը խիստ պերճախօս են և պէտք չունին մեկնութեան : Անոնք բաւական են խիստ յստակութեամբ ցոյց տալու համար չարիքին մեծութիւնը և այն խորունկ պատճառները, որոնց երեսէն կրթական գործը առհասարակ կը կաղայ մեր մէջ :

Բ.

ԳԱԼՈՒՍՏԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ. — 1850ական թուականներէն առաջ Հայերը Գահիրէի մէջ ունէին Ազգ. վարժարան մը, կառուցուած ըստ հին սովորութեան, եկեղեցիին հովանիին տակ, Առաջնորդարանի շրջափակին մէջ : Այդ վարժարանը նուիրուած էր հռչակաւոր Եղիազար Ամիրայի յիշատակին և անոր անունը կը կրէր, բայց չէր կրնար լիովին գոհացնել հայկական գաղութին պէտքերը, որ երթալով կ'աւելնար և առաջնակարգ կարեւորութիւն կը ստանար :

Կարապետ Աղա Գալուստ մտածեց արդիական ձեւով վարժարան մը պարգեւել Գահիրէի Հայոց, և Գարբիէլ Եպիսկոպոսին հետ համախորհուրդ, որ իր բարեկամն ու թեւադրիչը եղած էր, Տարպէլ-Կէնինայի մէջ, 1854ին իր ծախքով բարձրացնել տուաւ վարժարան մը, զոր կոչեց Խորենացիի : Այդ նոր շէնքը կը պատմահօր, Մովսէս Խորենացիի : Այդ նոր շէնքը կը բարձրանար եկեղեցիէն ոչ այնքան հեռու, Կէնինայի թաղամասին մէջ, որ մայրաքաղաքին ամենէն փարթամ թաղամասն էր այն օրերուն :

Մեծանուն բարերարը սակայն այսքանով չգոհացաւ և իր գործը ամուր հիմերու վրայ գնելու նպատակով իսկապէս իշխանավայել առատածեռնութեամբ, 1858 թուին գլխացին կտակեց 460 ֆէտ-

տան տարածութեամբ մշակելի հողեր, 340 ֆէտտան-
նոց արմաւենիներու ծառաստան մը, և ուրիշ հասու-
թարեր կալուածներ: Աւելորդ է ըսել թէ այս կերպով
նիւթական ո՛րպիսի բարգաւաճ վիճակ մը կը ստեղծ-
ուէր նորակառոյց վարժարանին համար:

Սակայն Մուհամմէտ Ալիի փառապանծ հարստու-
թեան պատկանող իշխաններու մականին տակ և
Անգլիական գրաւումէն ի վեր Նեղոսի հովտին մէջ
տիրող ապահովութեան շնորհիւ, Եգիպտոսի մայրա-
քաղաքը կը զարգանար աննախընթաց արագութեամբ
ու կերպարանափոխ կ'ըլլար՝ կարծես մոգական գա-
ւազանի մը աղբեցութեան տակ: Քաղաքին կեդրոնը
կը տեղափոխուէր անգաղար, հեռանալով միջնաբեր-
դէն և փռուելով Նեղոսի ափերուն վրայ: Տարպէշ-
կէնինա, երկար ատեն Եւրոպական հիւպատոսներու
բնակատեղին ըլլալէ յետոյ, կամաց կամաց չքաւոր
դասակարգերու ապաստանարանի մը կը փոխուէր և
իր կարեւորութիւնը կորսնցնելով, օրուան իշխանու-
թիւններուն կողմէ այնքան երեսի վրայ կը ձգուէր որ
վերջ ի վերջոյ անբնակելի կը դառնար:

Միւս կողմէ մայրաքաղաքի Հայերուն թիւը յան-
կարժ կը բազմապատկուէր 1895ի ջարդերէն ազատ-
ուող փախստականներուն ժամանումով և Խորէնեան
վարժարանը խիստ նեղ կուգար ամէն կողմէ արձա-
նագրուելու գիմով աշակերտներու բազմութեան:

Այն ատեն է որ ուրիշ մեծ Հայ մը, Պօղոս փաշա
Նուպար, որուն անունը երախտագիտութիւն և պատ-
կառանք միայն կը ներշնչէ, վարժարանը Պուլաք փո-

խադրելու նախաձեռնութիւնն ստանձնեց ու իր սե-
փական ծախքով կառուցանել տուաւ դպրոցական գե-
ղեցիկ շէնք մը, զոր վեհանձնօրէն ձօնեց Գալուստ-
եանի յիշատակին:

Մինչ այդ, վարժարանը կը հարստանար ուրիշ
կարեւոր նուիրատուութեամբ մը, հանգուցեալ Պօղոս
Կարապետեանի կտակով:

Վերջապէս, ասկէ քանի մը տարիներ առաջ,
հանգուցեալ Գրիգոր Եղիայեան, յօգուտ վարժարա-
նին կը կտակէր իր հարստութեան մէկ մասը, որուն
եկամուտները պիտի յատկացուէին Գալուստեանի լա-
ւադոյն աշակերտներէն ընտրուած ուսանողներ պահե-
լու տարբեր հիմնարկութեանց մէջ:

Շնորհիւ այս զանազան նուիրատուութեանց, ո-
րոնց արժէքը քառապատկեցաւ 914—18ի պատերազ-
մին հետեւանքով հողերու գնին բարձրացմամբ, Գա-
լուստեան վարժարանի հասոյթներն հետզհետէ աւել-
ցան ու կրթական այդ հիմնարկութիւնը կրցաւ ձեռք
բերել պիտեճէ մը, որուն գումարը 5000 եգիպտա-
կան ոսկին անցաւ երբեմն:

ԳԱԼՈՒՍՏԵԱՆ ՄԱՆԿԱՊԱՐՏԷՁ

Ա. ԱՅՑԵԼՈՒԹԻՒՆ. Գահիրե, 20 Յունուար 1931 :

Գահիրէի Հայոց Ազգային վարժարանները զետեղուած են Պուլազի ընդարձակ ուղղանկիւնին մէջ : Անոր հիւսիսային ճակատին վրայ կը բարձրանայ Գալուստեան մանկապարտէզը, որ երկյարկանի շէնք մըն է խիստ լայն և արեւայորդ սենեակներով, որոնց մէջ գլխաւ կրնան տեղաւորուիլ մանուկները :

Վարժարանին յարկան Տնօրէնը, Պ. Թաշճեան, որուն կը ներկայանամ Սրբազան Առաջնորդ Հօր յանձնարարականով, կ'առաջնորդէ զիս Օր. Զաքարեանի մօտ և այցելութեանս նպատակը կը բացատրէ անոր : Ներկայացման արարողութիւնները երկար չեն տեւեր : Արդէն ուրիշ անգամ Գալուստեան Մանկապարտէզի Տնօրէնուհին ճանչնալու հաճոյքն ունեցած էի իսմայիլիէի մէջ : Ուստի, Պ. Թաշճեանի հեռանալէն անմիջապէս յետոյ, խիստ շնորհալի ընտանութեամբ մը կ'առաջնորդէ զիս սրահ մը, ուր համախմբուած կը գտնեմ քառասունի չափ տիկիներ. անոնք եկած են մանուկներու ներկայացում մը գիտելու համար :

— Ահ, ոչ, կ'ըսեմ կորովի շէշով մը, ժամանակէ մ'ի վեր այլեւս չեմ կրնար հաճոյք զգալ մանկական այս հանդէսներէն, որոնք կրնան հետաքրքրական ըլլալ թերեւս մայրերուն համար. ուստի կը խնդրեմ որ խնայէք ինծի այս... Corvée : Կը տեսնեմ որ

յարմար օր մը չեմ ընտրած. այժմ առանձին կը թողում ձեզ ձեր հիւրերուն հետ, վաղը կամ միւս օր կրկին գալու համար, եթէ թոյլ տաք :

Բայց Օր. Զաքարեան կը պնդէ. — Քառորդ ժամ մը միայն, ճիշդ այնքան, որքան պէտք է ըսելիքներս վերջացնելու համար : Այնուհետեւ բոլորովին ձերը պիտի ըլլամ : Միւս կողմէ՝ շատ պիտի փափաքէի Ձեզի հետ միասին ըլլալ այս առաջին այցելութեան միջոցին :

Աւելի պնդել անքաղաքավարութիւն պիտի ըլլար իմ կողմէս, ուստի տեղի կուտամ... հակառակ իմ կամքիս, ու կը տեղաւորուիմ այցելուներու շարքին մէջ : Եւ սակայն բնաւ չզղջացի կեցած ըլլալուս համար, որովհետեւ այդ կերպով կրցայ տեսնել ու սովորիլ շատ մը շահեկան բաներ, որոնք ուշադրութենէս պիտի վրիպէին ապահովաբար : Ասկէ զատ, լսել ու տեսնել իրարմէ տարբեր բաներ են : Այդ օրը, կէս ժամուան ընթացքին, շատ աւելի բան տեսայ ու նրկատեցի Մանկապարտէզին մէջ որդեգրուած մեթոտին և անոր վարիչն ու իր գործակիցները խանդավառող ոգիին մասին, որքան չպիտի կրնայի ընել տասն անգամ իրարու ետեւէ այցելելով :

Հրաւիրեալները, մանկամարդ մայրեր կամ բարի մամիկներ, արդէն իսկ յուզուած այն մտածումէն թէ քիչ վերջը պիտի տեսնէին տողանցքը իրենց պզտիկներուն, որոնք մէկ կողմէ իրենց դերերը կատարելով հանդերձ, միւս կողմէ անոնց նայուածքին մէջ պիտի փնտռէին պաշտամունքի այն արտայայտու-

թիւնը, զոր սովոր էին կարգաւ հոն, նստած էին այնտեղ և երկիւղած լուռութեամբ մը մտիկ կ'ընէին Օր. Զաքարեանը, որ այդ հրաւերին նպատակը կը բացատրէր անոնց:

— « Մենք ոչինչ կրնանք ընել այստեղ առանց ձեր օժանդակութեան, մայրեր, կ'ըսէր ան: Որպէսզի կարենանք մեր պարտականութիւնները կատարել և արդիւնաւոր կերպով լծուիլ ձեր զաւակներուն բարոյական և մտաւորական յառաջդիմութեան գործին, ձեր անհրաժեշտ աշխատակցութեան պէտք ունինք: Մանկապարտէզն ու ընտանիքը պարտաւոր են զիրար լրացնել: Այս պայմանով միայն անոնք կրնան իրագործել իրենց նպատակը, որ է մատաղ հոգիի մը ձեւակերպումը և իմացականութեան մը զարթոյնումը: Բայց ի՞նչպէս կրնանք գործակցիլ իրարու հետ, երբ զիրար չենք ճանչնար: Ստոյգ է թէ մեր աշակերտներու տուներն այցելելու սովորութիւնն ունինք և ամէն տարի ձեզ տեսնելու կուգանք ձեր տան մէջ: Բայց այս ծանօթութիւնն անկատար պիտի ըլլար՝ եթէ դուք ալ մեզի չայցելէիք այստեղ: — Հոս գործի վրայ տեսնելով մեզ, պիտի գնահատէք մեր ճիգերը և համոզուելով որ անոնք արժանի են օժանդակութեան, չպիտի զլանաք ձեր քաջալերութիւնները՝ որոնց այնքան պէտք ունինք:

« Վերջապէս ձեր իսկ աչքերով կը տեսնէք այն շրջապատը՝ որուն մէջ ժամանակ կ'անցնեն ձեր զաւակները Մանկապարտէզի իրենց երեք տարիներու ընթացքին — երջանիկ տարիներ, որովհետեւ ամէն

ինչ կ'ընենք հոս որպէսզի իրենց ժամերը հաճելի դառնան, հակառակ խիստ կարգապահութեան և իրենցմէ պահանջուած ճիգերուն: Բայց մեր Մանկապարտէզին մէջ ընդունուած կարգապահութիւնը բնաւ չի նմանիր անոր՝ որուն ենթակուեցաք դուք ձեր ատենին, ոչ ալ անոր՝ զոր դեռ այսօր իսկ կը պարտադրեն շատ մը վարժարաններու մէջ: Հոս կրաւորական հնազանդութիւն մը չենք պահանջեր տղոցմէն, զանոնք չենք դատապարտեր ընդարմացուցիչ լուռութեան և անշարժութեան, որ այնքան վնասակար է իրենց ֆիզիքական զարգացման: Դուք այստեղ չպիտի տեսնէք պղտիկ զինուորներ՝ որոնք շարքով պիտի անցնին ձեր առջեւէն պարզ ինքնաշարժներու (automate) նման, ոչ ալ կանոններու այն խստութիւնը, որ պատրաստ է պատժելու ամէն օրինազանցութիւն:

« Աշակերտներու մէջ մտքի ցրուածութեան տեղի չտալու և անոնց ձանձրոյթը փարատելու համար, համբերութեան դանձէն զատ — անհրաժեշտ դրամագլուխը ամէն անոնց՝ որոնք գործ ունին մանուկներու հետ — անսխալելի և մոգական միջոցներ ունինք մեր տրամադրութեան տակ: Մեր ժամանակացոյցին մէջ մտցուցած ենք զբաղումներու ամբողջ շարք մը, որոնց համար աշակերտները հոգի կուտան. գծադրութիւն, նկարչութիւն, շինութիւններ, կաղապարում (modelage), ուլունքներ շարել, ասեղնագործութիւն, մտքի ու մարմնի ձկունութեան փորձեր (jeux d'adresse), երգեր և մարզանք:

« Եւ որովհետեւ մանուկներն ալ շուտ կը յոգնին

ճիշդ մեծերու նման, իրենց ձանձրոյթը երգով փա-
րատելու համար կրամոնոն մը գնեցինք, միւս կողմէ
ոլ պէսզի կարենանք զանոնք կրթել տաւնց ձանձրաց-
նելու, սինէմայի մեքենայ մը հայթայթեցինք: Վեր-
ջապէս մեր աշակերտներուն եռանդը խթանելու հա-
մար՝ պղտիկ թանգարան մը կազմակերպեցինք, որուն
մէջ խնամով կը պահենք իրենց լաւագոյն աշխատու-
թիւնները: Այս բոլորէն զատ՝ պիտի տեսնէք ուրիշ
ապակեդարան մը՝ ուր կը գտնուին պուպրիկներ, ոչ-
խաբներ, պղտիկ թմբուկներ և մանկական խաղերու
վերաբերեալ ամբողջ կազմածներ՝ որոնք պիտի ծա-
ռայեն աւելի կենդանի, աւելի հետաքրքրական դար-
ձնելու անոնց ոտանաւոր արտասանութիւններն ու
երգերը: Միւս կողմէ կը ջանանք կարելի եղածին չափ
մօտէն հետեւել մանկավարժական գիտութեան կատա-
րեալգործութիւններուն և ամէն օր բարոյական, մտա-
ւորական և նիւթական նոր յառաջդիմութիւն մը կ'ի-
րականացնենք այս հիմնարկութենէն ներս. անոր կա-
հաւորումը երեսի վրայ ձգած չենք, ընդհակառակն
կը ջանանք օժտել զայն այնպիսի վայելչազարգու-
թիւններով (embellissement) որոնք կրնան աւելի հրա-
պուրիչ և աւելի սիրելի դարձնել Մանկապարտէզը
մեր աշակերտներուն:

« Մեր ամբողջ դպրոցական կարասիները վերա-
նորոգելու վրայ ենք արդէն: Նախկին սեւ նոտարան-
ներուն տեղ, ընդունեցինք կանանչ կամ կապոյտ
գոյնով պղտիկ աթոռներու և մէկ հողինոց առանձին
պղտիկ սեղաններու նոր դրութիւնը, որոնք խիստ

նպատակադրմար են, վայելուչ և առողջապահական:
Մեր կահաւորումը դեռ հեռու է վերջապա՞ ըլլալէ,
սակայն զայն կատարեալգործելու համար յոյսերնիս
կտրած չենք բնաւ, վասնզի վստահ ենք ձեր օգնու-
թեան, որուն չնորհիւ կրցած ենք արդէն այնքան
հրաշքներ գործել: Այո՛, ձեզի, ձեր գործակցութեան
միայն կը պարտինք, մայրե՛ր, մեր Մանկապարտէզին
բոլոր այս վայելչազարգութիւնները: Ձեր տարեկան
փոքրիկ նուիրատուութիւններուն չնորհիւ, որոնց
գումարը 40—50 օսկիի կը հասնի, մեր տրամադրու-
թեան տակ ունինք և պիտի ունենանք պղտիկ դրա-
մագլուխ մը, որով պիտի կրնանք վերջին կատարե-
լութիւններով օժտել մեր հիմնարկութիւնը: Բայց լաւ
է որ խօսքը տամ ձեր զաւակներուն: Անոնց միջոցաւ
պիտի համալուրիք թէ մեր բոլոր ճիգերը արժանի են
ձեր գնահատութեան և վստահ եմ թէ պիտի շարու-
նակէք սերտօրէն գործակցիլ մեզի, ինչպէս ըրած էք
մինչեւ այսօր, գործակցութիւն, որմէ մեծապէս պիտի
օգտուին ձեր սրտի հատորները »:

Յանկարծ դուռը կը բացուի ու 30ի չափ պղտիկ-
ներ, որոնք կարծես նշանի մը կը սպասէին, ներս
կուգան ու իրենց ծնողաց աչքին առջեւ զանազան
շարժումներ կ'ընեն, կ'երգեն ու ոտանաւորներ կ'ար-
տասանեն: Բոլորն ալ ընտանի են իրենց կերպերուն
մէջ, ժպտուն և աշխոյժ, ճնճղակներու նման: Ըն-
թերցողը կրնայ երեւակայել ուրախութիւնը պառաւ
մամիկներուն, որոնց հիացումը չափ ու սահման չու-
նի: Բայց Օր. Զաքարեան, հաւատարիմ իր խոստման,
դուրս կ'ելլէ, նշան ընելով ինծի որ իրեն հետեւիմ:

Կարճ այցելութիւն մը 4 տարեկաններու դասարանը (Ծիլ) :

Քառասուն աշակերտներ են անոնք խիստ ընդարձակ սենեակի մը մէջ : Բայց ինծի կը թուի թէ քառասուն հոգինոց դասարան մը շատ կուգայ խնամեալ աշխատանքի մը համար : Մանուկներն զբաղած են միջակ մեծութեամբ ուլունքներ շարելով թելերու վրայ : Զիրենք հարցափորձելով, կը տեսնեմ որ կրնան տարբերել գոյները և իրարմէ զանազանել կապոյտն ու դեղինը, կարմիրն ու ճերմակը, և չն : Կրնան ինծի ցոյց տալ երեք մատ, երեք աթոռ, երեք սեղան, երեք ուլունք... Աւելի ի՞նչ կրնայինք սպասել իրենցմէ :

«Կոկոն» դասարան. 5—6 տարեկաններ :

Այս դասարանին մէջ կը գտնեմ բարեկամուհիս, Տիկին Հ. Պալեան, որ քանի մը տարիներէ ի վեր արդէն կը պաշտօնավարէ հոս : Իր դասարանն ալ խըճողուած է 40 աշակերտներով : Պզտիկներն արդէն գաղափար ունին ամբողջին և կէսին մասին : Այսօրուան դասին նիւթը $\frac{1}{4}$ ն է :

Տղոց առջև դրուած են հաւասար մեծութեամբ 4 խորանարդներ :

— «Ամբողջ մը կազմեցէք», կը հրամայէ ուսուցչուհին : Աշակերտներն իրարու քով կը բերեն զանոնք : — «Լա՛ւ, երկու կէսերու բաժնեցէ՛ք զայն» :

Աշակերտներն երկուքի կը բաժնեն զայն առանց վարանելու :

— «Նորէն ամբողջ մը կազմեցէք ու վերջէն ալ չորս մասերու բաժնեցէք զայն» : Տղայք չորս խորանարդները կը շարեն սեղաններուն վրայ :

Յետոյ վարժուհին կարմիր խնձոր մը առնելով, կը կանչէ աշակերտներէն մէկը, որ ընկերներուն դիմացը կեցած, միեւնոյն գործողութիւնը կը կրկնէ պլատուղին վրայ : Պզտիկներն ուշադրութեամբ կը հետեւէին անոր և բոլորն ալ հասկնալու երեւոյթն ունէին :

Աւելի ապահով ըլլալու համար՝ կը պատրաստուէին հարցաքննել զիրենք, երբ յանկարծ զանգակը հնչեց. ու խորհելով թէ իմ կողմէս անխղճութիւն պիտի ըլլար աւելի երկար վար դնել զիրենք, որովհետեւ արդէն կէսօր էր և անոնց պարապ ստամոքսները կրնային բողոքել իմ դէմս, ստիպուեցայ հետեւիլ իրենց՝ ճաշարան երթալու համար :

Զ Ր Ի Կ Ե Ր Ա. Կ Ո Ւ Ր

Փալուստեան վարժարանի ճաշարանը կը գտնուի Մանկապարտէզի ստորնայարկին մէջ : Այնտեղ զետեղուած են մոմլաթով ծածկուած քանի մը սեղաններ, որոնց երկու կողմերը շարուած են նստարանները : Աշակերտներէն անոնք որ կերակուր բերած են հետերնին, տեղ կը բռնեն այդ սեղաններէն մէկուն շուրջը, իսկ անոնք որ ձրի կերակուր կը ստանան, կը հաւաքուին ուրիշ սեղաններու շուրջը : Ամէն մէկ աշակերտի

առջեւ դրուած է հացի խոշոր, խիստ խոշոր շերտ մը, ձիւնի պէս ճերմակ ու կարկանդակի պէս փափուկ, որ սակայն, հակառակ իր խոշորութեան և ակտիւութեան տեսքին, քիչ սննդարար է։ Միայն սեւ հացն է որ կրնայ հարկ եղած սնունդը տալ, վասնզի անոր ալիւրը որոշ քանակութեամբ թեփ կը պարունակէ։ Բժիշկները շարունակ կը կրկնեն այս ճշմարտութիւնը, բայց պարապ աշխատանք, վասնզի հացը ոչ մէկ ատեն ճերմակ եղած է որքան ներկայիս։ Ուրեմն Գալուստեանի մէջ աղքատիկ աշակերտներուն մատակարարուած հացը խիստ ճերմակ է։

Ճաշարանին մէկ անկիւնը, եռացող կաթսայի մը մօտ, կեցած է տիկին մը։ Փոքրիկներն իրենց պնակները կ'երկարեն անոր և ան ամէն մէկուն մէջ կը լեցնէ շերեփ մը կարագով եփած սիսեռ, որ հազիւ թէ փոքրիկ սնակին յատակը կը ծածկէ։ Այսքանը քիչ է։ Եւ յետոյ ստացած տեղեկութիւններէս կը հետեւցնեմ թէ ճաշացուցակը խիստ միօրինակ է(*)։

«Զրի և տաք կերակուր, պիտի ըսէք, ինքնին գնահատելի գործ մը. ասկէ աւելի ի՞նչ կարելի է պահանջել»։ Իրաւունք ունիք, ու ես ու ե գիտողութիւն չպիտի ընէի այս մասին, եթէ հաւատացած չըլլայի թէ միեւնոյն ծախքով կարելի էր աւելի առատ

(*) Նոյն սպասարկութիւնը գոյութիւն ունի նաեւ Պօղոսեան վարժարանին մէջ՝ Տիկնանց Խնամակալութեան ջանքերուն շնորհիւ. բայց հոն տոկոս տեսած կերակուրը աւելի առատ եւ ճաշացուցակին մէջ բաղադրաբար աւելի պէսպիսութիւն կայ, ինչպէս կրցայ հաստատել յանախակի այցելութիւններուս միջոցին։

կերակուր հայթայթել տղոց և աւելի պէսպիսութիւն դնել ճաշացուցակին մէջ։

«Ի՞նչպէս», պիտի հարցնէք անշուշտ։ — Պարզապէս հացի և ճաշարանի սպասներուն աւելորդ ծախքը ջնջելով։

«Տղոց հացը կտրե՛լ, կարելի՞ է միթէ»։ — Այս գաղափարը խորթ պիտի հնչէ ձեզի։ Եւ սակայն ի՞նչ է այս գործին նպատակը։ Աշակերտներուն տալ այն բանը, զոր իր ծնողքը տալու գիւրութիւնը չունի։ Արդ՝ ու եւ է ընտանիք, ինչքան ալ չքաւոր ըլլայ, դարձեալ կրնայ օրական հացին պատառ տալ իր տղուն ձեռքը։ Եւ ինչո՞ւ համար այս տղաքը հետեւին չբերեն իրենց համար պնակ, ջուրի գաւաթ, անձեռոց և դգալ պարունակող իրենց սակաւը և իրիկունն ալ տուն չտանին զայն։ Տնէն կերակուր բերողները շատ լաւ կրնան այս գործը տեսնել։ Ի՞նչ պատճառ ունինք կարծելու թէ վարժարանէն ճաշողները չեն կրնար այդ միեւնոյն բանը ընել միւսներուն նման։

Ճաշարանի սպասներէն ու հացէն գոյացած այս խնայողութիւնը պիտի կրնար զգալաբար բարեւաւել կերակուրները և ալազանութիւն մը մտցնել ճաշացուցակին մէջ։

Բայց սովորամոլութիւնը թոյլ չպիտի տայ այս խիստ տարրական բարեփոխութիւնը ներմուծելու այնտեղ. հետեւաբար անօգուտ բան է աւելի ծանրանալ այս մասին...

Բ. ԱՅՅԵԼՈՒԹԻՒՆ. — 21 ՅՈՒՆՈՒՐ :

Իրագիտութիւն « Ծաղիկ » դասարանի (7 տարեկաններ) :

Յորեկին պատմութիւնը. — Վարժուհիին գլխուն վերեւ, պատէն կախուած է փոքրիկ պատկեր մը՝ որ ջրաղաց մը կը ներկայացնէ, Վարժուհին կը հարցնէ.

— « Ի՞նչ կը տեսնէք այս պատկերին մէջ :

— Զրաղաց :

— Մարդիկ ջրաղացին մէջ ի՞նչ կ'ընեն :

Լուծութիւն :

Վերջապէս աշակերտ մը, միտքը բերելով անշուշտ նախընթաց դասերէն մէկը, կը պատասխանէ վառանդով.

— Անոր մէջ ցորեն կ'աղան :

Վարժուհին նորէն կը հարցնէ.

— Ուրկէ՞ ձեռք կը բերենք ցորենը :

Ամբողջ դասարանը միաբերան.

— Արտերէն :

— Ի՞նչ բանի կը ծառայէ ցորենէն ելած ալիւրը : Բոլոր աշակերտները՝ ոգեւորութեամբ կը պատասխանեն.

— Հաց, կարկանդակ, սիւլիք կը շինեն անով :

— Ապրի՛ք, շատ աղէկ է » : Ու դասը կը վերջանայ հազիւ քառորդ ժամ մը տեւելէ յետոյ :

Ցորենին պատմութիւնը : Բայց փոխանակ հապճեպով վերջացած բառերու պարզ դաս մը ըլլալու,

կրնար լեցնել ամբողջ եղանակի մը, երկու երեք ամիսներու ծրագիրը, ի հարկէ ընդհատուածներով, բայց շարունակ չհեռանալով անկէ, որպէս զի ցորենի գաղափարին հետ կապուած զանազան ծանօթութիւնները խորապէս քանդակուէին աշակերտներու մտքին մէջ :

Յետոյ, ինչո՞ւ ցոյց չտալ ցորենը, անոնց աչքին առջև, պնակի մը մէջ չցանել զայն, որպէս զի աշակերտները կարենան տեսնել անոր ծլարձակումը : Ինչո՞ւ Շուպրայի արտերը չառաջնորդել զանոնք հունձքի եղանակին կամ կալի ատեն, երբ գիւղացին որաներու ոսկի դէզը կը փռէ կալին մէջ ու կ'սկսի ցորենը յարգէն զատելու գործողութեան : Ի՞նչ բանաստեղծական տեսարան. ֆէլլահը նստած է կամին վրայ, զոր կալին մէջ կը դարձնեն երկու հուժկու գոմէշներ, մինչ յարդի թեթև շիւղերը օդին մէջ կը պարեն քնքոյշ զեփիւռի շունչին տակ և իրենց ոսկի փոշին տակ կը ծածկեն մարդիկն ու անասունները : Անոնց ճիշտ մօտը, պատկառելի ժանտաթղենի մը շուքին տակ, կը դառնայ ջրհան անիւը, սաքիքն, ուսկից ջրերը կը թափին առուին մէջ անուշ խոխովիւնով մը, իսկ այդ աշխատանքին վրայ հսկող մարդը, իր ձանձրոյթը փառատելու համար, կը մրմնջէ տխուր ու մեղամաղձոտ երգ մը, մէկը այն վաղնջական երգերէն, որոնք օրերեցին մարդկութիւնը իր ծագման օրերէն սկսեալ :

Որքա՞ն հմայիչ կրնան ըլլալ այս բոլորը մանուկ դիտողին համար, որքա՞ն գեղեցկութիւն և ո՞րպիսի սքանչելի նիւթեր գծելու և կաղապարելու. միւս կողմէ, այս կարգի պտոյտները ո՞րքան պիտի նպաս-

տեն աշակերտներու մտաւորական զարգացման և պիտի կազմուրեն անոնց մարմինը :

— «Այս բոլորը սքանչելի բաներ են, ըսողներ գտնուին թերեւս, բայց ոչ գործադրելի» : Անհիմն առարկութիւն : Ի հարկէ վարժուհիներէն պահանջող Հկայ որ դէպի արտերն առաջնորդեն 300 հատ անհանգարտ մանուկներ, բայց շատ դիւրութեամբ կարելի է այսպիսի պետոյտներ սարքել 30ի Հպի 7—8 տարեկան աշակերտներու համար, որոնք նախընթաց դասերու միջոցաւ պատրաստուած ըլլան դիտելու և հասկնալու իրենց տեսած բաները և անոնցմով հետաքրքրուելու :

Բայց ապահով եմ թէ Օր. Զաքարեան, քաջ ըմբռնելով վերի թելադրութեան իմաստը, «սքանչելի, բայց ոչ գործադրելի» ի այս առարկութիւնը Հպիտի յարուցանէ բնաւ : Նա մէկէ աւելի անգամներ տուած է արդէն իր նախաձեռնութեան ապացոյցները և պիտի Հվարանի կատարուելիք նոր ճիգերու առջև : Հետեւաբար կասկած Հոնիմ թէ պիտի հաճի բարեփոխել իր մեթոտին այս մասը, մեթոտ մը, սակայն, որ անառարկելի է և որուն մէջ կը ցոլայ ճշմարիտ մանկապարտէզի իսկական ոգին :

Ընթերցանութիւն եւ Զրաւագրութիւն «Բողբոջ» դասարանի (6—7 տարեկաններ) :

Մանուկները նստած են իրենց փոքրիկ գրասեղաններուն առջև. աշխուժութիւնն ու ժպիտը կը ցոլան իրենց դէմքերուն վրայ և այցելուն հաճոյք կը

զգայ անոնց վրայի գլուխի խնամեալ մաքրութիւնը տեսնելով : Անոնք կը Հարունակեն նախորդ օրուան իրենց ընթերցանութեան դասը, որուն նիւթը Մ գիրն է : Օր. Զաքարեան հարցումներ կ'ուղղէ անխտրաբար բոլոր կարգերուն մէջէն ու է աշակերտի : Տրուած պատասխանները բոլորն ալ ճիշտ են :

Յետոյ կ'անցնի Հ գրին. նախ կը գծէ անոր պատկերը գրատախտակին վրայ իր բաղկացուցիչ մասերուն բաժնելով զայն, ուղղաձիգ, հորիզոնական և յետոյ դարձեալ ուղղաձիգ գծիկներով : Վերջը բոլոր աշակերտները, տրուած մասնաւոր նշանի մը վրայ, մէկ անգամէն կը Հարուն գրատախտակին առջև, որ կը բռնէ դասարանին Հորս պատերը և աշակերտներու թուին Հպի մասերու բաժնուած է :

Ամէն մէկ աշակերտ, այդ մասերէն մէկուն առջև կեցած, իր կարգին կը գծէ Հ գրին պատկերը. այնուհետև նախ վանկեր, յետոյ ամբողջական բառեր կը կազմեն այս նոր գրին միջոցաւ : Եւ մանուկները այս բոլորը կ'ընեն իրենց համար խիստ պատուաբեր յաջողակութեամբ : Որդեգրուած այս մեթոտը անթերի է. որովհետև մտքերը Հի քնացներ, ամբողջ դասարանը մէկ անգամէն կրնայ զբաղեցնել և անոր Հնորհիւ աշակերտները կ'օգտագործեն իրենց սուղ ժամանակը :

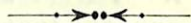
Թուաբանութիւն «Ծաղիկ» դասարանի (7—8 տարեկան) :

Այս դասարանին մէջ ալ աշակերտները թուով խիստ Հատ են. բայց Հնորհիւ անթերի մեթոտի մը,

որուն գլխաւոր գիծերը ցոյց տուինք ընթերցանութեան դասին առթիւ, աշակերտները կրցած են աղէկ մը մտքերնին պահել այն ամէնը ինչ որ սորված են մինչև այդ օրը, այսինքն մինչև 20 թիւը իր չորս գործողութիւններով:

Այս հիմնարկութեան մէջ ինչ որ ամենէն աւելի զնահատելի թուեցաւ ինծի, ամբողջ դասարանին հետաքրքրութիւնը վառ պահելու այն մեթոտն է, որ աշակերտներուն մէջ կրնայ զարգացնել ուշադրութեան ընդունակութիւնը և խորհրդածելու կը վարժեցնէ դասունք:

Կէսօր է արդէն. հրաժեշտ կուտամ և կը բաժնուլիմ Գալուստեան Մանկապարտէզէն՝ սքանչելի տպաւորութեամբ, վասնզի այնտեղ կրցայ տեսնել ընտիր յատկութիւններ, նախաձեռնութեան ոգի, անխոնջ կորով, մշտարթուն հետաքրքրութիւն և յառաջգիմութեան բաղձանք, որ կը կռթնի մանկավարժական հիմնական ծանօթութիւններու վրայ:

ԳԱԼՈՒՍՏԵԱՆ ԲԱՐՁՐԱԳՈՅՆ ՆԱԽԱԿՐԹԱՐԱՆ

22 Յունուար:

Գալուստեան և Պօղոսեան վարժարաններն այնքան կը նմանին իրարու, որքան ջուրի երկու կաթիլներ. ա՛յս եղաւ իմ առաջին տպաւորութիւնս անոնց մասին:

Անոնք իրարու կը նմանին նախ իրենց արտաքին երեւոյթով. իրենց սեմերէն ներս միեւնոյն անփութութիւնն է որ կը տարածուի բոլոր իրերուն վրայ. անհամանման և դանակով ծակծկուած միեւնոյն գըրասեղան - նստարանները, որոնց սև գոյնը կասկածելի դառնալու չափ կորսնցուցած է իր ինքնութիւնը, և որոնք, իրենց բիծերովն ու ծակտիքներով, բորոտութենէ կրծուած դէմքեր կը յիշեցնեն:

Նոյն ողբալի տպաւորութիւնը կը կրես նաև աշակերտներու թափթիւած արտաքինէն, որ մանչերու վրայ աւելի կը շեշտուի, որովհետև մոռնալու չէ թէ աղջիկներն աւելի հոգածու են այս տեսակէտով: Ու կը զգաս թէ անոնց այս անխնամ վիճակը չքաւորութենէ աւելի՝ հետեւանք է անհոգութեան և ճաշակի բացակայութեան, թէ անոնք վարժուած չեն իրենց արդուզարդին վրայ գուրգուրալու, վասն զի անոնց վրայ հսկողները չափէն աւելի ներողամիտ, թերեւս նոյնիսկ անտարբեր գտնուած են այս մասին, անտարբերութիւն, որ դատապարտելի է, քանի որ գիտենք

թէ — և մանկավարժ ուսուցիչ մը պարտաւոր է գիտնալ — մարդու արտաքինը ո՞րքան խորունկ անդրադարձումներ կ'ունենայ անոր հոգիին վրայ :

Վերջապէս կրթական այս երկու հիմնարկութիւններն իրարու կը նմանին նաեւ բարոյական կերպարանքով : Բացարձակապէս միեւնոյն ուսումնական ծրարագիրն է որ կը գործադրուի երկուքին մէջն ալ, հետեւաբար այս առթիւ մէկուէն հասցէին եղած քննադատութիւնները կը յարմարին նաեւ միւսին :

Իսկ ինչ կը վերաբերի հակամանկավարժական և աննպատակայարմար դասագրքերուն, այդ թերութիւնը միմիայն նգիւպահայ վարժարաններուն յատուկ է : Անոնց տնօրէններն ստիպուած են գոհանալ գտնուած գրքերով . յանցանքը իրենցընէ՝ եթէ պակասութիւնները կը վխտան այդ գրքերուն մէջ ու եթէ հայերէն լեզուով գրուած չէնք չնորհք գրքեր գոյութիւն չունին նոյն իսկ գիտութիւններու պէս կարեւոր նիւթերու համար :

Առհասարակ կարելի է ըսել թէ Գալուստեանի ուսուցչական կազմը աւելի բարձր է քան Պօղոսեանինը, և այս այն պարզ պատճառաւ որ Գահիրէի մէջ գըպորոցական աշխատութիւնները աւելի հետեւողական եղած են . Գալուստեանը չտեսաւ Պօղոսեան վարժարանի փոթորկալից օրերը և այն երկու-երեք յեղափոխութիւնները՝ որոնք քանիցս տալին ու վրայ ըրին Աղեքսանդրիոյ Հայոց դպրոցը 1914էն ասդին : Տարակոյս չկայ թէ այս պայմաններուն մէջ Գալուստեան վարժարանը շատ աւելի բարձր արդիւնքներ պիտի տար քան թէ Պօղոսեանը :

Կայ նաեւ ուրիշ պարագայ մը՝ որ ոչ նուազ արժանի է նկատողութեան . Գալուստեանը 34 ուսուցիչներ կը պահէ շուրջ 650 աշակերտի համար : Աւելորդ է դիտել տալ թէ այդքան ուսուցիչ շատ է 650 աշակերտ հաշուող վարժարանի մը մէջ :

Ասոր գլխաւոր պատճառն այն է որ դասարանները երկսեռ չեն այնտեղ ու Մանկավարժէն յետոյ՝ մանչ և աղջիկ զատ զատ դասարաններու մէջ կ'ուսանին : Չենք հասկնար թէ Գահիրէի մեր ազգայիններն ինչո՞ւ կը յամառին յարատեւել իրենց այս սովորութեան մէջ : Պօղոսեան վարժարանը երկսեռ դասարաններու դրութիւնն ընդունած է իր հիմնարկութեան օրէն, այսինքն 1860էն ի վեր և ուէ անպատեհութիւն չէ նկատուած հոն . միեւնոյն դրութիւնը որդեգրուած է նաեւ Նուպարեանի կողմէ ու ասոր համար վարժարանը տուժած չէ բնաւ :

Մինչ Գալուստեան, չուզելով հրաժարիլ իր հին սովորութենէն, ստիպուած է այսօր (1930 - 31) վեց հոգիինոց դասարան մը պահել աղջիկներու կողմը և տասը հոգիինոց ուրիշ դասարան մ'ալ սանչերու բաժնին մէջ, ինչ որ ծիծաղելի է արդարեւ :

Եւ մի՛ մոռնաք թէ այդ կարգի բարձրագոյն դասարանները աւելի լաւ վարձատրուած մասնաւոր պաշտօնէութեան մը պէտք ունին... : Չէ՞ք կարծեր թէ դրամական աննպատակ մսխում մըն է այս, որուն չի կրնար դիմանալ Գահիրէի մեր համայնքին աղքատիկ պիւտճէն : Պօղոսեան վարժարանը 90 տարիներու փորձառութիւն մ'ունի իր ետեւ : Այս պարագան կրնայ

վատահուլթիւն ներշնչել Գահիրէցիներուն և համոզել զիրենք որ որդեգրեն երկսեռ դաստիարակութեան գրութիւնը, նոյնինքն նախակրթարանի առաջին տարիէն: Չորս տարեկանէն սկսեալ քով քովի նստած անմեղունակ մանկիկներ կրնան միեւնոյն կերպով շարունակել մինչև իրենց 15—16 տարեկան հասակը՝ առանց ունենալ անպատեհութեան: Անոնց միջև պիտի հաստատուի եղբայրական կապ մը և պիտի կրնայ արգիլել բոլոր այն վտանգաւոր տգեղութիւնները որոնք երեւան կուգան տասնըհինգ տարին անցուցած պատանիներու և մատաղահաս աղջիկներու յանկարծակիս շփումէն:

Թերեւս առաքելոյն գտնուին թէ Գալուստեանի Հոգաբարձութիւնը խառն դաստիարակութեան գրութիւնն ընդունելով, ստիպուած պիտի ըլլայ ճամբայ տալ քանի մը ուսողիչներու և այս կերպով քննել անոնց շահերուն: Մեր տալիք պատասխանը պարզ է այս մասին: Քանի մը հարիւր աշակերտներու օգուտը շատ աւելի արժանի է մեր նկատողութեան, քան թէ երկու երեք ուսողիչ անձնական շահը և թէ սխալ բան է վարժարանը նկատել տեսակ մը բարեգործական հիմնարկութիւն մտաւորականներ ապրեցնելու համար: Միւս կողմէ, կարելի է հատուցում մը սահմանել այդպիսիներուն և Գալուստեանի մէջ գործադրել այն անհրաժեշտ բարեկարգութիւնները, որոնք այսօր աւելի ստիպողական կը դառնան Առաջնորդարանի պիւտճէին անձկութեան պատճառաւ:

Գ.

ՆՈՒՊԱՐԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆ

Նուպարեան վարժարանը կը բարձրանայ Գահիրէի ամենէն աւելի ինքնատիպ, օգտուէն և գեղեցիկ արուարձաններէն մէկուն, Հէլիօփոլիսի, այսինքն մայրաքաղաքի այն մասին մէջ, որուն անունը սերտօրէն կապուած է ողբացեալ Պօղոս փաշա Նուպարի անունին հետ, վասն զի ինքն էր որ Պառօն Ամբէնի հետ, անոր գլխաւոր ստեղծիչներէն մէկը եղաւ:

Այս վարժարանը կառուցուեցաւ 1924ին և 4000 եգ. Ոսկիի գումար մը արժեց իր հիմնադրին համար: Ներկայ հիմնարկութեան մէջ ալ յստակօրէն ի յայտ կուգան մտքի ու սրտի այն մեծ յատկութիւնները և խիստ ուշագրաւ այն գործնական ոգին, որոնք կը բնորոշեն Պօղոս փաշայի բոլոր նուիրատուութիւնները: Արդարեւ նա չգոհացաւ միայն դպրոցական գեղեցիկ շէնք մը պարգեւելով Գահիրէի մեր ազգակիցներուն, այլ փափաքեցաւ նաեւ, գոնէ մասամբ, ապահովել անոր գոյութիւնը և օժտեց զայն տարեկան 400 եգ. Ոսկիի եկամուտով, ինչ որ գրեթէ մէկ երրորդ մասը կը կազմէ վարժարանի տարեկան պիւտճէին:

Նուպարեանն ունի շուրջ 200 աշակերտներ 5—15

տարեկան . այստեղ ալ դասարանները խառն են , ինչպէս Պօղոսեանի մէջ . բայց մանչերը 13—14 տարեկանէն յետոյ՝ կը հեռանան այս վարժարանէն , իրենց ուսումը շարունակելու համար Պէրպէրեանի մէջ :

Վարժարանին տնօրէնը , Պ . Գ . Տիւրկէրեան , — վկայեալ իրաւաբան Լօզանի Համալսարանէն — կը պտտցնէ զիս դասարանները , որոնք հեղեղօրէն կ'ընդունին արեւին լոյսը և խիստ օդասուն են : Նախ կանգ կ'առնենք Մանկապարտէզին մէջ՝ աչքէ անցընելու համար տղոց ձեռագործները , հիւսուածքներ , կաղապարում , գծագրութիւն և ըն . : Յետոյ կը բարձրանանք վերի յարկը և ներկայ կ'ըլլանք տարրական դասարաններու դասերուն : Ուսուցիչներու թոյլտուութեամբ , ես ալ իմ կարգիս , հարցումներ կ'ուղղեմ աշակերտներուն , աչքէ կ'անցնեմ իրենց տետրակներն ու գրքերը և կը քննեմ ուսմանց ընդհանուր ծրագիրը :

Ծրագիրը — բացի գրաբարէն , որուն տեղ չէ տրուած այս վարժարանին մէջ — տարբերութիւն չունի Գալուստեանի և Պօղոսեանի ծրագիրներէն . գալով դասագրքերուն , հազիւ թէ քանի մը նոր հատորներ կը տեսնեմ անոնց մէջ , մնացածներուն արդէն ծանօթ էի վերոգրեալ երկու վարժարաններէն : Ասկէ առաջ երկարօրէն խօսած ըլլալով այդ ծրագրի անպատեհութեանց և այդ դասագրքերու անբաւարարութեան մասին , աւելորդ կը նկատեմ կրկին ծանրանալ այդ նիւթերուն վրայ : Բայց չպիտի ուզէի ծածկել կարգ մը դիտողութիւններ , որոնց տեղի կուտայ Նուպարեան վարժարանի ուսուցչական կազմը :

Նախորդ երկու վարժարաններու ուսուցչութեան մասին կարծիք յայտնած ատենս կ'ըսէի թէ Պօղոսեանի ուսուցչական խումբը միջակ մակարդակ մը կը ներկայացնէր ընդհանուր առմամբ : Եւ սակայն Աղեքսանդրիոյ ազգային վարժարանին մէջ կը գտնուին երկու սեռէ շատ մը ուսուցիչներ , որոնք վկայուած են կրթական կարեւոր հիմնարկութիւններու կողմէ , օր . Մոնթէլիէի Վարժապետանոցէն , Պոլսոյ Կեդր . Ուսումնական Խորհուրդէն՝ իբրեւ դաստիարակ և մասնագէտ ուսուցիչներ , Արմաշի Դպրեվանքէն , Խարբերդի և Այնթապի Գօլէճներէն , Լիոնի Ակադեմիայէն Իտալիայէն , Զուիցերիայէն և ըն . և ըն . ինչպէս և տարիներու փորձառութեամբ օժտուած կրթական մշակներ : Միեւնոյն բանը կը դիտեմ նաև Գալուստեանի ուսուցչական ցանկին մէջ , ուր աչքիս կը զարնեն Ազգ . Կեդրոնական վարժարանէն , Դպրեվանքէն , Գէորգեան Ճեմարանէն , Նոր Դպրոցէն , Եւրոպական Էֆոյ Նորմալներէ , Պոլսոյ Բժշկական Համալսարանէն , Պուռժի ուսուցչանոցէն , Բարիզի և Ժընէվի Ֆախիլթեաներէն , Ռուպէրթ Գոլէճէն , և ըն . վկայուած երկսեռ ուսուցիչներ :

Սակայն Նուպարեանի 16 ուսուցիչներուն մէջէն հազիւ կարելի է գտնել 4 հատ , որոնք լուրջ յանձնարարականներ ունին իրենց ձեռքը : Ընդհակառակն , մենք կը սպասէինք որ այդ վարժարանին մէջ պաշտօնի կանչուած ըլլար տաղանդաւոր ուսուցիչներու ամբողջ խումբ մը , քանի որ աշակերտները մեծագոյն մասամբ թոշակաւոր են այնտեղ . . . : Դժբախտաբար ,

սակայն, յուսախաբ եղանք մեր ակնկալութիւններուն մէջ: Մանկապարտէզի վարժուհիները Գալուստեանի նախկին սանուհիներ են, պատրաստուած Օր. Զաքարեանի կողմէ, առանց սակայն հիմնապէս կազմակերպուելու, ըսել կ'ուզեմ թէ թէև կրցած են ձեռք բերել Ֆրեյդիկայի մեթոտներուն տառը, բայց չեն կրցած թափանցել անոնց ոգիին: Իրենց ներկայութիւնը կրնար օգտակար ըլլալ՝ եթէ զիրենք առաջնորդելու համար՝ փորձառու մանկապարտիզականուհիի մը տեւական հսկողութիւնը վայելէին: Բայց այդքան կարճատեւ վարժողութենէ մը (apprentissage) յետոյ՝ ինքնագլուխ ձգուելով, տարակոյս չկայ թէ այնպիսի ժեսքեր միայն կրնան ընել, որոնց թաքուն իմաստը, կը խուսափի իրենցմէ:

Եւ թող չկարծուի թէ Մանկապարտէզին մէջ անցուցած տարիները անկարեւոր չըջան մըն են մանուկին կեանքին մէջ և հետեւաբար մանկապարտիզականուհիներուն ընտրութիւնն ալ բախտին ձգուելիք խնդիր մը: Երբէն ի վեր զանցառութեան տրուելիք բան մը դարձած է հոգիի մը բողբոջումը:

Ահ, ո՞րքան անհետեւողական և խաբեպատիր արարած մըն է մարդ էակը: Մէկը որ, առանց զարհուրելու իր գործելիք սրբապղծութենէն, չպիտի համարձակէր ձեռք երկնցնել հաղորդութեան սկիհին, այն հաւատքով թէ անիկա կերպով մը սրբազործուած է աստուածային ներկայութեամբ, պատրաստ է առաջին հանդիպող ձեռքերուն յանձնելու ամենէն նուիրական այն անօթը, աստուածային խսկութեամբ այն բա-

ժակը, որ իր տղուն հոգին է, անոր սիրտը, անոր իմացականութիւնը: Աններելի՜ թեթեամտութիւն: Բայց շատ հեռունները կրնանք երթալ մարդկային անհետեւողականութենէն ձառելով: Ըսենք միայն թէ մեզի համար բաղձալի էր դոնէ մէկ-երկու հատ փորձառու և իրենց պարտականութեան բարձրութեան համապատասխանող Մանկապարտիզականուհիներ տեսնել նուպարեանի մէջ:

Պէ՞տք է հետեւցնել թէ կարելի է նուազ դժուարահաճ գտնուիլ նախակրթարանի ուսուցիչներու ընտրութեան մէջ, որոնց ձեռքին տակ պիտի դաստիարակուին 9—14 տարեկան մանուկներ: Ի հարկէ ոչ, երբ կը խորհինք թէ մանուկին մէջ պահուած է ապագայ մարդը և թէ զայն դաստիարակելու ձեւէն է որ մեծ մասամբ կախում ունին անոր գիտութիւնը կամ մեղմութիւնը, առողջ դատողութիւնը կամ թիւր գաղափարները, անոր բարոյական ոյժը և ֆիզիքական առողջութիւնը, և թերեւս նոյնիսկ անոր կեանքը կամ մահը:

Անկախաբար բոլոր այս նկատողութիւններէն, նուպարեան վարժարանը Գահիրէի մէջ կատարելիք ուրիշ առաքելութիւն մ'ունի. նա ջանալու է իրեն հետ կապել կարելի եղածին չափ ստուար թուով աշակերտներ մեր ժողովրդի այն դասակարգէն, որ պատուաստ է արագօրէն բաժնուելու Ազգին մայր հատուածէն: Ահա թէ ինչո՞ւ ջերմօրէն կը փափաքինք որ այդ վարժարանին Պատ. Հոգաբարձութիւնը աշխատի

բարձրացնել անոր մակարդակը՝ պաշտօնի կոչելով տաղանդաւոր ուսուցիչներու ամբողջ խումբ մը :

Գուցէ Հոգաբարձութիւնն առարկէ թէ մեր գիտողութիւններուն պէտք չունէր այսքան տարրական ճամարտութիւն մը հասկնալու համար, թէ ինքն ալ կը սնուցանէ այդ բաղձանքները, բայց դրամական միջոցները թոյլ չեն տար որ ուսուցիչներու ընտրեալ խմբակով մը օժտէ վարժարանը :

Մեզի կը թուի թէ քանի մը ներքին բարեկարգութիւններ բաւական են դրամական դժուարութիւններն հարթելու համար :

Ա. Նուպարեանը 16 ուսուցիչ կը պահէ 200 աշակերտի համար, ինչ որ շատ է : Առնուազն 6—7 հոգիի ներկայութիւնն աւելորդ է այնտեղ : Ինչո՞ւ չպակսեցնել այս թիւը . այս կերպով կարելի է կարեւոր խնայողութիւն մը ձեռք բերել և պաշտօնի հրաւիրել աւելի բարձր ամսականներով, բայց աւելի՛ անաչառօրէն ընտրուած ուսուցիչներու փոքրածիւ խումբ մը :

Բ. Նուպարեան վարժարանը պէտք է հրաժարի Բարձրագոյն Նախակրթարանի իր յաւակնոտութիւններէն և դառնայ ընտիր և կատարեալ Նախակրթարան մը՝ իր տիպար Մանկապարտէզով : Արդարեւ, առանց ու է անպատեհութեան, կրնայ ջնջել բարձրագոյն դասարանները և անոնց աշակերտները — որոնք անշան թիւ մը միայն կը ներկայացնեն — յանձնել Գալուստեանի կամ Պէրպէրեանի՝ որպէս զի իրենց ուսումը շարունակեն :

Նուպարեանը կրնայ իր տեսակին մէջ տիպար վարժարան մը դառնալ, եթէ անոր Պատ. Հոգաբարձութիւնը իր խնամքներուն յանձնուած կրթական այդ հիմնարկութիւնը այս խոհական սահմաններուն մէջ դնելու և անոր ճակատագիրը ուսուցչական ընտիր խումբի մը վստահելու իմաստութիւնն ունենայ :

Դ.

ԿՐԹԱԿԱՆ ԲԱՐԵԿԱՐԳՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Այս է ահա եգիպտոսի, այսինքն մեր ամենէն հին և ամենէն աւելի բարեկեցիկ գաղութներէն մէկուն ազգային վարժարաններու ֆիզիքական ու բարոյական պատկերը, զոր ջանացինք ներկայացնել կարելի եղածին չափ հաւատարիմ կերպով: Քիչ մը աւելի շեշտեցք այդ պատկերին ընդհանուր դիժերը ու այն ատեն դիւրաւ կրնաք հասկնալ թէ ինչպիսի վիճակ մը կը ներկայացնեն մեր վարժարանները գաղութականական այն կեդրոններուն մէջ, ուր մեծ մասամբ աղքատ ու տգէտ տարագրեալներէ բաղկացած մեր ժողովուրդը, սպառիչ աշխատութիւններու բեռին տակ ճգմուած և օրուան հացը ճարելու անտեղիտալի մտահոգութիւններէն կլանուած, կազմակերպուելու ոչ ժամանակ, ոչ ալ հնարաւորութիւն ունեցաւ տակաւին:

Ամէն Հայ հաւատոյ հանգանակի պէս ընդունուած է սա ճշմարտութիւնը թէ՛ գաղութներու մէջ պէտք է կանգուն պահել մեր վարժարանները ի գին ամէն զոհողութեան, վասն զի ամէն Հայ խորապէս համոզուած է թէ Դպրոցը միակ ապաստանարանն է մեր ազգային կեանքին և թէ ան Եկեղեցիին հետ — ու անկէ աւելի թերեւս, որովհետեւ սկստութեան և ծայրայեղ

ներողամտութեան այս դարուն, Եկեղեցին շատ բան կորսնցուցած է իր ազդեցութենէն — միակ պատնէշն է՝ որ կրնայ դէմ կենալ արտասահմանի մէջ մեզի սպառնացող ձուլման վտանգին...:

Թէ հարկ է բարեկարգել մեր կրթական գործը, անոր մակարդակը բարձրացնելով, որպէս զի մեր վարժարանները կարենան մրցիլ օտարներուն հետ և կարելի եղածին չափ շատ թուով Հայ աշակերտներ կապեն իրենց, այս մասին ալ ու է առարկութիւն ընող չկայ:

Տարակարծութիւնները կը սկսին այն ատեն միայն, երբ պէտք կ'ըլլայ ճշտել իրագործուելիք բարեկարգութեանց ընդթիւ և որոշել թէ ինչ ուղղութեամբ պէտք է զարգանան մեր վարժարանները: Այս հարցն է զոր կ'ուզենք մասնաւոր ուշադրութեան առարկայ դարձնել յետագայ էջերուն մէջ:

Շատեր, որոնց մէջ չեն պակսիր դիրքի և ազդեցութեան տէր անհատներ, կ'ուզեն պահել միմիայն պարզ նախակրթարաններ, օժտուած կրթական հիմնադրամներով, որոնց շնորհիւ ազգային նախակրթութիւնն աւարտող լաւագոյն աշակերտները կարենան իրենց ուսումը շարունակել օտար վարժարաններու մէջ:

Անոնք իրենց թէզը կը հիմնեն ուժեղ փաստերու վրայ. «Մեր մէջ, կ'ըսեն, վարժարանները դարձած են մէկ մէկ պատերազմի դաշտեր. անոնք ոչ միայն զուրկ են բարձր լեռներու հովանիին տակ ապաստանած հովիտներու հանդարտիկ կեանքէն, ինչ որ անհրաժեշտ է դպրոցական աշխատութեանց արդիւնա-

ւորման համար, այլ, ընդհակառակն, կը ներկայացընեն ռազմական այն կարեւոր կէտերը՝ որոնց շուրջն է որ կը պայթին ամենէն բուռն փոթորիկները: Այսպէս, ամէն մէկ ընտրութենէ յետոյ՝ վերէն վար կը փոխուի դպրոցին ամբողջ պաշտօնէութիւնը, տնօրէնն ալ մէջը ըլլալով: Տարակոյս չկայ թէ այս փոփոխութիւնը իր յոռի անդրադարձումը կ'ունենայ դպրոցին ծրագրին, մեթոտին և ոգիին վրայ: Այսպիսի պայմաններու մէջ կատարուած մտաւորական ու բարոյական աշխատութիւնը կը նմանի Պենելոպէի կըտաւին, որ չի կրնար վերջանալ, որովհետեւ մէկուն չինածը անդադար կը քակուի ուրիշի մը կողմէ:

Մեր դպրոցներու խորունկ վէրքերէն մէկն ալ Հոգաբարձուներուն տրուած իրաւասութիւնն է: Անոնք կ'ահաբեկեն Տնօրէնը և ուսուցիչները, որոնք իրենց ճակատագիրը անոնց կամայականութենէն կախուած տեսնելով, կրաւորական հնազանդութիւն մը ցոյց կուտան անոնց բոլոր կարգադրութիւններուն: Եւ այդ իրաւասութիւնն այնքան աւելի աղիտաբեր կը դառնայ, որքան կրթական վերին հսկողութեան կանչուած այս մարմինը գործի գլուխ բերելու համար, խնամով նկատի կ'առնուին բոլոր հաշիւները, բացի այն յարմարութիւններէն, որոնք անհրաժեշտ են այսքան փափուկ պաշտօնի մը համար: Առ հասարակ համալսարանականներ չեն մեր դպրոցական Հոգաբարձուները, ո՛չ իսկ Բարձրագոյն վարժարաններէ վկայեալներ, այլ մասնաւորաբար այնպիսի անձնաւորութիւններ, որոնք ուժ մը կը ներկայացնեն իրենց կուսակցութեան մէջ:

Եւ յաճախ կը հանդիպինք Հոգաբարձուներու, որոնք, այնքան անտեղեակ մանկավարժական հարցերու, որքան, օրինակի համար, տգէտ են Չինացիներու պատմութեան նկատմամբ, դպրոցական ներքին կարգադրութիւններուն միջամուխ ըլլալու իրաւասու կը զգան ինքզինքնին, և կը կտրեն, կը կապեն ու կը կարգադրեն իբրեւ տէր և տնօրէն: Այս անհարկի միջամտութիւնը պատճառ կ'ըլլայ որ մեր վարժարանները տեսակ մը փորձառութեան դաշտ դառնան նորասէր (amateur) մանկավարժներու, եթէ արդէն իսկ ապաստանարան մը չեն իշխանութեան գլուխը գտնուող կուսակցութեան անգործ անդամներուն համար, ինչպէս որ եղած են յաճախ:

Նախակրթարաններու այս կողմնակիցները դեռ ուրիշ թունաւոր նետեր ալ ունին իրենց կապարճին մէջ: — «Անկարելի է, կ'ըսեն անոնք, իսկական ուսուցիչներ պաշտօնի կանչել մեր վարժարաններուն ունեցած ազքատիկ պիւտճէով: Տարակոյս չկայ թէ անոնց մէջ կան և ամէն ատեն ալ պիտի գտնուին տաղանդաւոր մարդիկ, բայց այդքանին ներկայութիւնը բուսական չէ բարձրացնելու համար վարժարանի մը մտաւորական մակարդակը, երբ այնտեղ պաշտօնավարող ուսուցիչներէն շատերը պատահական (improvisé) մարդիկ են, մեծ մասամբ հաւաքուած զանազան ասպարէզներէ, երբեմն նոյն իսկ այնպիսի ասպարէզներէ, որոնք ունեն անձնաւորութիւն չունին կրթական գործին հետ»:

Պէտք է ընդունիլ թէ ճշմարտութեան մեծ բա-

ժին մը կայ վերի գիտողութիւններուն մէջ: Բայց որքան ալ իրաւացի ըլլան այս քննադատութիւնները, անոնցմէ հանուած եզրակացութիւնը սխալ է՝ ըստ մեզ:

Արդարեւ, ի՞նչ նպատակի համար կը հիմնենք մեր ազգային վարժարանները:

Որպէս զի պատենք մը բարձրացուցած ըլլանք ձուլման վտանգին դէմ:

Բայց կրնա՞նք պնդել թէ տպաւորութիւնը, զոր մեր ազգ. մշակոյթը պիտի թողու 12 տարեկան մանուկի մը իմացականութեան և զգացումներուն վրայ, կրնայ այնքան ուժեղ և խորունկ ըլլալ, որ կարենայ գիմադրել բոլոր այն ազգեցութիւններուն, որոնց վերջէն պիտի ենթարկուի տղան օտար միջավայրի մը մէջ: Ո՞վ չի գիտեր թէ այդ տարիքի տղու մը հոգին կը նմանի ջուրերու յարաշարժ մակարդակին: Փոքրիկ քար մը նետեցէք այնտեղ, իսկոյն կը գոյանայ թեթեւ խորշոմ մը, քիչ մը վերջն անհետանալու համար:

Ընդունինք պահ մը թէ այս պատկերը ճիշդ է և ըսենք, թէ տղուն հոգիին յանձնուած ամէն բան կը նմանի հոգին տակ ձածկուած հատիկներուն: Եթէ ճիշտ է այս երկրորդ տեսակէտը, այն ատեն նոր պարտականութիւններու առջև կը գտնենք ինքզինքնիս, այսինքն թոյլ չտալ որ այդ հատիկները խեղդուին օտար բարձրագոյն մշակոյթի մը աւելի հզօր, աւելի ճապաղուն և հեղձուցիչ սերմերուն տակ: Արդարեւ փոխառութիւնը ցոյց կուտայ թէ ֆրանսական, անգլիական կամ գերմանական վարժարան դրուած 12 տարեկան մանուկը կամաց կամաց և անըզ-

գալաբար զանցառութեան կուտայ, հետզհետէ կ'արհամարհէ և ի վերջոյ կը մոռնայ ինչ որ սորվեցուցած են իրեն իր մանկութեան ժամանակ, բացի թերեւս իր մայրենի լեզուէն — և դեռ այս ալ կասկածելի է քիչ մը: Մնացած ամէն ինչ, կրօնական, պատմական, գրական յիշատակներ, ցեղային աւանդութիւններու յարուժ, հայրենիքի սէր և անկէ ներշնչուած հպարտութիւն, այս բոլորը շուտով կը ջնջուին օտար բարձրագոյն մշակոյթի մը ազդեցութիւններուն տակ:

Նախակրթարանի կողմնակիցներուն տեսակէտն ընդունել կը նշանակէ ուրեմն մահացու հարուած մը տալ գաղութներու մէջ մեր ազգային մշակոյթին և ազգային կեանքին:

Այս տեսակէտին տրամագծօրէն հակառակ ուրիշ հոսանք մը կը բաղձայ առ հասարակ բարձրացնել մեր Ազգ. վարժարաններուն մակարդակը և Երկրորդական կրթութեան այս կողմնակիցները կ'ուզեն Գօլէճներ ունենալ բոլոր կարեւոր կեդրոններուն մէջ: Ամօ՛ւլ բաղձանքներ և անխորհորդ բացբերաններու յատուկ օգայլէն ծրագիրներ...

Որովհետեւ, գիտնալով հանգերձ թէ ո՛ր պիտի տալ նապ մը կ'անցնեն մեր վարժարանները 1914էն ի վեր, ի՞նչպէս կարելի է պնդել թէ կրնանք Գօլէճներ պահել առանց ուսուցչի, առանց դպրոցական դասագրքի, առանց դրամի: Կատարելապէս անօգուտ բանքերու, առանց դրամի, ականջները խցել աղաղակող իրա-

կանութեան առջև . ո՛չ մասնագէտ ուսուցիչներ ու-
նինք , ո՛չ դասագիրք , ո՛չ ալ մանաւանդ դրամ : Հե-
տեւաբար այս թէզը ինքնին ջուրը կ'իյնայ : — Ո՞րն
է ուրեմն գործնական լուծումը , հարցնէ թերեւս ըն-
թերցողը : Մեզի կը թուի թէ տնտեսական ու քաղա-
քական ներկայ պայմաններուն մէջ — գոնէ 10 տար-
ուան շրջանի մը համար — հետեւեալ ծրագրէն զատ
ուրիշ լուծում կարելի չէ առաջարկել : Նախակրթա-
րաններ բանալ բոլոր փոքրիկ կեդրոններուն մէջ , և
Բարձրագոյն նախակրթարան մը՝ բոլոր այն գաղութ-
ներուն մէջ՝ ուր համախմբուած Հայերուն թիւը 10—
15,000 հոգիի կը հասնի :

Այս առաջին շրջանէն վերջն է միայն որ աշխա-
տելու ենք մէկ մէկ Գօլէճով օժտել բոլոր այն քա-
ղաքները՝ ուր 20,000էն աւելի Հայութիւն մը համա-
խմբուած է :

Այսօր խոհեմութիւնը կը պահանջէ որ բոլորս ալ
որդեգրենք սա նշանաբանը . «Պահել կարելի եղածին
չափ շատ և կարելի եղածին չափ լաւ նախակրթա-
րաններ և Բարձրագոյն նախակրթարաններ» :

Բայց այսպիսի նշանաբան մը իրագործելու հա-
մար երկու անհրաժեշտ պայմաններ կան . նախ խնա-
մով մօտիկ ու պատրաստել նպատակայարմար բարեկա-
րութեանց ամբողջ ծրագիր մը , յետոյ սեղծել կրթական
ընդհանուր Ընկերակցութիւն մը , որպէս զի այս ուղ-
ղութեամբ թափուած նիւթերն համակարգէ ու դասաւորէ
բոլոր գաղութներուն մէջ :

Թ Ե Լ Ա Դ Ի Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ն Ե Ր

Կ Ր Թ Ա Կ Ա Ն Բ Ա Ր Ե Կ Ա Ր Գ Ո Ւ Թ Ե Ա Ն Հ Ա Մ Ա Ր

Այս բարեկարգութիւնները կարելի է բաժնել երեք
մեծ գլուխներու , իրենց բնոյթին և իրենց ընդգրկած
նիւթին համաձայն :

Ա . Բարեկարգել Ուսումնական ծրագիրը :

Բ . Բարեկարգել դպրոցական դասագրքերը :

Գ . Վերակազմել Ուսուցչական մարմինը :

Դ . Եւ վերջապէս՝ հիմնել յրթական Ընդհանուր
Ընկերակցութիւն մը :

ԲԱՐՁՐԱԳՈՅՆ ՆԱԽԱԿԻԹԱՐԱՆՆԵՐՈՒ

ԾՐԱԳԻՐԸ

Եգիպտահայ երեք ազգային վարժարաններու մէջ ի գործ դրուած ծրագիրը կատարեալ է: Բոլոր կարեւոր նիւթերը իրենց որոշ տեղն ունին անոր մէջ: Բայց ծանրաբեռնուած է: Աշակերտ մը չի կրնար վերջացընել անոր բովանդակութիւնը 7 տարուան մէջ, հետեւաբար — ինչպէս հաստատեցինք Պօղոսեան վարժարանի 1929—30 դպրոցական շրջանի ամսվերջի քըննութեանց ատեն — կը հեռանայ վարժարանէն սովորած ըլլալով միմիայն գիտութեան, պատմութեան կամ գրականութեան դասերուն առաջին քանի մը գլուխները:

Ասկէ զատ, անոր իմացականութիւնը չարաչար յոգնելով բռնօրէն իրեն հրամցուած մտաւորական այս անմարսելի սնունդէն, չի կրնար իւրացնել բոլոր այդ ծանօթութիւնները: Ասոր համար է որ դպրոցէն ելելէն յետոյ, իրեն հետ կը տանի կցկտուր ծանօթութիւններու քառասային խառնակոյտ մը, որուն մէջ ոչինչ կայ որոշ և կատարեալ: Գալով օտար լեզուներուն, աշակերտը անոնցմէ ոչ մէկուն կրնայ տիրանալ. ոչ կրնայ խօսիլ, ոչ կրնայ գրել, ոչ ալ նոյնիսկ գիւրութեամբ հասկնալ: Հարկ է ուրեմն վճռական ըլլալ և առանց մեղքնալու կտրտել այդ ծրագրին բոլոր աւելորդ մասերը, ներդաշնակ և բանաւոր ուղղութիւն

մը տալու համար անոր: Մենք հետեւեալ կրճատումները կ'առաջարկենք զայն թեթեւցնելու համար:

Պէտք է ջնջել.

1. Գրաբարը. Ուսման այս մասը պէտք է վերապահել միմիայն երկրորդական վարժարաններու:

2. Քննական Հայոց Պատմութիւնը. Պէտք է դահանալ մի միայն աշակերտներուն ձեռքը տալով պատմութեան նպատակայարմար դասագիրք մը, ոչ այնքան խճողուած, ոչ ալ այնքան խրտչեցուցիչ իր չոր ու ցամաք ոճով, պատրաստուած գիտութեան վերջին տուեալներուն համաձայն ու տաղանդաւոր հեղինակի մը ձեռքով, գիրք մը՝ զոր աշակերտները հաճոյքով թղթատեն և որ կեանքին մէջ ալ հետեւի անոնց բարեկամի մը նման:

3. Հայ Եկեղեցիին պատմութիւնը. Այս նիւթը, փոխանակ մասնաւոր դասի մը առարկայ դառնալու, կրնայ Հայոց Պատմութեան մէկ գլուխին մէջ ամփոփուիլ:

4. Տումարակալութիւնը. Այս ուսուցումը պէտք է մտնէ յետ-դպրոցական դասընթացքի մը մէջ:

5. Աղջիկներու յատուկ Առեցիկ Տնտեսութիւնը և

6. Զեւագիտութիւնը:

Այս երկու դասերը պէտք է մտնեն յետ-դպրոցական լրացուցիչ դասընթացքի մը մէջ: Այն ատեն միայն այս առարկաները կրնան իրական ծառայութիւն մատուցանել մեր աղջիկներուն, որոնք ազատ ժամանակ պիտի ունենան ինքզինքնին նուիրելու իրենց համար այնքան օգտակար այս ուսմանց:

7. Երկրաբանութիւնը . Այս դասը կրնայ մտնել Աշխարհագրութեան դասին մէջ և անոր մէկ գլուխը կազմել՝ փոխանակ մասնաւոր դասի մը նիւթ դառնալու :

8. Երեք օտար լեզուներէն՝ երկուքը . Օտար լեզուներու ուսուցումը պէտք է սկսիլ 9 կամ 10 տարեկան տղոցմէ . աշակերտը կամ իր ծնողքը պէտք է ընտրեն ծրագրի երեք լեզուներէն մէկը , Արաբերէն , Ֆրանսերէն կամ Անգլերէն :

Աշակերտը 7 տարի շարունակ մէկ լեզուի մէջ մարզուելով կրնայ զայն իւրացնելու հնարաւորութիւնն ունենալ : Եւ մեկ լեզուի կատարեալ իւրացումը աւելի նախընտրելի է իր մտաւորական զարգացման համար և աւելի օգտակար , քան թէ թերի ծանօթութիւնը չորս լեզուներու , մէջն ըլլալով նաեւ իր մայրենի լեզուն . . . : Բացառիկ պարագաներու մէջ միայն ընդունելու է երկրորդ օտար լեզուի մը ուսուցումը , և այն ալ բացարձակապէս տեղ սկան լեզուն ըլլալու պայմանով :

Պէտք է քաջութիւնն ունենալ մինչև վերջը պայքարելու այն ծիծաղելի դրութեան դէմ , որ կը յաւակնի աշակերտներուն սորվեցնել , և Աստուած միայն գիտէ թէ ո՞րպիսի դժուարութեամբ , երեք տարբեր լեզուներ , կամ աւելի ճիշտը հարիւրական բառ իւրաքանչիւր լեզուէ — միշտ միեւնոյն բառերը — զոր վերջէն տղայքը չեն կրնալ քով քովի բերել իրենց մտածումն արտայայտելու և կամ ուրիշներու մտածումն հասկնալու համար :

Ծրագիրը այս կերպով թեթեւցնելէ յետոյ , կարելի է յուսալ թէ աշակերտները պիտի կրնան իւրացնել զայն և իրենց աւանդուած նիւթերը իրապէս սորված ըլլալու անսահման առաւելութիւնը պիտի ունենան կեանքին մէջ :

Ու մի՛ մոռնաք թէ ծրագրի այս փոփոխումներէն քաղուելիք ամենէն մեծ օգուտն այն պիտի ըլլայ որ աշակերտները մասամբ ազատուելով մտաւորական չարաչար յղճութիւններէ , ժամանակ պիտի գտնեն կարգալու , և թերեւս պիտի կրնան ձեռք բերել — ի մեծ բարեբախտութիւն իրենց — ընթերցանութեան և ինքնաշխատ ուսումնասիրութեան ճաշակը :

Այս միակ բարիքը ինքնին բաւական է արդէն փոխարինելու Անգլերէնի , Երկրաբանութեան կամ Գրաբարի մէջ տղոց ունեցած տգիտութիւնը , վասնզի այդ սովորութեան շնորհիւ ամբողջ կեանքին մէջ անոնք պիտի շարունակեն իրենց ինքնակրթութիւնը և օրէ օր աւելի պիտի ձոխացնեն իրենց ծանօթութեանց պաշարը :

Ու և է վարժարան , որ չի յաջողիր իր աշակերտներուն մէջ արմատացնել ընթերցանութեան սովորութիւնը և անձնական ուսումնասիրութեանց ճաշակը , որ չի կրնար արթնցնել անոնց մտաւորական հետաքրքրութիւնը , կը վրիպի իր նպատակէն : Յոռի կրթարան մըն է ան , կէս-տգէտներու սերմնարան մը , ծնուցիչ բոլոր ծոյլ , սնափառ և ձախողած հոգիներուն , որոնք ծայրայեղօրէն վտանգաւոր են և անտանելի : Քիչ մը պակաս բան սովորեցնենք մեր տղոց , բայց

ջանանք զարգացնել անոնց մէջ սովորելու ընդունակութիւնն ու կարգալու ճաշակը : Այս նպատակին պէտք է ձգտին տաղանդաւոր ուսուցչի մը բոլոր ճիգերը և այս ուղղութեամբ պէտք է բարեփոխուին նաև մեր ուսումնական ծրագիրները :

Յաւելումներ Դպրոցական Ծրագրին վրայ

1. Մեր աշակերտներուն համար խիստ օգտակար գործ մը ըրած կ'ըլլանք ստեղծելով յետ-դպրոցական դասընթացք մը, մեկ տարւոյ համար, որուն միջոցին աղջիկները հնարաւորութիւն ունենան շաբաթը երեք անգամ, ցերեկէն առաջ, ձեւագիտութեան և առտնին տնտեսութեան, իսկ մանչերը՝ տոմարակալութեան և ուսողութեան դասեր առնելու :

Միւս երեք օրերն ալ, դարձեալ ցերեկէն առաջ, կարելի է յատկացնել օտար լեզուներու : Ասկէ մեծապէս կրնան օգտուիլ այն աշակերտները, որոնք եւրոպական վարժարաններ յաճախելու միջոցներէն զուրկ են : Այս լրացուցիչ դասընթացքը կրնայ խիստ օգտակար դառնալ մեր աշակերտներուն, որոնք այդ մէկ տարուան մէջ պիտի կրնան աւելի բան սովորիլ, քան նախընթաց հօթը տարիներուն միջոցին :

2. Ու նաև քաղաքավարութեան դասեր . . . :

Այո՛, քիչ մը պակաս գիտութիւն, բայց աւելի դաստիարակութիւն ամենէն գովելի բանը պիտի ըլ-

լար մեր վարժարաններուն համար . դաստիարակութիւնը մարդուս վարուելակերպին, որ համեմ է ընկերային կեանքին, ու մեր բարոյական նկարագրին համար այն է, ինչ որ է դէմքին գեղեցկութիւնը մարմնին համար, այսինքն ուրիշներու կողմէ լաւ ընդունելութեան արժանանալու վկայական մը և կեանքին մէջ յաջողելու գրաւական . քչիկ մը այն դաստիարակութենէն՝ որուն անունը քաղաքավարութիւն է :

Դժուար է երեւակայել թէ մեր դպրոցականներուն մէջ ո՛րքան պակաս է վարուելակերպի ազնուականութիւնն ու զգացումներու փափկութիւնը, այն քաբք՝ որ հմայք մը կը դնէ ընկերային յարաբերութիւններուն մէջ : Դիւրաբոլորք են անոնք, ցասկոտ, անձըկելի, կոշտ և անտեղիօրէն հպարտ, հպարտութիւն, որ մինչև արհամարհոտութեան կը հասնի, երբեմն ալ այնքան համարձակ, որ կը թերանան ու է նուիրապետութեան առջև իրենց ցոյց տալիք յարգանքին մէջ, ինչ որ տարբեր մէկ ձեւն է արհամարհոտութեան :

Կը կարծեմ թէ խիստ օգտակար ծառայութիւն մը մատուցած կ'ըլլանք մեր մանուկներուն՝ եօթ տարեկանէն սկսեալ քաղաքավարութեան դասեր տալով անոնց : Այս դասերը այնքան կարեւոր իրենց ապագային համար՝ որքան բարոյագիտութիւնը : Աղէկ բան է պատուաւոր մարդ ըլլալ, սիրել կրօնն ու աշխատանքը, բայց այսքանը բաւական չէ : Մէկը կրնայ, այս յատկութիւններն ունենալով հանդերձ, դարձեալ անտանելի ըլլալ, եթէ իր վարուելակերպին մէջ չի դնիր այն իւրը՝ որ կը գիւրացնէ ու կը մեղմացնէ յարաբե-

րութիւնները, և կը կոչուի քաղաքավարութիւն : Տարակոյս չկայ թէ պէտք է գոհանալ միմիայն չոր ու ցամաք քաղաքավարութեամբ, որուն նպատակն է սովորեցնել միմիայն այն՝ ինչ որ պէտք է ընել, այլ ըսել կ'ուզեմ սրտի և հոգիի այն ազնուական քաղաքավարութիւնը, որ, պարագային համաձայն, կրնայ թելադրել թէ ի՞նչ պէտք է ընել հաճելի ըլլալու և մեր շրջապատին համակրութեան արժանանալու համար : Որովհետեւ քաղաքավարութիւնն ալ Գիտութիւն մըն է — գլխատա՛ռ Գոյ — և խկապէս փափաքելի էր մեր վարժարաններուն մէջ տեսնել անոր ուսուցումը, որուն պէտքը այնքան զգալի է մեզի համար :

ՎԵՐԱՔՆՆՈՒԹԻՒՆ ԴՊՐՈՑԱԿԱՆ ԴԱՍԱԳՐՔԵՐՈՒ

Պէտք է որդեգրել միօրինակ ծրագիր մը, որ կարենայ գործադրուիլ Արեւելքի բոլոր մեր Գաղթավայրերու նախակրթարաններուն և Բարձրագոյն Նախակրթարաններուն մէջ :

Այս միօրինակութիւնն անհրաժեշտ է մանաւանդ դպրոցական դասագրքերու վերաքննութեան համար : Առանց անոր, կարելի չէ ձեռնարկել դասագրքերու բարեփոխութեան, բան մը որ այնքան նիւթական զոհողութիւններու պէտք ունի : Տարակոյս չկայ թէ այսպիսի բարեփոխութիւն մը կրնայ իրագործուիլ

միայն համոզումով, համերաշխութեան ու փոխադարձ հասկացողութեան ոգիով և թէ բունի ստիպման խօսքն անգամ չի կրնար ըլլալ այս կարգի խնդիրներու մէջ :

Ըսի ու դարձեալ կը կրկնեմ, մեր դպրոցական գրքերը աննպատակալարմար են, անպէտ, խճողուած և խիստ դժուարըմբռնելի : Ու եթէ երբեմն կը հանդիպինք քանի մը լաւ դասագրքերու, անոնք ալ այնքան ընդարձակ և այնքան մանրամասնուած են որ, ո՛չ մեր նախակրթարաններու պէտքերուն կրնան յարմարիլ, ո՛չ ալ անոնց նեղ շրջանակին մէջ ամփոփուիլ : Ձեռնարկներ չունինք նոյնիսկ ժամանակակից ամենէն կարեւոր ծանօթութիւններուն, գիտութեանց, պատմութեան և աշխարհագրութեան համար : Այս մարզին մէջ պէտք է ծայրէն սկսիլ ամէն ինչ և կամ եղածը ամբողջովին վերակազմել :

Կրթական բարեկարգութեանց մէջ ամենէն աւելի դրամական զոհողութիւն պահանջող մասն է այս : Բայց նախնական դրամագլուխ մը հայթայթելէ յետոյ՝ հարցը կը դիւրանայ, վասն զի դրամը ի վուր չպիտի վատնուի և գրքերու վաճառումէն գոյանալիք հասոյթը, գոնէ մեծ մասամբ, պիտի կրնայ գոցել այս մասին եղած ծախքերը :

Մանաւանդ որ կարելի է որդեգրել հետեւեալ ձեւը՝ որ խիստ խնայողական ըլլալու առաւելութիւնը կը ներկայացնէ :

Սովորութիւն եղած է տարեկան 8—10 գիրք տալ ամէն մէկ աշակերտի ձեռքը, ինչ որ ցոյց կուտայ թէ իւրաքանչիւր դպրոցական 50—60 հատ գիրք կը գոր-

ծածկէ իր ամբողջ ուսանողութեան շրջանին: Կարելի է վերցնել կրկնաբանութիւններով խճողուած բոլոր այդ գրքերը և անոց տեղ աշակերտներուն տալ երկու շարքերէ բաղկացած ուրիշ գրքեր, ամէն մէկ շարքը երեք տարուան դասընթացքի համար, առաջինը 9-էն մինչև 13 տարեկաններու, իսկ երկրորդը 13-էն 16 տարեկաններու յատուկ: Այս գրքերէն իւրաքանչիւրը ուսման երեք տարիներուն համապատասխանող երեք մեծ բաժանումներ ունենալու է:

Ինչպէս ըսինք, այս դրութիւնն ունի չատ մը առաւելութիւններ, որոնց մէջ կարեւոր տեղ մը կը բռնէ դրամական խնայողութիւնը :

Դպրոցական դասագրքերու վերաքննութիւնն ու խմբագրութիւնը չափազանց փափուկ գործ մըն է և հմտութեան, փորձառութեան մեթոտի, ճաշակի և մանաւանդ գործնական ոգիի կը կարօտի։ Ասկէ զատ, կրթական բարեկարգութիւններուն մէջ առաջնակարգ տեղ մը կը գրաւէ ան, որովհետեւ, եթէ յարմար դասագրքեր ունենայինք, մեր վարժարանները ապահովաբար այսօրուընէ շատ աւելի բարձր արդիւնքներ պիտի կրնային տալ նոյնիսկ իրենց ներկայ ուսուցչական կազմին միջոցաւ։

Բայց ստիպուած եմ գոհանալ միմիայն անցողակի պարզելով գաղափար մը , զոր շատ աւելի կարելի էր ընդլայնել և որուն մանրամասն բացատրութիւնը պիտի կրնար ամբողջ հատորի մը նիւթ մատակարարել :

ՈՒՍՈՒՑՁԱԿԱՆ ՄԱՐՄԻՆ

Ասպարէզին համար պատրաստուած ուսուցիչները
չունինք, կամ աւելի ճիշտը, եղածները խիստ ան-
նշան թիւ մը կը ներկայացնեն: Եւ կրնա՞ր միթէ ու-
րիշ կերպ ըլլալ: Մեր մէջ չկայ ասպարէզ մը — բացի
գրականութենէն — որ ուսուցչութեան չափ ապե-
րախտ և անոր չափ բոլոր խոստմնալից տաղանդները
վհատեցնելով՝ ուծացնելու ընդունակ ըլլայ: Աւելորդ
է ըսել թէ կարող ուսուցիչներ ունենալու համար՝
պէտք է նախ հրապուրիչ գարձնել ասպարէզը, որ-
պէս զի կարելի ըլլայ անոր հետ կապել ու հոն պահել
բոլոր անոնք, որոնք օժտուած են դաստիարակչական
տաղանդով: Մեր առաջին պարտականութիւնն է ու-
րեմն ուսուցչին բարոյական և նիւթական պայման-
ները բարելաւել:

Բարոյական պայմաններ

Ինչո՞ւ համար ուսուցիչը, ուրիշ ամէն պաշտօն-
եայի նման, չկարենայ վայելել հոգիի այն անվրդով
խաղաղութիւնը, զոր ապագայի ապահովութիւնը կը
պարգեւէ մարդուս :

Ինչո՞ւ համար ուսուցիչ մը, ու է վարժարանի
մէջ երկու տարի փորձուելէ յետոյ, հինգական տա-
րիէն վերանորոգելի պայմանագրուծիւն մը կնքելու
իրաւունք չունենայ:

Ինչո՞ւ ուսուցիչը չընտրուի և կախում չունենայ միմիայն վարժարանին Տնօրէնութենէն, փոխանակ դուրսէն պարտադրուելու, և ինչո՞ւ, ի հարկին, պաշտօնանկ չըլլայ նոյն այդ Տնօրէնութեան կողմէ, քանի որ այս վերջինը միայն կրնայ գնահատել անոր աշխատութեան որակն ու արդիւնքը:

Եւ ինչո՞ւ վարժարանի մը մթնոլորտը թունաւորուած ըլլայ այն անվստահութեամբ՝ զոր վերոգրեալ սովորութիւնները կրնան ծնուցանել:

Նիւթակաւն պայմաններ

Ա. Ինչո՞ւ ուսուցիչներուն ամսականները չվճարուին կանոնաւորաբար: Ինչո՞ւ համար պարտքով և փոխառութեամբ ապրելու ստիպուած ըլլան անոնք: Ինչո՞ւ համար իրենց առնելիքը մուրացկանի ձեւով գանձելու տուայտանքը կը պարտադրուի անոնց: Ինչո՞ւ ամսականները կը վճարուին կտոր կտոր — փըշրանքներ, որոնք կը հալին անոնց ձեռքին մէջ, առանց անդորրութիւն ստեղծելու իրենց մտքին, և բարեկեցութիւն՝ իրենց ընտանիքին մէջ:

Բ. Ինչո՞ւ ուսուցիչներուն մեծագոյն մասը վարձատրել բացարձակապէս ողորմելի ամսականներով: Օրինա՞կ կ'ուզէք. սկսնակ վարժուհի մը գործի կը կանչուի 2 կամ 3 ոսկի ամսականով, Եգիպտոսի մէջ պարզ ծառայի մը ստացած գումարը — և մի' մոռնաք թէ այս վերջինը բնակարանի և սնունդի հոգերէն ազատ ըլլալէ զատ, զերծ է նաև հագուստեղէնի

այն ծախքերէն, զորս վարժուհին պարտաւորուած է ընել իր պաշտօնին պահանջներուն հպատակելով:

Այր ուսուցիչներուն վիճակը քիչ շատ տանելի է նորէն, որովհետեւ հոս ալ, ինչպէս բոլոր ասպարէզներուն մէջ, այրերը առանձնաշնորհեալներ են. միջին հաշուով 8—12 ոսկի ամսական կը ստանան անոնք և կրնան օր մը մինչև 18 ոսկիով վարձատրուելու յոյսը սնուցանել, մինչ վարժուհին, 20 տարիներու ծառայութենէ մը յետոյ, կը շարունակէ չարչրկուիլ խեղճ ու կրակ վճարումով մը, որուն ամսական գումարը 6—8 ոսկիէն անդին չանցնիր գրեթէ:

Եւ ի՞նչ կրնայ ընել միջին հաշուով ամսական 8—10 ոսկի ստացող ուսուցիչ մը, եթէ ամուսնացած է և զաւակներու հայր. ո՞րքան անուշ կեանք մը ապրելու, ո՞րպիսի անպատմելի զրկանքներ կրելու դատապարտուած է ան իր ընտանիքին հետ:

Մարդս ինքը արեւ ունենալու է իր հոգիին մէջ, որպէս զի կարենայ ապրիլ մանուկներուն հետ և զանոնք կրթելով հանդերձ, անոնց ներշնչել կեանքի ճաշակն ու սէրը, անոնց փոխանցել պաշտամունքը արիւթեան, աշխուժութեան և զուարթ տրամադրութեան, որ բարոյական թաքուն ոյժերու արտացոլումն է, անոնց ճառագայթումը դէմքերուն վրայ:

Բայց կը հարցնեմ. կրնա՞յ արդեօք իր հոգիին մէջ արեւ ունենալ այնպիսի մէկը, որ ամէն մէկ ուսումնական շրջանէ յետոյ, գալիք տարուան անապահովութենէն կը տառապի, որ ամէն կողմէ չընապատուած է անստուգութեամբ, որ իր ընտանիքէն ներս ու

իր շուրջը չի կրնար նկատել բարեկեցութեան ու գեղեցկութեան այն նուազագոյն չափը, որ կեանքին մէջ օրուան հացին չափ անհրաժեշտ է ու է մտաւորականի համար :

Ուսուցիչները կը մեղադրենք, և իրաւամբ, իրենց մտքի ծուլութեան, մտաւորական այն տեսակ մը լծացումին համար, որ կը կաշկանդէ ամէն յառաջդիմութիւն : Այո՛, բայց յառաջդիմութիւնը կը բացակայի հոն, ուր խթանող ոյժ չկայ : Պաշտօնի բարձրացումները հազուադէպ են, տարակուսելի և յաճախ արդիւնք այնպիսի նկատումներու, որոնք հեռի են ուսուցչին եռանդը քաջալերելէ . պաշտպանութիւն (favoritisme) և նեպոթիզմ, ահա՛ գլխաւոր գործօնները այս մարզին մէջ : Ու երեւակայեցէ՛ք որ բերանացի չոր գնահատումներն անգամ կը զլացուին ուսուցիչներուն . . . :

Այն ատեն ինչո՞ւ զարմանալ եթէ կամքը կը ջըլատուի անոնց մէջ ու միտքը կը քնանայ . եթէ անտարբեր կը մնան, գործին չեն փարիւր և ինքզինքնին կուտան տեսակ մը չարաշուք «maléchisme»-ի (*), որ վնասակար է ոչ միայն իրենց անձին, այլ մանաւանդ կրթական գործին յառաջդիմութեան :

Այս վիճակին միակ դարմանը խթանող ոյժերու անհրաժեշտ ներկայութիւնն է մեր վարժարաններէն ներս :

(*) Արաբերէն մալէ՛ս բառէն, որ կը նշանակէ «հոգ չէ, այդպէս ալ կրնայ ըլլալ» :

«Պիւտճէն չի ներեր» . ահա այն պատրաստի բանաձեւը զոր պիտի հոլովեն մեր Պաշտօնական Մարմինները, ուսուցչական անբաւարար վճարումներն ու այնքան հազուադէպ յաւելումներն արգարացնելու համար : Բայց կրնա՞նք միթէ համոզիչ փաստ մը նկատել այս առարկութիւնը : Ո՛չ, բնաւ երբէք չենք կրնար ընդունիլ որ ուսուցիչը դատապարտուած ըլլայ ամբողջ գաղութի մը պարտազանցութեան բեռը շալկելու (souffre - douleur) մի միայն անոր համար որ ուսուցիչ է : Արդարեւ ի՞նչ իրաւունքով այնքան նուիրում և զոհաբերութիւն կը պահանջենք իրմէն, երբ կը տեսնենք թէ իր շուրջը ամէն մարդ կը թերանայ իր քաղաքացիական պարտականութիւններուն մէջ :

Հայ ծնողը ամենէն առաջ, այն ծնողը, որ պատրաստ է ամսական 100—200 եգ . դահեկան վճարել երբ իր զաւակը օտար վարժարան կը ղրկէ, բայց բարձրաձայն կը բողոքէ, սարէն ձորէն հսկար ու մէկ առարկութիւններ կը բերէ՝ երբ առ նուազն 10 դահեկան կը պահանջուի իրմէ ազգային վարժարանին համար : Պէտք չէ՞ որ զոհաբերութեան առաջին օրինակը ծնողները տան, որպէս զի վերջէն իրաւունք ունենան միեւնոյն բանը պահանջելու անոնցմէ, որոնց յանձնած են իրենց զաւակներուն դաստիարակութիւնը :

Եւ ինչո՞ւ ամբողջ գաղութը առ հասարակ կը թերանայ իր քաղաքացիական պարտականութիւններուն մէջ : Ինչո՞ւ համար կ'ուզէ ապրիլ անցեալի հաշույն և պատրաստ դրամագլուխի մը վրայ կռթնած : Արդի սերունդը ու է պարտականութիւն չունի՞ր արդեօք

այս տեսակէտով: Ինչո՞ւ կանոնաւորաբար չգանձել ազգային տուրքը և չբարձրացնել անոր քանակը:

Հասարակութիւնը պիտի բողոքէ՝...

Բայց օրուան իշխանաւորները պէ՞տք է որ սարսափ զգան այս հեռապատկերէն: Ընդհակառակն անոնց պարտականութիւնն է դաստիարակել հասարակութիւնը և անոր մէջ արմատացնել կարգ մը սկզբունքներ, որոնցմէ ամենէն կարեւորը հետեւեալն է. «Ձկայ իրաւունք առանց համապատասխան պարտականութիւններու»:

Կրնան դժուարութիւններ ծագիլ այս սկզբունքի գործադրութեան առթիւ. իշխանութիւնները պարտաւոր են արիւթեամբ կուրծք տալ անոնց, չարունակ ի մտի ունենալով թէ ընդդիմադիր կողմը իր ոյժը կը սօսնայ վարիչներու քուլութեան ամեն ճեղ եւ ամեն ժամանակ:

Վարժարանը կրնայ իր պիւտճէն հաւասարակշռել և Ազգ. իշխանութիւնները կրնան աւելի արդիւնաւոր կերպով կատարել իրենց պարտականութիւնները, եթէ ծնողները աւելի լայն չափերով մասնակցին դպրոցական ծախքերուն և ազգային տուրքի բաշխումը աւելի արդար և աւելի սեղմ հիմերու վրայ դրուելով, աւելի բանաւոր միջոցներ ստեղծուին զայն գանձելու համար:

Վերջապէս, չմոռնանք աւելցնել թէ կարելի է որոշ խնայողութիւններ կատարել նոյնիսկ վարժարաններու սեմէն ներս և այս կերպով աւելի լաւ վարձատրել մեր ուսուցիչները:

Ոչ ոքի համար գաղտնիք է թէ ուսուցիչներու թիւը աւելի է ըլլայ Պօղոսեանի, ըլլայ Գալուստեանի, ըլլայ Նուպարեանի մէջ:

Սովորութիւն եղած է մեր մէջ ազգ. վարժարանները նկատել տեսակ մը անգործներու ապաստանարան, մտաւորականներ պատսպարող տեսակ մը բարեգործական հիմնարկութիւն: Աններելի՛ սխալ: Ընդհակառակն, պէտք է համոզուինք թէ հոգիներու և իմացականութեան աշխատանոց մըն է Դպրոցը, Հոգիի սրբարան մը: Այնտեղ գործ ունենալու են միայն անոնք՝ որոնց նիւթայութիւնն իսկապէս անհրաժեշտ է վարժարանին յարատեւութեան և բարւոք գործանութեան համար:

Նաեւ ՏԵՐԿՆԵՐԸ

Ուրիշ է Տնօրէններուն վիճակուած մարտիրոսութիւնը, բայց մի՛շտ մարտիրոսութիւն: Անոնք խաղաղիկներ դարձած են Հոգաբարձութեան կամայականութեանց. անհաճոյ ըլլալու վախը թոյլ չի տար որ ու է նոր ձեռնարկ ընեն, ու է բարեփոխութիւն մտցնեն վարժարանէն ներս: Եւ դժբախտութիւնն հոն է որ շարունակ վախնալով ու շարունակ հնազանդելով՝ վերջի վերջոյ վրայ կուտան իրենց կորովը, անհատականութիւնն ու նախաձեռնութեան ոգին: Միւս կողմէ, զրկուած ըլլալով իրենց պայմանագրութիւնը վերանորոգելու ստուգութենէն, կը վարանին ու է երկարաշունչ ծրագրի առջև, «Ի՞նչ բանի պիտի ծառայէ» ըսելով: Վհատութիւնը սանձ կը դնէ իրենց եռանդին

և պատճառ կը գառնայ որ ետ կենան իրենց բոլոր բարի գիտաւորութիւններէն :

Չմոռնանք աւելցնել թէ անոնք պարտաւոր են աշխատիլ դուրսէն իրենց պարտադրուած գործակիցներու հետ, որոնց վրայ ու է ազգեցութիւն չունին : Հետեւաբար ինքզինքնին կաշկանդուած կը զգան ու չեն կրնար ի գործ դնել իրենց իրաւասութիւնն այնպէս ինչպէս որ պէտք է : Ասոր համար է որ յաճախ դպրոցը մեր մէջ եղած է մարմին մը, որ գլուխ չունի :

Անգլո՛ւս մարմին . . . :

Բայց ո՞վ է յանցաւորը : Տարակոյս չկայ թէ վերոգրեալ մեթոտները, ոտնձգութիւնները, զեղծումները, վերջապէս մեր անխիտանական մտայնութիւնը :

Եւ վստահ ըլլալու ենք թէ առանց այդ մտայնութիւնը փոխելու, չենք կրնար որ ու է լուրջ վերանորոգութիւն իրագործել մեր կրթական մարզին մէջ և չենք կրնար յուսալ որ զգալաբար բարձրանայ մեր Ազգային վարժարաններուն մակարդակը :

«Մտայնութեան վերանորոգութիւն», տակաւին ո՛չ մէկ կանխանշան այդ մասին . . . Եւ սակայն գոնէ անոր ժամանումը փութացնելու գիտաւորութեամբ, մեր անխիտանական բարքերը քննադատելէ յետոյ, փորձենք ուրուագծել յատկապէս մը մեր ուսուցչական մարմնի վերակազմութեան համար :

Եւ նախ լուսաբանենք կարգ մը հարցեր, որոնք կրնան ապագային ուղեցոյցի (jalons) դեր կատարել մեր անցնելիք ճամբաներուն վրայ :

Մեր գաղթաւայրերու ներկայ նիւթական ու բարոյական կացութեան մէջ և մեր կրթական գործին տաքնապի այս օրերուն, կարելի՞ է օգտակար գործ մը նկատել վարժապետանոցներու ստեղծումը :

Մեր պատասխանը վճռականօրէն ժխտական է այս մասին, վասն զի այդ վարժարանները իրենցմէ սպասուած արդիւնքը տալու համար, մասնագէտ ուսուցիչներու և շատ դրամի կը կարօտին. իսկ մենք ո՛չ դրամ ունինք, ո՛չ ալ մասնագէտ ուսուցիչներ : Հետեւաբար խոհմութիւնը կը պահանջէ չփորձել ձեռնարկ մը, որ ողբալի ձախողուածք մը միայն ըլլալու սահմանուած է :

Մեր կարծիքով, այս խիստ ստիպողական հարցը լուծելու համար, կարելի է դիմել հետեւեալ գործնական միջոցներուն, որոնք ժամանակի ու դրամի տեսակէտով ալ մեծ խնայողութիւն մը կը ներկայացնեն :

Ստեղծել ուսուցչման երկու տարբեր աստիճաններուն համապատասխանող ֆօնտեր :

Ա. Դասակարգ

Այդ ֆօնտերուն միջոցաւ հնարաւորութիւն տալ Բարձրագոյն Նախակրթարաններու խոստմնալից աշակերտներուն որպէս զի իրենց ուսումը շարունակեն Ազգային Երկրորդական վարժարաններու մէջ — Եւրոպայի համար՝ Մուրատ-Ռաֆայէլեան, Եգիպտոսի համար՝ Պերպէրեան, Պուլոյ համար՝ Կեդրոնական : Իսկ այն կարեւոր կեդրոններուն մէջ, ուր այս կարգի վար-

ժարաններ չունինք, աշակերտներ պահել Եւրոպական Գօլէճներու մէջ, մինչև պսակաւորի աստիճանը:

Այս կարգադրութիւնը կը ներկայացնէ շատ մը առաւելութիւններ, որոնցմէ քանի մը կարեւորագոյնները նշանակենք հոս: 1. Անմիջապէս գործադրելի է, 2. կրնայ նպաստաւորել մեր երկրորդական վարժարանները, 3. և ամենէն մեծ առաւելութիւնը, մեր երկու սեռի երիտասարդները իրենց ընտանիքէն հեռացնելու անպատեհութիւնը չունի, 4. որոշ չափով մը կրնանք օգտուիլ այս նպատակին համար արդէն իսկ գոյութիւն ունեցող ֆօնտերէն:

Բ. Դասակարգ

Տրամադրել ուսանողական ուրիշ ֆօնտ մը, որուն միջոցաւ պսակաւոր մը հնարաւորութիւն ունենայ Եւրոպական վարժապետանոց մը յաճախելու և հոն մասնագիտական կրթութիւն ձեռք բերելու:

Այս նախագիծը դրամական մեծ զոհողութիւն չի պահանջեր և միջոց կուտայ ինքնաբերաբար կարգի դնելու ուսանողներու թիւը և յարմարցնելու զայն ըլլայ վայրկեանի պահանջներուն, ըլլայ տրամադրելի դրամագլուխի կարեւորութեան:

ԿՐԹԱԿԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՄԻՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

Կարելի է մեր մէջ կրթական վերանորոգութեան խօսքն ընել, առանց կանխաւ նկատի ունենալու Կըրթական Ընդհանուր Միութեան մը կազմակերպումը, որուն գործը ըլլար վարել այդ շարժումը և նիւթապէս ապահովել անոր յարատեւութիւնը: Եւ ասոր համար անհրաժեշտ է որ բոլորովին նոր Միութիւն մը ստեղծուի: Ընդհակառակն փափաքելի էր որ Հ. Բ. Ը. Միութեան ծոցին մէջ կազմուէր Կրթական Յանձնախումբ մը, որուն մասնակցէին յիշեալ Միութեան Պատուիրակները և կրթական գործէն հասկցող մասնագէտներ:

Կը սիրենք յուսալ թէ Հ. Բ. Ը. Միութիւնը պիտի ուզէ հովանաւորել այսպիսի շարժում մը, վասն զի, ինչպէս կը հասկցուի վերջերս հրատարակութեան տրուած իր ծրագրէն, կրթական հարցը առաջնակարգ տեղ մը կը գրաւէ իր մտահոգութիւններուն մէջ: Եւ բնական է որ այսպէս ըլլար: Պատերազմի միջոցին, և անկէ որ արդէն յաջորդեալ տարիները կը պահանջէին որ Միութիւնը իր բովանդակ ուշադրութիւնը կեդրոնացնէր նպաստներու գործին վրայ և այս տեսակէտով կարելի է ուրանալ Ազգին մատուցած իր խիստ գնահատելի ծառայութիւնները: Բայց այդ ժամանակներն անցած են այլեւս: Բարեգործականը չի կրնար շարունակ միեւնոյն շրջանակին մէջ դառնալ և իր գործունէութեամբ

հայկական կեդրոններէ խիստ հեռու ինկած ըլլալով իրեն համար դժուար է իրական հակակշիռ մը բանեցընել Բարիզէն հազարաւոր մղոններով հեռուները տարողնուած մեր վարժարաններուն վրայ։ Բայց Բարեգործականը կրնայ ընել կարգ մը բաներ, զորս իրաւունք ունինք իրմէ սպասելու։ Նա կրնայ, օրինակի համար .

Ա. Կրթական առաքելութիւն մը զրկել Գաղթավայրերը — կամ տեղւոյն վրայ կազմել այդպիսի մարմին մը իրենց մանկավարժական հմտութեամբը ծանօթ անձնաւորութիւններէ — Ազգային և անհատական վարժարաններուն կացութիւնը քննելու և մեր կրթական գործին իսկական վիճակն ու պէտքերը հասկնալու համար։

Բ. Հանրութեան ուշադրութիւնը կրթական գործին վրայ կեդրոնացնելու համար՝ ուժեղ բրոքականտ մղել դպրոցական հարցերու շուրջ մամուլի և ուրիշ զանազան միջոցներով։

Գ. Բանակցութիւններ մշակել իւրաքանչիւր Գաղթավայրի իշխանութիւններուն հետ, որպէսզի կարելի ըլլայ միօրինակութիւն ստեղծել մեր վարժարաններու ծրագիրներուն մէջ։

Դ. Հովանաւորել դպրոցական դասագրքերը վերաքննելու և տպագրելու գործը և այս առթիւ առաջին անհրաժեշտ հիմնադրամը տրամադրել։

Ե. Աւելի մեթոտիկ և աւելի բանաւոր հիմերու վրայ դնել աղքատիկ դպրոցներուն դրամական նպաստներ յատկացնելու գործը։

Զ. Կազմակերպել քննիչութիւն գրութիւն մը, նշանակելով երկու կամ երեք վերին հսկողներ (inspecteur) և պաշտօն տալով անոնց, գօնէ տարին մէկ անգամ այցելել բոլոր այն վարժարանները՝ որոնք կը գտնուին Բարեգործական Միութեան հովանաւորութեան տակ։

Իսկ եթէ Բարեգործականն ուզէ խուսափիլ այս պարտականութիւններէն, այն ատեն վեհափառ Տէր Սահակ և Շնորհազարդ Տէր Բաբկէն Կաթողիկոսներուն կը մնայ կեանքի կանչել Կրթական Ընդհանուր Միութիւն մը և հովանաւորել գործ մը, որուն վիճակուած է փրկել մեր ազգային կեանքը արտասահմանի մէջ և որ միայն կրնայ նպաստել մեր գաղթականներու նիւթական, բարոյական և մտաւորական բարգաւաճման։

ԴՐԱՄԱԿԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐ

Այսպիսի ձեռնարկ մը ապրեցնելու համար դրամական անհրաժեշտ միջոցներու պակասը այն մեծագոյն դժուարութիւնն է, որուն առջեւ շուարած կանգ պիտի առնեն, որպէս Հիմալայեան անանցանելի պատնէշներու առջեւ, և՛ Բարեգործականը, և՛ Կիլիկիոյ Կաթողիկոսները, բարոյական այս երկու հեղինակութիւնները, որոնք միայն կրնան իրականացնել գերազանցապէս օգտակար այս գործը։

Մենք, սակայն, այնքան ալ յոռետես չենք: Դրամի պակասը չէ որ վախ կ'ազդէ մեզի, այլ նախաձեռնութեան, մեթոտի, յարատեւութեան չգոյութիւնը, և մանաւանդ «ալա թուրքա» մտածելու և գործելու այն կերպերը, որոնց հետեւանքով բոլոր մեր գործերը կը կազման ողբալիօրէն և կամ կը վիժին նոյնիսկ իրենց ծննդեան վաղորդայնին:

— Եւ ուրկէ՞ դրամ, պիտի հարցնէք: Բայց ունինք սոռտածեռն բարերարներ, որոնք ամէն տարի հազարաւոր սթերլիններ կը թողուն Որբանոցներու և բարենպատակ հաստատութիւններու համար: Մեզի կը մնայ պարզապէս քիչ մը փոխել հոսանքին ուղղութիւնը և մտքերու դաստիարակութեան գործին յաակացնել մէկ մասը միայն այն դումարներէն, որոնք կը ծախսուին հիւանդանոցներ և ծերանոցներ պահելու, անբուժելի հիւանդներ և տնանկներ ապրեցնելու, և կամ սնուցանելու համար որբեր, որոնք պիտի մեծնան անբաններու նման, առանց կրթութեան, առանց դաստիարակութեան, առանց գոնէ արհեստ մը սովորելու և որոնք վաղը ընկերային իրական կորուստներ պիտի դառնան: Բայց ջանանք քիչ մը աւելի լուսաբանել մեր միտքը:

Ըսել չենք ուզեր բնաւ թէ պէտք է մուրացկանութեան գատապարտել մեր որբերը, այլ կրնանք զանոնք պահել որբանոց-տուններու մէջ և ուսում տալ անոնց ազգային վարժարաններու միջոցաւ. այս կերպով նպաստաւորած կ'ըլլանք նաեւ մեր գպրոցները, որոնցմէ առանց խտրութեան պիտի կրնան օգտուիլ Գաղթավարներու բոլոր մանուկները:

Ըսել չենք ուզեր բնաւ թէ որբանոցներէն ելլելէն անմիջապէս յետոյ պէտք է իրենց ճակատագրին յանձնենք մեր որբերը, մանաւանդ որբուհիները, այլ իրենց «home»-ը մատակարարելու համար նախնական անհրաժեշտ հիմնադրամը հայթայթելէ վերջ՝ պէտք է վարժեցնել զանոնք նիւթապէս մասնակցելու իրենց տան պէտքերուն. այս կերպով կրնանք աստիճանաբար թեթեւցնել դրամական այն ծախքերը, զորս այս կարգի տունները կը պահանջեն Միութիւններէն և հանրութենէն:

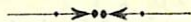
Ըսել չենք ուզեր բնաւ թէ պէտք է թողուլ որ մեր հիւանդները անխընամ մեռնին, այլ կ'ըսենք միայն թէ պէտք չէ որ հիւանդանոցներ և ապաստանարաններ պահենք և թէ գոհանալու ենք միմիայն քանի մը անկողիններ ունենալով եւրոպական հիւանդանոցներու մէջ, ուր շատ լաւ կրնան խնամուիլ մեր հիւանդները և ապահովաբար մեզի համար աւելի մատչելի նիւթական պայմաններով:

Ըսել չենք ուզեր բնաւ թէ պէտք է մեր բոլոր յարաբերութիւնները խզենք Հայաստանի հետ, այլ՝ Հայաստան օժտուած ըլլալով կանոնաւոր կառավարութեամբ մը, որ կրնայ հասնիլ երկրին բոլոր պէտքերուն, մեզի համար ծաղրելի բան պիտի ըլլար մեր համակրութեան ապացոյցը տալ անոր դրամական այնպիսի նպաստներով՝ որոնց ամբողջական գումարը ոչ այլ ինչ է իրեն համար, եթէ ոչ աւագի հատիկ մը ընդարձակ անապատի մը մէջ, և որուն այնքան ալ պէտք չունի:

Ըսեւ չենք ուզեր բնաւ թէ պէտք չէ նիւթապէս օժանդակել գաղթականներու զեռեղման գործին, այլ թէ խոհեմութիւն չէ ամէն բանի մէջ նիւթական կողմը միայն նկատի ունենալ:

Վերջապէս մենք կը կրկնենք հազարաւոր տարիներու ծանօթ ճշմարտութիւն մը, որ հիմնախարխալն է մարդկային բոլոր յառաջդիմութիւններուն և որ կը սովորեցնէ թէ միտքը կ'իշխէ նիւթին վրայ և թէ անոր զարգացումը նպաստաւորելու նպատակով եղած ո և է ձեռնարկ աւելի օգտակար, աւելի մեծ և աւելի բարեյաջող հետեւանքներ կը խոստանայ, քան ինչ որ կ'ըլլայ նիւթական բարեկեցութիւն ստեղծելու համար:

Պատերազմէն յետոյ տասներեք տարիներ սահեհեցան և ատեն է որ քիչ մըն ալ ուշադրութիւն դարձընենք մտքի հետ կապուած հարցերուն. այս կերպով միայն կրնանք մեր արդիւնաւոր ծառայութեան բաժինը բերել Հայրենիքին:

Ե.

ԱՆՀԱՏԱԿԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆՆԵՐ

Ցարդ իրաւամբ քննադատեցինք մեր Ա.գ.գ. վարժարաններուն մէջ որդեգրուած մեթոտները ու դէմ արտայայտուեցանք հոգաբարձական այն աղմկայոյզ միջամտութիւններուն, որոնք գործը կազմալուծելու կը ծառայեն միայն. քննադատեցինք Հափէն աւելի խճողուած և խիստ յաւակնոտ գտնելով անոնց ուսումնական ծրագիրները. հեզնանքով խօսեցանք աշակերտներուն ձեռքը տրուած դասագրքերուն մասին, որոնք մեծագոյն մասամբ հինէն փնացած են և հեռու երկիւղածութիւն ու պատկառանք ներշնչելէ, դրքեր, որոնց մէջ նկատի չէ առնուած ո և է մանկավարժական օրէնք: Այս բոլորէն յետոյ՝ ընթերցողը գովեստի բառ մը պիտի սպասէ թերեւս մեր անհատական վարժարաններուն նկատմամբ, որոնք — ինչպէս պիտի կարծուի — զերծ են այդ բոլոր թերութիւններէն: Բայց այդ տեսակ բան մը չանցնիր մեր մտքէն:

Ճշմարիտ է թէ անհատական վարժարաններու սեփականատէր տնօրէնները ո և է սեղմումի ենթակայ չին այս հիւրընկալ երկրին մէջ ու զերծ են ամէն տեսակ հակակշիռէ. անուրանալի է նաև թէ անոնք այդ հիմնարկութիւնները կը վարեն իրենց նախընտրած մեթոտներով և իրենց կողմէ ընտրուած ուսու-

ցիւննրու ձեռքով: Բայց այս խիստ գնահատելի առաւելութիւններուն առջնութեւր կայ միակ անպատեհութիւն մը, որ կրնայ հակազգել անոնց արժէքին վրայ: Մեր անհատական վարժարանները կը տառապին դժբաժնի պակասէն — վաղուան անստուգութենէն — , և այս անդամալուծութիւնը կը կաշկանդէ անոնց թռիչքն ու տեղ-քայլ ընելու միայն կը ստիպէ զիրենք: Անոնց տնօրէնները տառացիօրէն ծուրիկ ծուրիկ կ'ըլլան այս մտահոգութենէն և դրամի մշտատեւ հետապնդումը ո՛չ ժամանակ կը թողու իրենց, ոչ ալ մտքի ուշադրութիւն, որպէսզի կարենան լիովին ինքզինքնին նուիրել իրեց պարտականութիւններուն: Իրենց պաշտօնէութեան ընտրութեան մէջ անգամ աղատ չեն անոնք:

Արդարեւ, տեսնուած է որ անոնք իրենց պաշտօնէութեան ցանկին գլուխը կը զարդարեն անունով մը — ցուցափեղկերու յայտարարութեանց նման — բայց արժէք մը ներկայացնող այդ ուսուցչի անունին կը յաջորդէ անապատը...

Որովհետեւ աժան գին և բարձր որակ երկու հակադիր եզրեր են, զորս իրարու հետ հաշտեցնելու միջոցը գեռ չէ գտնուած մինչեւ այսօր: Ու երբ ըսենք թէ անհատական վարժարաններու երկսեռ ուսուցիչներէն մեծագոյն մասը 2—5 ոսկի միայն կը ստանայ — եթէ այդքանն ալ գտնէ — , այն ատեն կը հասկըցուի արդէն այսպիսի պայմաններու մէջ ձեռք բերուած աշխատութեան որակը:

Միւս կողմէ իրենց ուսմանց ծրագիրը իր յաւակնութիւններով շատ մը բաներու մէջ աւելի բարձր է

Ազգ. վարժարաններու ծրագրէն և անոնցմէ ումանք նոյնիսկ չեն քաշուիր ինքզինքնին զարդարելէ երկրորդական վարժարանի փառասէր տիտղոսով, հակառակ անոր որ իրենց ուսուցչական մարմինը, ինչպէս տեսանք, հեռու է Բարձրագոյն կրթութիւն մը ջամբելու համար պահանջուած ձեռնհասութիւնը ներկայացնելէ:

Այսու հանդերձ, կարելի է աւելցնել, յօգուտ անհատական վարժարաններուն, թէ այդ հիմնարկութեանց մէջ աւելի խնամք կը տանին օտար լեզուներն ուսուցանելու համար:

Խոստովանինք նաև թէ այդ վարժարաններուն մէջ աշակերտութիւնն աւելի բարեկիրթ կը պահէ ինքզինքը և աւելի լաւ դաստիարակութեան մը հաւաստիքը կուտայ քան թէ մեր Ազգ. վարժարաններուն մէջ. բայց այս առաւելութիւններուն արժանիքը դպրոցէն աւելի պէտք է ծնողներուն վերադրել, վասնզի մոռնալու չենք թէ անոնց աշակերտները մեծ մասամբ կը վերաբերին այն դասակարգին, ուր կըրթութիւնը օրօրոցէն կը սկսի:

Մէկ խօսքով, մեր համոզումն այն է թէ մեր Ազգ. վարժարանները, հակառակ իրենց բոլոր թերութիւններուն, ամէն տեսակէտով աւելի բարձր են անհատական վարժարաններէն: Աւելորդ է ըսել թէ մեր այս դիտողութիւնը կը վերաբերի անհատական նախակրթարաններուն և ոչ Պէրպէրեանի, որ հաւատարիմ իր անցեալի աւանդութիւններուն՝ կը ջանայ իրականացնել իր վրայ դրուած յոյսերը ուսուցչական ձեռնհաս խումբի մը միջոցաւ:

9.

ԵՐԿՐՈՐԴԱԿԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆՆԵՐ

ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ

Աղէկ բան է մանկական լաւ վարժարաններ ունենալ, աւելի աղէկ՝ լաւ նախակրթարաններ ունենալ, բայց շատ աւելի աղէկ է քանի մը հատ լաւ երկրորդական վարժարաններ պահել, որովհետեւ ազգ մը, որ զուրկ է երկրորդական վարժարաններու մէջ պատրաստուած ընտրանիէն, կը նմանի բանակի մը, որ վարիչներ չունի, այսինքն ձեւազուրկ մարմին մըն է, առանց ոյժի և առանց կեանքի:

Հետեւեալը, իր մեծութեան, իր բարօրութեան, ի՞նչ կ'ըսեմ, նոյնինքն իր գոյութեան տեւականացման մտահոգութիւններէն տարուած ազգ մը պարտաւոր է մասնաւոր հոգածութիւն մը ցոյց տալ պատրաստելու համար այդ ընտրանին, որ կարենայ վարել, ներշնչել ու պաշտպանել զինքը բոլոր նեղ կացութիւններուն մէջ: Վա՛յ այն ժողովուրդներուն որոնց ճակատագիրը յանձնուած է կէս-զարգացածներու — բարի կամեցողութեամբ և յաճախ ընտիր գիտաւորութիւններով տուգորուած մարդիկ, բայց մարդիկ, որոնց մտաւորական կարճատեսութիւնը անկարող կը դարձնէ զիրենք նախատեսելու և կանխելու...

Տարակոյս չկայ թէ մարդկային ճակատագիրը վա-

րողը Բաղդն է, որ յաճախ կրնայ ի դերեւ հանել ամենէն իմաստուն կանխատեսութիւններն անգամ: «Բայց — կ'ըսէր Պղատոն Աթենացիներուն ուղղած իր խօսքերուն մէջ — պէտք է նկատողութեան առնել նաեւ ուրիշ ազդակ մը, և ընդունիլ թէ արուեստն ալ կըրնայ որոշ դեր մը կատարել մեր ձեռնարկներու յաջողութեան կամ ձախողութեան դարձին մէջ: Արգարեւ, փոթորկէն բռնուած մէկու մը համար, մեծ առաւելութիւն մըն է դիմել նաւուղիին և օգնութեան կանչել անոր գիտութիւնը»:

Արդ, Պղատոնի յիշած այդ նաւուղիիները բարձրագոյն վարժարաններու մէջ միայն կրնան պատրաստուիլ, և ճիշդ ասոր համար է որ այնքան մեծ կարեւորութիւն մը կը ներկայացնեն անոնք ազգերու կեանքին մէջ:

Երկրորդական վարժարաններու հարցը կենսական նշանակութիւն մ'ունի նաեւ մեզի, Գաղութահայերուս համար: Երեսի վրայ թողուլ մեր երկրորդական կըրթութիւնը, կը նշանակէ տան մը պատերը բարձրացնել առանց հաստատուն տանիքով մը ծածկելու դանոնք:

Այս կարգի մտածումներէ թելադրուած՝ կ'որոշեմ այցելել նաեւ Պէրպէրեան վարժարանը, որուն շրջափակէն ներս կը մտնեմ Յունուար 27ի Շարաթ և յաջորդ օրերը:

Պէրպէրեան վարժարանը տեղ բռնած է Տարամալիի հին պալատին մէջ ի Շուպրա, մէկը այն թաղա-

մասերէն որ ընդամէնը ասկէ երեսուն տարիներ առաջ, Գահիրէի ամենէն ազնուապետական թաղամասը կը ներկայացնէր: Լայն սենեակներ, բարձր ձեղուններ և ընդարձակ պարտէզ մը:

Բայց պարտէզին մէջ չկան այլևս թաւախիտ ծառերու այն հովանուտները, որոնց տակ պտոյտի կ'ելլէին այնտեղ արգելափակուած գեղուհիները, ոչ ալ այն աւազանը՝ որ անոնց շնորհալի գէմքերը կը ցուցնէր իր վճիտ հայելիին մէջ, լռելի է նաև ջուրի այն ցայտքը, որ անոնց ճուղղիւններուն կ'ընկերանար իր մրմունջներով: Ծառուղիներէն հետք չէ մնացած, աւա՛ղ, աւազանը լեցուած գետնին հաւասար ու վարդերը մեռած...

Մանուկները — և ո՞վ չի գիտեր թէ ո՞րքան անգութ են անոնք իրենց այս տարիքին մէջ — ընդհուպ պիտի մեռցնեն նաև վերջին թփիկներն ու վերջին արմաւենիները և քիչ ատենէն այդ պարտէզը պիտի դառնայ երեսի վրայ ձգուած գետին մը:

Պալատին գետնաշարիկին վրայ կը գտնուին Տնօրէնութեան պաշտօնատեղին, գրադարանը, աշխատանոցը, ճաշարանը, ևն.: Երկրորդ յարկը յատկացուած է դասարաններուն ու ննջարաններուն, որոնց կահաւորումը խիստ պարզ է, ու զարմանալի է որ հոս ալ սեղաններն ու նստարանները անհամաման են և գունաթափ, պատերը փոշոտ, իսկ ննջարաններուն մէջ գիշերօթիկ աշակերտներուն հագուստները պատերէն կախուած են առանց խնամքի. կը զգաս թէ ճա-

շակը, մանրակրկիտ մաքրասիրութիւնը կը բացակայի:

Պէրպէրեան ունի 120 աշակերտներ 8—19 տարեկան, որովհետեւ վարժարանը հինգ տարրական դասարաններ ալ կը պահէ:

Երեք անգամ այցելեցի այնտեղ, դասերուն ներկայ գտնուեցայ, աչքէ անցուցի շատ մը գրաւոր պարտականութիւններ, քննեցի ամէն մէկ դասարանի դասողները, երկար բարակ տեսնուեցայ անոր տնօրէններուն, Պ. Պ. Շ. և Օ. Պէրպէրեաններու հետ: Այնպէս որ կրնամ այլևս իմ տպաւորութիւններս բանաձեւել: Պէրպէրեան վարժարանի ուսումնական ծրագիրը հաւասար է ֆրանսական լիսէներու ծրագրին: Օտար լեզուները, — մասնաւորաբար ֆրանսերէնը — շատ լաւ կ'աւանդուին այնտեղ: Պ. Պ. տնօրէնները խիստ ընտիր դրութիւն մը որդեգրած են այս ուսուցման համար: Գիտութիւնները, պատմութիւնն ու գրականութիւնը կը դասաւանդուին անգլիերէն ու ֆրանսերէն լեզուներով, այս կերպով աշակերտները կրնան զրական ու միեւնոյն ատեն գործնական ծանօթութիւններ ձեռք բերել այդ լեզուներուն մասին:

Բայց ինչ որ ամենէն աւելի կը շեշտէ Պէրպէրեանի կարեւորութիւնը Եգիպտահայոց համար, այն է թէ այնտեղ հայ աշակերտը բարձրագոյն կրթութեան հետ կը ստանայ նաև ազգային դաստիարակութիւն, բան մը զոր չեն կրնար տալ օտար վարժարանները: Հոս է ահա իր գլխաւոր արժանիքը Եգիպտոսի նման

երկրի մը մէջ, ուր բազմաթիւ առաջնակարգ Գօլէճներ կը գտնուին: Եթէ կը սիրենք զայն ու կը փափաքինք տեսնել անոր բարդաւաճումը, պատճառն այն է որ Հայկական մշակոյթի վառարան մըն է ան:

Բայց հարցանիշ մը կը ցցուի մեր առջև: Պէրպէրեան վարժարանը պիտի կրնա՞յ շարունակել իր բարերար գործը: Բաւական մը կասկածելի է, վասն զի իր գոյութիւնը սպառնալիքի տակ է: Անիկա մինչև այսօր կը ցաւ ապրիլ արուեստական միջոցներով, այսինքն Առաջնորդարանէն յատկացուած նպաստներով, հանգանակութիւններով և զանազան նուիրատուութիւններով: Բայց համալսարանային տնտեսական տագնապին հետեւանքով, որ բաւական ծանր կշռեց մասնաւորաբար այս երկրին մէջ, բոլոր այդ աղբիւրները յանկարծ ցամաքեցան և արդէն քանի մը հարիւր ոսկիներու բաց մը կը նախատեսուէր իր այս տարուան պիւտճէին մէջ: Ի՞նչպէս պիտի կրնայ ուրեմն 1931—32ի և յաջորդ գարնան տարիներու իր պիւտճէն գոցել: Թերթերուն մէջ կարդացինք Նորին Ամենապատուութեան, Գուշակեան Սրբազանի յուզիչ կոչը ի նըպաստ Պէրպէրեանի, և հանրութիւնը տեղեկացաւ Քաղաքական Ժողովոյ այն որոշման՝ որով պէտք տեսնուած է ժողովրդական հանգանակութեան դիմել մեր միակ երկրորդական վարժարանը կանգուն պահելու համար: Բայց այս ամէնը պատահական միջոցներ են միայն, հեռի հաստատուն կռուան մը և լուրջ երաշխաւորութիւններ ներկայացնել:

Կ'ըսուի նաև թէ հարկ է ուժեղ բրոքականտ մը կազմակերպել յօգուտ Պէրպէրեանի, անոր աշակերտաց թիւն աւելցնելու և այս կերպով անոր եկամուտի աղբիւրները կրկնապատկելու համար: Կ'ը կարծեմ սակայն թէ հոս ալ ինքզինքնիս կը խաբենք և սխալ հաշիւներով կ'առաջնորդուինք:

Որովհետեւ ո՛րքոն ալ մեծ ըլլայ հանրութեան բարեացակամութիւնը Պէրպէրեանի նկատմամբ, և ի՞նչ որ ալ խոստանայ ի նպաստ իրեն կազմակերպուելիք բրոքականտը, դժուար է յուսալ որ դեռ երէտոր ատենի համար Պէրպէրեան վարժարանը յաջողի ներկայիս իր ունեցածէն աւելի աշակերտներ համախմբել իր գրասենականներուն վրայ:

Արդարև, անոր աշակերտներուն այսօրուան թիւը պայմանաւորուած է Գահիրէի հայ ազգաբնակչութեան սահմանափակ քանակով: Մայրաքաղաքին մէջ հաստատուած հայերուն թիւը 10,000 կը հաշուեն: Արդ, բնական համեմատութեամբ քանի՞ հատ երկրորդական վարժարանի աշակերտ կրնայ տայ 10,000 հոգինոց բնակչութիւն մը: Առ առաւելն հարիւր: Ու Պէրպէրեան արդէն կը ցած է ձեռք բերել այդ թիւը: Միայն թէ — և այս գիտողութիւնը խիստ կարեւոր է — այդ թիւը, աշակերտներու այդ քանակը, բոլորովին անհամեմատական է ծախքերու այն գումարին հետ, որ անհրաժեշտ է երկրորդական վարժարան մը կանգուն պահելու և անոր բարւոք գործառնութիւնն ապահովելու համար:

Ի՞նչպէս կարելի է լուծել այս խնդիրը: Մէկ մի-

Շոց միայն կայ: Որպէս զի Պէրպէրեան վարժարանը կարենայ յարատեւել, պարտաւոր է կարելի եղածին չափ սեղմել իւր ծախքերը և իր պիւտճէն հաւասար կշռել իր սեփական միջոցներով: Կրնա՞յ արդեօք: — Այո՛, կրնայ, օրինակ, նախ և առաջ խնայելով շէնքին տարեկան վարձագինը: — Եւ ինչո՞ւ համար չի տեղաւորուիր Գալուստեան վարժարանի մէկ թեւին մէջ՝ կարեւոր նկատուած փոփոխութիւններն ու անհրաժեշտ նորոգութիւնները կատարել տալէ վերջ: Եւ այնչեղ տարրական դասարանները և պահել միմիայն չորս կամ հինգ բարձրագոյն դասարաններ, և վերջապէս՝ սահմանափակել ուսուցիչներուն թիւը:

Կարելի է խորհիլ թէ կրթական հիմնարկութիւն մը, որ կ'ուզէ ապրիլ, ի՞նչպէս կրնայ 20 հատ ուսուցիչ պահել 120 աշակերտի համար!!! Եգիպտական կառավարութիւնն անգամ պիտի վարանէր այս կարգի շռայլութեան մը առջեւ: Արդարեւ, բոլոր 60,000 հոգինոց քողաքներու մէջ, ինչպէս Բոու-Սաիտ և Սուէզ, բարձրագոյն վարժարաններ բացած է և միմիայն 100,000 բնակչութիւն ունեցող քաղաքներու մէջ է որ, օր. Թանթա, Զակազիկ, Մանսուրա, մանչերու յատուկ մէկ մէկ Գօլէճ կը պահէ:

Ֆուէրներու կազմակերպութեան նման ուժեղ ընկերակցութիւն մը, որ 20 հատ նախակրթարաններ ունի Վերին և Ստորին Եգիպտոսի մէջ ցրուած, երկու Գօլէճներ միայն կը պահէ, Գահիրէի մէջ Քորոնֆիլի Գօլէճը, իր չորս բարձրագոյն կարգերով, և Սէն—Մարքը Ալեքսանդրիոյ մէջ: Գալով ձիգութիւններուն,

առոնք ալ ստիպուած ըլլալով տեղի տալ ֆուէրներու և Լիսէ Ֆրանսէի կողմէ իրենց գէմ մղուած ուժեղ մրցակցութեան, գոցեցին Ալեքսանդրիոյ իրենց Գօլէճը և գոհացան միայն հատ մը պահելով Գահիրէի մէջ:

Վարժարանին շէնքը փոխել, ուսուցիչներուն թիւը պակսեցնել և մնացողներուն աշխատութեան պահերը աւելցնել, այս բոլորը տրակոնեան միջոցներ են: Բայց ուրիշ ճար չկայ: Անխուսափելի երկընտրանքի մը առջեւ կը գտնուին Պէրպէրեան եղբայրները. յարմարիլ պայմաններուն կամ վարժարանը գոցել: Արդարեւ իրենց կողմէ մեծ անխոհմտութիւն պիտի ըլլար եթէ շարունակէին յարատեւել ներկայ ուղղութեամբ, յուսալով որ օրին մէկը հրաշքով գալիք օգնութիւն մը կրնայ յանկարծ լայնը հանել զիրենք: Կը կարծե՞ն արդեօք թէ կիսամիջոցները — նուիրատուութիւն, հանգանակութիւն, պարտք, ևն. — բաւական են վարժարանը ապրեցնելու համար: Ասկէ զատ, ո՞վ չի գիտեր թէ այս կերպով ապրող ու է կրթական հիմնարկութիւն չուտով կը կորսնցնէ իր հեղինակութիւնը, համբաւը և բարոյական բարձրութեան այն նկարագիրը, որուն մէջ կը կայանայ իր ոյժը: Եւ առանց բարոյական այդ նկարագրին՝ ի՞նչ բանի պիտի ծառայէր Պէրպէրեանը և ինչո՞վ պիտի կրնար օգտակար ըլլալ այնպիսի երկրի մը մէջ, ուր, ինչպէս ըսինք, բազմաթիւ օտար Երկրորդական վարժարաններ կը գտնուին:

Կասկած չկայ թէ իր ազգային բարձրագոյն շահերուն գիտակցութիւնն ունեցող ամէն Հայ պարտա-

ւոր է նիւթապէս ու բարոյապէս օգնել կրթական այդ հիմնարկութեան, բայց Պէրպէրեան եղբայրները թող ներեն մեզի եթէ իրենց յիշեցնենք ժողովրդական ծանօթ առածը. «Օգնէ դուն քեզի, որպէս զի Աստուած ալ օգնէ քեզի...»:

Վերջին պահուն կը լսենք թէ վարժարանին նիւթական վիճակը հետզհետէ ծանրացած ըլլալով, հարկ տեսնուած է կազմել Խնամակալ Մարմին մը՝ անոր օգնէ տալու անհրաժեշտ կացութեան դարման մը խորհելու համար: Լսեցինք նաև թէ վերոյիշեալ Մարմինը մտադրած է ստանձնել միանգամայն այդ հիմնարկութեան թէ նիւթական մատակարարութիւնը և թէ կրթական ղեկավարութիւնը, իր կողմէ նշանակուած Տնօրէնի մը միջոցաւ: Մեր կարծիքով, սակայն, այսպիսի կարգադրութիւն մը դժուար թէ կարենայ օգտակար արդիւնքներ ապահովել: Խնամակալ Մարմինը շատ աւելի գեղեցիկ գործ մը տեսած պիտի ըլլար, սահմանափակուելով միմիայն նիւթական մատակարարութեան գերին մէջ և կրթական ղեկավարութիւնը վըստահելով Պէրպէրեան եղբայրներուն, որոնց ձեռնհասութիւնը ապացուցուած է երկար տարիներու փորձառութեամբ:

20008

2013

«Ազգային գրադարան»

NL0054254

57

ԳԻՆ 10 ԵԳ. ԴԼ.

Դիմել Հեղինակին՝

RUE DE THÈBES No. 63

CAMP DE CÉSAR

կամ՝ ԳԱՍԱԳԵԱՆ ՏՊԱՐԱՆ

RUE SALAH EL DINE No. 17